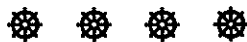

- ✦ መሠረቱ ያልተናወጸ ቤተ ክርስቲያን በስብከታቸው የመሠረቱ፤
- ✦ ቅድስናቸው በጥንት አብያተ ክርስቲያናት የተመሠከረ ላቸው፤
- ✦ የወንጌልን ብርሃን በመጣው ኢትዮጵያ ዞረው ያበሩ፤
- ✦ በክርስቶስ መስቀል ያቸገኘውን ሰላም ለኢትዮጵያውያን ያስተዋወቁ፤
- ✦ ሐዋርያዊ ግዴታቸውን በሚገባ የተወጡ፤
- ✦ በኢየሩሳሌም ላለው ርስታችን በነበሩበት ዘመን መፍትሔ ያሰጡ፤
- ✦ የአርዮስን ትምህርት በመጣበት ቦታ የመለሱ፤
- ✦ መንበራቸውን በዓለም አቀፍ ዕውቅና ያካተቱ፤
- ✦ ለሀገሪቱ ጭምር የሥነ ፊደል ሥርዓት የዘረጉ፤
- ✦ ሀገራችን በራሷ ቋንቋ መጽሐፍ ቅዱስን እንድታገኝ የተረጎሙ፤
- ✦ ሐዋርያዊ ሕይወት ያላቸው ታላቅና ቅዱስ የቤተ ክርስቲያናችን አባት ናቸው፡፡

ምዕራፍ አራት

ስራተኛው ወርቃማ ዘመን

[ከ480 - 600 ዓ.ም]

**የተሰሰቱ ቅዱሳን መምጣት፤ የቅዱስ ያፌድ
መነሳትና፤ የተቀዘሰ ጽጌ በዓሰ ስክህበር መጀመር**

አብርሃና አዕብሐ ከሞቱ ወዲህ እስከ ካሌብ ድረስ የመቶ ዓመት ልዩነት አለ። የቀስጥንጥንያ ግዛት ከትልቁ ቆስጦንጢኖስ ወዲህ የክርስትና ሃይማኖት በጣም እየተስፋፋ ሔደ ነበር። ዳሩ ግን በትልቁ ቴዎዶስዮስና በተከታዮቹ ዘመነ መንግሥት ከጊዜ ወደ ጊዜ ሊቃነ ጳጳሳት፣ ቀሳው ስት በበረከቱ መጠን እርስ በራሳቸው መለያየት ተከሰተ፤ በችግሩና በስደቱ ዘመን በኔሮን፣ በእነ ዲዮቅልጢያኖስ ጊዜ የነበራቸው ኅብረትና አንድነት በአሁኑ ማለት (በ451 ዓ.ም. አካባቢ) በምቹቱ ጊዜ ጠፋና የቀስጥንጥንያው ከእስክንድርያው፤ የእስክንድርያው ከሮማው ቤተ ክርስቲያን በአዲስ ሃሳብ ተለያዩ ይልቁንም ለክርስቶስ 1 አካል 2 ባሕርያት አሉት የሚል አዲስ ክህደት ተከሰተ፤ ይህ ብቻ አይደለም የሥልጣን የዘር ችግር ታከለበት፤ በዚህና በመሳሰሉት ነገሮች ብዙ ሁከትና ፍጅት አስከተለ። ጳጳሳቱና ቀሳውስቱ የጊዜውን መንግሥት ተለጥፈው በሙግቱ ቀንቷቸው በተደላደሉበት ሰዓት ይህን የሁለት ባህርይ ትምህርት ለተራው ሕዝብ ጭምር እንዲደርስ አብልጠው ጣሩ። ይሁን እንጂ በዚህ መካከል እነ ዲዮስቆሮስ፣ ያዕቆብ ዘእልበረዳኢ የመሰሉ የተዋሕዶ አባቶች መነሳታቸው ይታወቃል። ስለዚህ አንድ ባሕርይ በተዋሕዶ የሚሉ ያላቸው ምርጫ መሰደድ ነበር።

በዚህ ምክንያት በ4ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መገባደጃ ላይ 9 መነኮሳት ተሰደው ወደ ኢትዮጵያ መጡ። በዚህን ጊዜ በኢትዮጵያ ነግሦ የነበረው ዳግማዊ አልአሜዳ ነበር። እነዚህ መነኮሳት የሰደታቸው ምክንያት በጉባኤ ኬልቄዶን

የተከሰተውን አዲስ ትምህርት በመቃወማቸው በቢዛንታይን ነገሥታት ስቃይ ስለፀናባቸው ነው። ቢዛንታይን የሚባለው በቁስጥንጥንያ የአንድ መንደር ስም ነው። ነገሥታት የሚወለዱበት መንደር ስለሆነ መላው የታናሽ እስያ ቢዛንታይን እየተባለ ይጠራል።¹ በዚህም ምክንያት ወደ ኢትዮጵያ ሲገቡ ንጉሡ አቀባበል በማድረግ ተቀባላቸው በኋላም በሰላም እንዲኖሩ ፈቀደላቸው። ፍያረፋትም በአክሱም ቤተ ቀጢን በሚባለው ሥፍራ ነው። ይህ ቤተ ቀጢን የእንግዶች ማረፊያ ወይም ት/ቤት ሳይሆን አይቀርም። ተሰክቶ ቅዱሳን ስማቸውና የሰማቸውም ትርጉም፤ የመጡበትን አገር እንደሚከተለው እናያለን።

አቡነ አረጋዊ ዘሮም	አረጋዊ ማለት ያረጀ ሽማግሌ ማለት ነው፤ በእድሜ ልጅ ሲሆኑ እንደአዋቂ ቁም ነገርን ይሠሩ ስለበር ነው።
አቡነ ጳንጦሌዎን ዘሮም	ጳንጦሌዎን ማለት በግሪክ ቋንቋ ይመስላል ልብስ ማለት ነው።
አቡነ ይምአታ ዘቆስያ	ይምአታ ማለት ማታ የመጣ ማለት ሲሆን ከተሰከቱ ቅዱሳን ዘግይተው መጨረሻ ስለመጡ የተሰጠ ስያሜ ነው።
አቡነ ገሪማ ዘሮም	ገሪማ ማለት ግሩም የሆነ የሚያስገርም ትምህርትና ሥራ የሚሠራ ማለት ነው።
አቡነ ዕህማ ዘአንያኪያ	ዕህማ ማለት ጢማም ወይም ባለ ጽህም ማለት ነው።
አቡነ አፍዜ ዘአስያ	አፈ አዜ ወይም አፈ ዕዜ አፈ ንጉሥ ማለት ነው።
አቡነ ሊቃኖስ ዘቁስጥንጥንያ	ሊቃኖስ ማለት የሶሪያ ቋንቋ ይመስላል። ሊቅ፤ በጣም የተማረ ማለት ነው። ሊቀ ሊቃውንት እንደሚለት ነው።
አቡነ አሌፍ ዘቄሳርያ	አሌፍ ማለት በዕብራይስጥ ፊደል አንደኛ መጀመሪያ የተገኘ /የመጣ/ ማለት ነው።
አባ ጉባ ዘኪልቅያ	ጉባ ማለት በአማርኛ ቋንቋ የተሰየመ ነው። ተራራ የሚያህል ትልቅ ግርማው የሚያስፈራ ማለት ነው።

¹ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ ገፅ 167 የግርጌ ማስታወሻ።

የተሰከቱ ቅዱሳን ስም ከግዕዝና ከአማርኛ ቋንቋ የተሰየመ ነው።² እነዚህ ቅዱሳን ከገቡበት ጊዜ ጀምሮ ዝም ብለው አልተቀመጡም። ለሥራቸው በር ከፋች የሆነውን ቋንቋ፤ የሕዝቡን ባሕል ጠንቅቀው ካወቁ በኋላ በአንድ ላይ አንድ አካባቢ ከመኖር ይልቅ መንፈስ ቅዱስ በመደበላቸው ቦታ ማስተማርን መረጡ። መንፈሳዊ ዓላማቸውንም ለማሳካት የአክሱም ነገሥታት እርዳታና ድጋፍ አልተለያቸውም ነበር። የተሰከቱ ቅዱሳን ሐዋርያዊ ተልዕኮአቸውን በ5 መመደብ ይቻላል።

1. ሥርዓተ ቤተክርስቲያንን ማፅናት፤
2. መጽሐፍትን መተርጎም፤
3. ወንጌልን ማስፋፋት፤
4. ገዳማትን መትከል፤
5. ሥርዓተ ምንኩስናን ማደራጀት ናቸው።

እነዚህ ሥራዎቻቸው ወቅታቸውን እየጠበቁ ተፈጽመዋል። በዚህ በኩል የመጀመሪያ ሥራቸው ባዕድ አምልኮ የሚፈፀምበትን ቦታ ሕንፃ ቤተክርስቲያን እንዲሠሩ አድርገዋል። የቤተ ክርስቲያን አሠራራቸው ሞላላ ሆኖ መንበሩ በምሥራቅ አቅጣጫ ከብ እንዲሆን አደረጉ፤ ይህ ዓይነቱ አሠራር የሶሪያን እቅድ የተከተለ ነው። አንዳንድ ፍርስራሾች መሠረታቸው እየተቆፈረ ወጥቷል። ቅዳሴ በዜማና በንባብ እንዲፈፀም ያደረጉት እነሱ ናቸው። የሚያስፈልጉትን ጸሎቶች ምንባቦችን ተርጉመዋል። ራሳቸውም ደርሰዋል።

ሁለተኛው በመጽሐፍ መተርጎም በኩል አስተዋጽኦ አቸው በጣም የላቀ ነው። በመጀመሪያ ደረጃ በአቡነ ሰላማ የተጀመረውን የመጽሐፍ ቅዱስን የመተርጎም ሥራ ተከፋፍለው ከፍተኛ አድርሰውታል። ይህም ለግዕዝ ሥነ ጽሑፍ መስፋፋት በጣም ጠቅሟል። እንዲያውም የመሠረት ድንጌያ ነው ማለት ይቻላል። የቤተክርስቲያንን እምነት የሚያጠናክር ጽሑፎችን ለምሳሌ የቄርሎስንና የሌሎችን የታወቁ አበው ተግሳፅና ድርሰት ወደ ግዕዝ እየተረጉሙ ለየአድባ

² እስከ ማዕዘኑ ተሰክሎ በክሊሆን ጌጋያቲክሙ ገፅ 46-47። መፅሔተ ኦሚን ገፅ 64።

ራቱና ለገዳማቱ እንዲዳረሱ አድርገዋል። በዚህ መሠረት ይህ የተሰለፉ ቅዱሳን ዘመንና የቅዱስ ያሬድ የተነሳበት የአፄ ገ/መስቀል ዘመን «የመጀመሪያው የሥነ ጽሑፍ ዘመን» በመባል ይታወቃል።

በሦስተኛ ደረጃ ወንጌልን አስፋፍተዋል። በአንድ አገር ወንጌል ተሰበከ ሲቆል በአንድ ጊዜ ሕዝቡ ሁሉ ክርስቲያን ሆነ ማለት አይደለም። ክርስትና በአባ ሰላማ ተሰብኳል ሲባል መላው ኢትዮጵያ ወንጌል ደረሰ ማለት እንዳልሆነ ግልፅ ነው። ስለዚህ ከአባ ሰላማ በፊትም ሆነ በኋላ የቤተ ክርስቲያን ዜጎች የመሆን እድል ያልገጠማቸው ኢትዮጵያውያን ነበሩ። አሁንም አሉ። ስለዚህ አገራችን ክርስትናም ባዕድ አምልኮ የሚከተሉ ሰዎች ነበሩባት። በዚህ መሠረት በአገራችን አንዳንድ ክርስትና ያልተዳረሰባቸው ቦታዎች ስላሉ እግዚአብሔር በሚያውቀው እነዚህ 9 መነኮሳት ለአገራችን መምህርነት መጥተዋል ማለት ነው። በዚህ መሠረት የክርስቶስን ወንጌል በሚገባ አስተምረዋል። ሐዋርያዊ ግዴታቸውንም ተወጥተዋል።

በአራተኛ ደረጃ ገዳማትን መትከል ነው። ቅዱሳን አባቶች በአትን መስርተው የመናንያን ማኅበር እንዲስፋፋ የአምልኮ ቦታ ይኖራቸዋል። የተሰለፉ ቅዱሳን ገዳማዊ አመራር ይህን ሥርዓት የተከተለ ነው። ተሰለፉ ቅዱሳን ሌሎች አብያተ ክርስቲያናትና ገዳማትን ከመትከላቸውም ሌላ በስማቸው እስከ አሁን ድረስ የሚጠሩ ገዳማት አሏቸው በአሁኑ አጠራር ገዳማቸው በክልል 1 ውስጥ ይገኛሉ።

በአምስተኛ ደረጃ ሥርዓተ ምንኩስናን አደራጅተዋል። ምንኩስና በግብፅ በረሀ በሲና የተጀመረ አንድ ጠንከር ያለ የክርስትና ሕይወት አኗኗር ነው። የመጀመሪያ ዎቹ መነኮሳት ተራ ምእመናን ነበሩ። ብቻ ለገዳሙ ቅዳሴ አገልግሎት የሚያገለግሉ ከመካከላቸው አንዳንዶችን ለቅስና መክርግ ይሾማሉ። ምንኩስናን ወደ ኢትዮጵያ ያስገቡት ተሰለፉ ቅዱሳን ሲሆኑ ከእነዚህ መካከል አቡነ አረጋዊ ትልቅ ተግባር ያከናወኑ ሲሆን፤ የምንኩስና ሥርዓት ጀማሪ ከሆኑት ከአቡነ

እንጦንስ አራተኛ ትውልድ ናቸው። ይኸውም አቡነ አረጋዊም ይህን በኢትዮጵያ አስፋፍተዋል። ይህን በራሳቸው ታሪክና በሐዋርያዊ ተግባራቸው ላይ እንመለከታለን። ከዚህ በመቀጠል የምንኩስና አጀማመር መገለፅ ስላለበት ወደዚህ እንሔዳለን።

የምንኩስና አጀማመር

ምንኩስና ወደፊት በምናያቸው ሦስት ቅዱሳን አባቶች ብቻ የተመሠረተ ሳይሆን መጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ይህን ሕይወት የተከተሉ የእግዚአብሔር ሰዎች ነበሩ። መነኮስ ማለት ዘርጎቀ እምዓለም [ከዓለም የራቀ] ማለት እንደሆነ የታወቀ ነው። ከአዳም ጀምሮ ገኛው ትውልድ ሄኖክ አካሔዱን ከእግዚአብሔር ጋር ስላደረገ ምንም በስብዓልም የኖረ ቢሆንም በፈቃድ እግዚአብሔር ተነጥቋል ዘፍ. 5÷24፣ ዕብ. 11÷5።

ቴሴብያዊ ኤልያስም የሔኖክን አዲስ ሕይወት አብነት አድርጎ በድንግልና (በምንኩስና) ጸዋሚ ተሀራሚ ሆኖ ዝናም ለዘር፣ ጠል ለመከር፣ እንዳይሰጥ ምድር የተከለላባትን እንዳታፀድቅ እያወገዘ በመንፈሳዊ ግርማ ታፍሮ ተከብሮ ከኖረ በኋላ እንደ ሄኖክ በአፍራስ እሳት (በእሳት ስረገላ) ወደ ሰማይ አርጓል 2ነገ. 2÷11። ሆኖም ለመአስባን ሥርዓተ ምንኩስና የሠራላቸው ሄኖክ፣ ለደናግል ሥርዓተ ምንኩስና ጀምሮ የሰጣቸው ኤልያስ መሆኑን መረዳት ይገባል። እንደዚሁም የእግዚአብሔር አገልጋይ /ካህን/ ሆኖ ጠጉሩን ሳይላጭ፣ ጥፍሩን ሳይቆርጥ ጠጅ ሳይጠጣ በስንዴና በወይን እየስታኮተ የኖረና ርዕሰ ባሕታውያን በመሆኑ የመልክዔዴቅ ታሪክ ለዚሁ ማስረጃ እናደርገዋለን ዘፍ. 14÷8-23፣ ዕብ. 7÷1-5።

በዘመነ ብሉይ ይህን ከተረዳን በዘመነ ሐዲስ ዮሐንስ መጥምቅም እነኤልያስን አብነት በማድረግ ሰላሳ ዘመን በገዳም ተወስኖ የገመል ፀጉር ለብሶ ወገቡን በጠፈር መታጠቂያ ታጥቆ የወይን ጠጅ ሳይጠጣ በግብረ ምንኩስና ፀንቶ

ኖሯል ማቴ. 3÷4፤ ሉቃስ 1÷15። ሥርዓተ ምንኩስና እንዲህ በመንፈስ እግዚአብሔር እየተመራ ከዚህ ከደረሰ በኋላ ጌታችን የማስተማር ተግባሩን ሲጀምር እንዲህ ብሏል «ስለ ስሜ ቤቱን፣ ወንድሞቼን እህቶቼን፣ አባት እናቱን፣ ሚስቱን ልጆቹን እና እርሻውን የተወሰዱ መቶ እጥፍ ይቀበላል። የዘላለም ሕይወትን ይወርሳል» ማቴ. 19÷29።

የሰው ፀጋው ልዩ ልዩ ስለሆነ የተቻለው በድንግልና መንኩሶ እንደ ኤልያህ ጸያገለገለ ያልተቻለው እንደ ሔኖክ ቤት ሠርቶ ሚስት አግብቶ ልጆች ወልዶ በፈሪሃ እግዚአብሔር አሳድሳ በዚህ ዓለም ከኖረ በኋላ ይመነኩሳል። 12ቱ ሐዋርያትና 72ቱ አርድዕት ከመአስባን ካገቡትና ከደናግል የመረጣቸው ለዚህ ጭምር ነው። ወደፊት እንደ ምናየው በዘመነ ሊቃውንት የበለጠ ምንኩስና ሕይወት የታየበት ዘመን ነው። ማዕርገ ምንኩስና እንዲህ ደምቆ በእግዚአብሔር ፈቃድ እየተመራ የመጣ ሲሆን ምንኩስና ከአምላክ ሕግ የተለየ ተጀምሮ የማይፈፀም ከንቱ የሆነ ሰው ሠራሽ ጽድቅ ነው ብሎ መንቀፍ አይገባም።

የምንኩስና መሥራች ስባ እንጦንስ

የመጀመሪያው ገዳም መሥራች የአባ እንጦንስ የሕይወት ታሪክ በታላቁ የእስክንድርያ ፓትርያርክ ቅዱስ አትናቴዎስ በሚገባ ጽፎታል። ይህም (ከ251-356) ዓ.ም መሆኑ ነው። ይህ በግብፃዊው አባ እንጦንስ ግብፅ ውስጥ የተጀመረው የብህትውና ኑሮ የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ለመላው የክርስቲያኑ ዓለም ያበረከተችው መንፈሳዊ ስጦታ (በረከት) ነው። አባ እንጦንስ ግብፅ ውስጥ በምትገኝ ቆማ በተባለች መንደር ውስጥ ከደጋግና ሀብታም ቤተሰቦች በ251 ዓ.ም. ተወለደ። ከወላጆቹ እረፍት በኋላ እድሜው 20 ዓመት ሲሆን አንድ ቀን ቤተ ክርስቲያን ለአምላክ ሲሔድ በማቴዎስ ወንጌል 19÷21 የተጻፈው ሲነበብ ለምቶ ልቡ ስለተነካና የንባቡ መልእክትም የወደፊት ሕይወቱን የሚመለከት ሆኖ ስላገኘው ወደ ቤቱ ሲመለስ ከወላጆቹ ወርሶ የነበረውን

ርስቱን ለድሆችና ለጎረቤቶቹ አከፋፍሎ ከመፀወተ በኋላ ዓለም በቃኝ ብሎ መነነ።

በግብፅ በረሀ በብህትውና ተወስኖ ለ85 ዓመታት በጸም በጸሎት እጋንንትን በመዋጋትና የተለያዩ ተአምራትን በመፈፀም የእጅ ሥራዎችን በመሥራት አምላኩን እያገለገለ ኖረ። የሕይወት ታሪኩን የጻፈለት የእስክንድርያው ፓትርያርክ ቅዱስ አትናቴዎስም አባ እንጦንስ ወደ ነበረበት ገዳም ሔዶ ለተወሰነ ጊዜ አብሮት በመቆየት ሥርዓተ ምንኩስናን ተምሯል። ታላቁ ቆስጠንጢኖስም በጸሎቱ እንዲያስበው ለአባ እንጦንስ የልመና ደብዳቤ ሞላኩ ይነገራል።

አባ እንጦንስ የምነና ኑሮውን ከጀመረበት ጊዜ አንስቶ እስከ አረፈበት ጊዜ ድረስ በነበረበት ወቅት ከሚኖርበት ዋሻ ሁለት ጊዜ ብቻ ወጥቶ ከምዕመናን ጋር ለጥቂት ጊዜ እንደቆየ ወደ በአቱ ተመልሷል። ይኸውም መጀመሪያ የወጣው በንጉሥ መክስምያኖስ ትዕዛዝ ስደትና ስቃይ የደረሰባቸውን ክርስቲያኖች ለማፅናናት በ311 ዓ.ም. ሲሆን፤ ለሁለተኛ ጊዜ የወጣው ደግሞ አርቶጳውያን በአትናቴዎስ ላይ በተነሱበት ወቅት ለአትናቴዎስና ለኒቂያ ጉባኤ ውሳኔዎች ያለውን ፅኑ ድጋፍ ለመግለፅ በ338 ዓ.ም. ነበር።

የቅዱስ እንጦንስ የብህትውና የብቃት ዝና ከሰሙ ክርስቲያኖች መካከል አንዳንዶቹ እሱ ወደሚኖርበት በረሀ ሄደው በአካባቢው በሚገኙ ዋሻዎች ውስጥ በየግላቸው የምነና ኑሮ ይኖሩ ጀመር። ምንም እንኳን ኑሮአቸው ለየግል ቢሆንም የአባ እንጦንስ ተከታይ የነበሩ ባህታውያን ተራርቀው ከመኖር ይልቅ እሱ በሚኖርበት ዋሻ አካባቢ ሰብሰብ ብለው መኖራቸው አልፎ አልፎ በዘላን ዘራፊዎች በገዳማቱና በራሳቸው ላይ ከሚደርስባቸው እደጋዎች በመከላከል ለመዳን አስችሏቸዋል። ከመከላከላቸው አቅመ ደካማ የሆኑትን የታመሙትን ለመርዳት ችለዋል።

አባ እንጦንስ በራዕይ በእግዚአብሔር መልአክ በታዘዘው መሠረት የመነኩሳቱ ልብስ ነጭ ፈረጂያና (ቀሚስ)

ቆብ፣ መታጠቂያቸው ከቆዳ የተሠራ ሰቅ እንዲሆን ወስኖ ሲሠራበት ኖሯል። መነኮሳቱ በየግላቸው ሆነው ሲጸልዩ፣ ሲጸሙ፣ ሲሰሩ ከሰነበቱ በኋላ ከቅዳሜ እኩለ ሌሊት ጀምሮ እስከ እሁድ ምሽት ድረስ ቅዱስ እንጦንስ ከሚኖርበት ዋሻ ዙሪያ ተሰብስበው ከሱ ጋር የማጎበር ጸሎትና አምልኮ ይፈፅሙ ነበር። ይህ ዓይነቱ የብሕትውና ኑሮ በኋላ በአባ ጳኩሚስ እንደተመሠረተው የአንድነቱ ኑሮ ቀጥሎ ባሉት የኢትዮጵያ ዘመናት (ለ1 ሺ 600) ዓመታት ለአገራችን ይሾሙ የነበሩት የግብፅ ጳጳሳት የሚመረጡት ከቀይ ባሕር 40 ኪ.ሜ. ርቆ ይገኝ የነበረው ከዚሁ ከአባ እንጦንስ ገዳም ነው።³ አባ እንጦንስ በ356 ዓ.ም. አርፏል። እረፍቱ ጥር 22 ቅዳሴ ቤቱ ሐምሌ 22 ይከበራል።

መቃርዮስ ዘገዳመ ስስቄጥስ

ግብፅ ውስጥ በ300 ዓ.ም. አካባቢ ከደጋግ ሰዎች ተወለደ። ለአካለ መጠን እንደደረሰ ወላጆቹ ሚስት አጩ ለት። ሆኖም በፈቃደ ሥጋ አልተዋወቁም። ብላቴናዋም ታማ ሳለ ለሱባኤ ወደ አስቄጥስ በረሀ⁴ ሄዶ ይህኛ ቦታ ለተከታዮችህ ተሰጥታለች የሚል መልዕክት ራዕይ አየ። እንደተመለሰም ብላቴናይቱንና ወላጆቹ በተከታታይ ስለሞቱ ሀብቱን ለነዳያን መፅውቶ ወደ መንፈሳዊ ተግባራት ተሠማራ። በምዕመናን ተመርጦ በቅስና ተመድቦ ያገለግል ነበር። በዚህን ጊዜ ከአንድ ጓደኛዋ የፀነሰች ልጃገረድ ጓደኛዋን ላለማጋለጥ ስትል የደፈረኝ አባ መቃርስ ነው በማለቷ በወላጆቿና በአካባቢው ነዋሪዎች መንገሳታትና ውርደት ደርሶበታል። ታሪኩ እንደሚለው መላዕክት ሰውን መስለው ደግ ሰውነቱንና ንፅህናውን መስክረዋል። እንዲሁም የተጠቀሰችው ነፍስ ጡር ምጥ ለ4 ቀናት ያህል ስለፀናባት በመጨረሻ ህቄን አውጥታለች።

³ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ለ3ኛ ጊዜ ተሻሸሎ የታተመ ገፅ 87-89።

⁴ መነኮሳት በኅብረት እየሠሩ በኅብረት እየተመገቡ፣ በኅብረት እየጸለዩ የሚኖሩበት ገዳም በሥርዓተ መቃርስና ጳኩሚስ እንደሚመራ ሲታወቅ፣ ሥራ ሥርን ቅጠላ ቅጠልን እየተመገቡ ተበታትነው የሚኖሩ መነኮሳት የሚኖሩበት ገዳም ደግሞ አሥቂጥላዊ ይባላል። አሥቂጥስ ማለት «የልብ ሚዛን» ማለት ነው። ይህ ቦታ ለግብፅ ገዳማት ዋና ማዕከል የሆነና ታላላቅ ቅዱሳን አባቶች የወጡበት የበረከት ማዕከል ነው።

ከዚህ በኋላ አባ መቃርዮስ ቀደም ሲል አይቶት የነበረውን ራዕይ አስታውሶ መንኖ ወደ አስቄጥስ በረሀ በመሔድ ገዳሙ አስቄጥስን መሠረተ። አባ እንጦንስም ወደ ገዳሙ እየሔደ ይጉበኘው ነበር። እንዲሁም ከአባ እንጦንስ ሥርዓተ ምንኩስናን ይጠይቅ ነበር። የእስክንድርያው 24ኛ ፓትርያርክ ቅዱስ ቄርሎስ ከአባ መቃርዮስ ተምሯል። በቄሳር ቫሌንቲየስ (Vientius) ተሹሞ የነበረው አርዮሳዊ ጳጳስ ሊሰዮስ (Lucius) አባ መቃርዮስን ወደ አርዮሳዊ አምነት ለማስለወጥ ጥረት አድርጎ ስላልተሳካለት በሮምና በቁስጥንጥንያ መካከል ትገኝ ወደ ነበር አንዲት ስሟ ያልተጠቀሰ ደሴት አግዞት ነበር።

አባ መቃርዮስ በግዞት ላይ በነበረበት ሰዓት የደሴቲቱ ንጉስ ልጅ ከያዛት 7 ርኩስ መንፈስ በሙሉ ስላወጣ ላት ንጉሡና የደሴቲቱ ሰዎች ወደ ክርስትና እምነት ለመመለስ ችለዋል። የጣኦቱ ቤተ መቅደስ ፈርሶ በላዩ ላይ ቤተ ክርስቲያን ተሠራ። ይኸውም ቤተ ክርስቲያን በጌታችንና በድንግል ማርያም፣ በሊቃነ መላዕክት ስዕል ያጌጠ እና ከወርቅ፣ ከእንቁ የተሠራ ነበር። አባ መቃርዮስ በ390 ዓ.ም. ከዚህ ዓለም በሞት የተለየ ሲሆን የኮኝት ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርክ አባ ብንያም /623-663/ ዓ.ም. አስቄጥሶ ገዳም በስሙ የተሠራውን ቤተ ክርስቲያን ቅዳሴ ቤቱን ከቦታው ድረስ በመሔድ አክብሯል። የእኛ ቤተ ክርስቲያን ስንክሳርም መታሰቢያውን ይሠራለታል።⁵

የአንድነት ገዳም መስራች ስባ ጳኩሚስ

በአባ እንጦንስ ዘመን ለውትድርና ተገዶ የነበረው አባ ጳኩሚስ የውትድርናን መራራነት ከተመለከተ በኋላ በአባ እንጦንስ አማካኝነት የተመሠረተው የምንኩስና ሕይወት በጣም ከመረዳቱም በላይ ከተጠቀሰው ቦታ በበኩሉ አንድ ገዳም መስርቷል። የመነኮሳትን የአንድነት ኑሮ የመሠረተው አባ ጳኩሚስ ግብፅ ውስጥ ኤስና በተባለች መንደር

⁵ ዶ/ር ሥርገው ሐብሰ ሥላሴ ሕይወት በቤተ ክርስቲያን ገፅ 238።

ከአረማውያን ወገን ከነበሩ ቤተሰቦች በ290 ዓ.ም. ተወለደ። ካደገ በኋላ በቆስጠንጢኖስ ዘመን ለወታደርነት ተመልሞሎ አገልግሏል። ከውትድርና አገልግሎት ላይ ሳለ በተመለከተው በክርስቲያኖች ጀግንነት፣ ቸርነት፣ እንግዳ ተቀባይነት ተስቦ (ልቡ ተነክቶ) ስለነበር፤ የአገልግሎቱን ግዳጁን እንደፈፀመ በ313 ዓ.ም. ወደ ሲቪልነት ተመልሶ ሲኖር የክርስትናን ትምህርት ጥቀብሎ ተጠመቀ። ከዚህ በኋላ የአባ እንጦንስ ደቀ መዝሙር ወደነበረው አባ ፓላኤዋን ወደ ተባለው መናኝ ዘንፎ ሔዶ ስለ ብህትውና ኑሮ እና ሥርዓት ሲማር ከቆየ በኋላ በ320 ዓ.ም. በአባይ ወንዝ አጠገብ ከሚገኝ ታቤኒስ ከተባለው ቦታ ገዳም መሠረተ።

በብህትውና ለመኖር ወደ ገዳሙ ሔደው ለተሰበሰቡ ቤት መነኮሳት በማጎበር እንዲኖሩ የሚረዱና መነኮሳት ለኑሮአቸው የሚገቡ ሕጉችን አወጣላቸው። አባ ጳኩሚስ በመሠረተው ማጎበራዊ በሆነው የምና ኑሮ ለመሳተፍ ብዙ ሰዎች ስለሔዱ በሕይወት ሳለ ዘጠኝ የወንድና ሁለት የሴት ገዳማትን መስርቶ ባዘጋጀው የመነኮሳት ሕጉች መሠት ይተዳደሩ ጀመር። በዚህ አኳኋን አባ ጳኩሚስ በ346 ዓ.ም. ከዚህ ዓለም በሞት ሲለይ ብዙ ገዳማት ተመስርተው በውስጣቸውም ቁጥራቸው የበዛ መነኮሳት በብህትውና ይኖሩ ነበር። አባ ጳኩሚስ የመሠረተው የማጎበራዊ የብህትውና ኑሮ መንገድ ከታቤኒስ ወደ ሌሎች ገዳማት ተዛምቶ በተግባር ላይ ውሏል። እንዲሁም ያዘጋጀው ሥርዓተ መነኮሳት በታላቁ ባስልዮስ በቤኒዲክትና በካስያን ጽሑፎች (ሥራዎች) ላይ ታላቅ ተፅእኖ አድርጓል። የዚህም በአባ ጳኩሚስ የተዘጋጀው ሕግ ዋነኛው ቅጂ ሲጠፋ ወደ ሳቲን የተተረጎመው እስከ ዛሬ ድረስ አለ። በሕጉ ውስጥ ከተጠቀሱትም ዋና ዋናዎቹ ጥቂቶች እንደሚከተሉት ናቸው።

በማጎበራዊ ብህትውና ኑሮ የሚኖረው አያንዳንዱ መነኮሴ በየእለቱ ቀንና ሌሊት ሊሠራቸው (ሊፈፀማቸው) የሚገቡ ተግባሮች ተዘርዝረዋል። ይኸውም መነኮሳት ጠዋትና ማታ አብረው እንዲጸልዩ፣ በአንድነት እንዲሠሩ፣ ቅዱሳት መጻሕፍትን እንዲያጠኑና በቁም ጽሕፈት እንዲጽፍ፤

ገቢና ወጭያቸው አንድ ላይ እንዲሆን፣ በአንድነት እንዲመገቡ፣ ልብሳቸውም አንድ ዓይነት እንዲሆን እነዚህን የመሳሰሉትን ማጎበራዊ ኑሮ ነክ ሕጎች አወጣላቸው። በዚህ አኳኋን መነኮሳቱ የፅላት ምግባቸውን የሚያገኙት እየሠሩ ነበር። እነዚህን ሕጎች በመተላለፍ የማያከብሩ መነኮሳት ላይ የሚወስዱት ለዘብ (ቀለል) ያሉ የቅጣት ዓይነቶች ተዘጋጅተዋል። እንዲሁም ማንኛውም እውነተኛ መነኮሴ ሊፈፀማቸው ከሚገቡ ተግባሮች ዋና ዋናዎች የድንግልና ኑሮ፣ ንፅህናን እግዚአብሔርን በሙሉ ልብ ማፍቀርና ማምለክ፣ ድህነትና ታዛዥነት ናቸው።

ቀደም ሲል በአባ እንጦንስ ከተመሠረተው ከመጀመሪያው ከብቸኝነት የብሕትውና ኑሮ ይህ በአባ ጳኩሚስ የተዘጋጀው የማጎበራዊ የብሕትውና ኑሮ ያሳየው ታላቅ ለውጥ መነኮሳት ከዋናው ከአምልኮተ እግዚአብሔር ተግባራቸው በተጨማሪ የተለያዩ ሥራዎችን በትጋት እንዲሠሩ፣ እንዲማሩ የሚያዝ ሕግ ነው። ማንኛውም ሰው በብህትውና ለመኖር ወደ ገዳማቱ ሲሔድ እዚያ እንደደረሰ በአባ ልነት አይቀበሉትም ነበር። ከ1-3 ዓመታት ለሚሆን ጊዜ የሰውየው ጠባይ ከተመረመረና ፈቃደኝነቱ ከተረጋገጠ በኋላ ሥርዓተ ምንኩስና ተፈፅሞለት የገዳሙ አባል የመሆን ፈቃድ ያገኛል። በዚህ አኳኋን አባ ጳኩሚስ በመሠረተው የማጎበራዊ የብሕትውና ኑሮ ውስጥ መሃይምነት ፈፅሞ ጠፍቶ ነበር።

የእስክንድርያው ፓትርያርክ አትናቴዎስ ከአባ እንጦንስ ምንኩስና እንደተማረ ሁሉ እንዲሁም የቁስጥንጥንያው ፓትርያርክ ዮሐንስ አፈወርቅ ቲቢድያ በተባለው አባ ጳኩሚስ በመሠረተው ገዳም ውስጥ ከ337-381 ዓ.ም. ድረስ በብሕትውና ቆይቷል። ታላቁ ባስልዮስ በግብፅ ገዳማት በብህትውና ከቆየ በኋላ ወደ ቁስጥንጥንያ ሔዶ በአባ ጳኩሚስ የብሕትውና ሥርዓት መሠረት ለመጀመሪያ ጊዜ በቢዛንታይን ገዳማትን መስርቷል። የግሪክና የሩስያ አብያተ ክርስቲያናት የሚገለገሉባቸውን የመነኮሳት መተዳደሪያ ሕግ አዘጋጀላቸው እንግዲህ አባ ጳኩሚስ የመሠረተው የአንድ

ነት ገዳም ተቀባይነትን አግኝቷል ማለት ነው። አባ ጳኩሚስ ብዙ ሲያገለግል ከኖረ በኋላ በግንቦት 14 ቀን አርፏል።⁶

ስለ ሰብስቦ ምንኩስና ጥንታዊነትን የያዘ ምሳሌ

- ① የብሉይ ኪዳን ሊቀ ካህናት በውስጥ እጅ ጠባብ፣ በላይ እጅ ሠፊ ከዚህ በፊት ደግሞ እንደ መብርሀያት ያለ ይደርብ ነበር። ይህንን ለብሶ አፍአዊ መስዋዕት ይሰዋና አፍአዊ ኃጢአትን ያስተሰርይ ነበር። መነኮሳትም እንዲህ ያለ ልብስ ምንኩስና ለብሰው ውስጣዊ መስዋዕትን ይሰውና ውስጣዊ ኃጢአትን ያስተሰርያሉ።
- ② እስራኤላውያን ከግብፅ በወጡ ጊዜ ኩፌት ደፍተው በሉታ ይዘው ዝናር ታጥቀው ጫማ አዝበው እንደተነሱ መነኮሳትም እንዲህ ያለ ልብስ ምንኩስና ለብሰው በምናኔ ወይም በሞት ከዚህ ዓለም ይለያሉ።
- ③ ሥጋውያን አርበኞች ኩፌት ደፍተው፣ ዝናር ታጥቀው፣ ጋሻ ጦር ነጥቀው ሥጋዊ ጠላታቸውን ድል ነሥተው በመጡ ጊዜ ነገሥታት፣ መኳንንት፣ ካባ ላንቃ ያለብሷቸዋል ይሸልሟቸዋል። መነኮሳትም ልብስ ምንኩስና ለብሰው ረቂቅ ጠላታቸውን ድል በነሱ ጊዜ ሥላሴ የብርሃን ካባ ላንቃ ያለብሷቸዋል።⁷

እንግዲህ እነዚህ 3 ቅዱሳን መነኮሳት የመሠረቱት ያደራጁት የምንኩስና ሕግና ሥርዓት በአገራችን በሰፊው ተስፋፍቷል። ይህም በዚህ ወርቃማ ዘመን በምንመለከታቸው በተሰለፉ ቅዱሳን አማካኝነት ነው። እነዚህ ዘጠኝ መነኮሳት ታሪካቸውንና የመሠረቱትን ገዳም ይዞታ እንደ ሚከተለው እናያለን።

⁶ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ በሉሊ መላኩ ገፅ 87-94።

⁷ መርሐ ምእመናን ገፅ 26-27።

አቡነ አረጋዊ ገዳም

አቡነ አረጋዊ ትውልዳቸው ሮም ሲሆን አባታቸው በሮም ከነገሡ ነገሥታት አንዱ ነበር። ስሙ ይስሐቅ ይባላል። እናታቸው ደግሞ አድና ትባላለች። በክርስቲያናዊ ሕይወታቸው የፀኑ ከመሆናቸውም በላይ እግዚአብሔርን የሚፈሩ በቅድስናቸውም የታወቁ ቅዱሳን ነበሩ። ሁለቱም ሁለት ልጆች ነበሯቸው። ከእነዚህም አንዱ ቴዎድሮስ ሁለተኛው ገብረ አምላክ ይባላሉ። ገብረ አምላክ የተባሉ አቡነ አረጋዊ ናቸው። አቡነ አረጋዊ ሦስት ስም ነበራቸው አንደኛው በወላጆቻቸው የወጣላቸው ገብረ አምላክ የሚባለው ነው፤ ሁለተኛው በመነኮሱበት ወቅት አባ ጳኩሚስ ያወጡላቸው ዘሚካኤል የሚል ሲሆን፤ ሦስተኛው ደግሞ ከመንፈሳዊ ሥራቸው የተነሳ 8ቱ ጓደኞቻቸው «አረጋዊ» ብለው የሰየሟቸው ስም ነው። ይህ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የመጠሪያቸው ስም ሆኖ ቀርቷል።

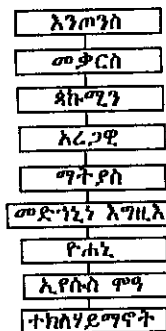
አቡነ አረጋዊ ገና በሀፃንነታቸው ከሮም ወደ ግብፅ መጥተው ሥርዓተ ምንኩስናን ፈፅመዋል። ከእናት ከአባታቸው ተለይተው ወደ ግብፅ ሔደው ጳኩሚስ ገዳም ገቡ። አባ ጳኩሚስ አቡነ አረጋዊን ሲያዩአቸው በታላቅ ደስታ ተቀበሏቸው ለምን እንደመጡ ከገለፁላቸው በኋላ የንጉሡ የይስሐቅ ልጅ መሆናቸውን ያውቁ ስለነበር አንተ የንጉሥ ልጅ ስትሆን እንዴት እመነኮሳለሁ ትላለህ የምንኩስና ሥራ እኮ በቀላሉ የሚቻል አይደለም ጽኑ ነው። ከአንተ በፊትም ብዙ ሰዎች እንመነኮሳለን እያሉ መጥተው ነበር። ግን አልተቻላቸውም፤ በየመጡበት ተመለሱ አሏቸው። አቡነ አረጋዊ ግን ቆርጠው ስለመጡ እኔ አንድ ጊዜ ዓለምን ትቻለሁ ከእንግዲህ ወዲህ ወደ ዓለም የምመለስበት ምክንያት የለም፤ ይልቁንስ ሥርዓተ ምንኩስናን እንድትፈፅምልኝ ነው ሲሉ ሃሳባቸውን ገለፁላቸው።

አባ ጳኩሚስ ይህን ከሰማ በኋላ «እግዚአብሔርን ለማገልገል ወደ ገዳም በምትሔድበት ወቅት አስቀድመህ ሰውነትህን ለመከራ አዘጋጅ» ይላልና ከሆነልህ ለጥቂት ጊዜ አረጋውያኑን እየረዳህ ቆይ አላቸው። አቡነ አረጋዊ ከአባ

ጳጳሱም የተሰጣቸውን መመሪያና ቃል ተቀብለው መነከሳት ሊሠሩ የሚገባቸውን ነገሮች እየፈፀሙና ልዩ ልዩ ትሩፋት እየሠሩ ከቆዩ በኋላ መንፈሳዊ ተልኮአቸውን በመመልከት አባ ጳጳሱን አልባሰ ምንኩስናን አለበሷቸው አስኬማ መላእ ክትንም አስታጠቋቸው። ስማቸውንም ዘሚካኤል ብለው ሰየሟቸው። አቡነ አረጋዊ የምንኩስና ሥርዓት ጀማሪ ከሆኑት ከአባ እንጦንስ አራተኛ ሩትውልድ መሆናቸውን የተሰኙት ቅዱሳን ሐዋርያዊ ተግባራቸውን ለ5 መድበን በተመለከትነው ክፍል ውስጥ ሥርዓተ ምንኩስናን አደራጅተዋል በሚለው አንቀፅ ላይ ተመልክተዋል።

ዘሚካኤል የሚለው መጠሪያ ስማቸው እዚህ ከመጡ በኋላ ተቀይሮ አቡነ አረጋዊ ተብለዋል። በኅብረት እንደመጡ ቤተ ቀጢን በነበሩበት ጊዜ ፍፁም በሆነ ትኩረትና ፍቅር በተላበሰ ሁኔታ ወንድሞቻቸውን ስላገለገሉ ይህ ስም ሊሰጣቸው ችሏል። በመንፈሳዊ ሕይወት ከሌሎች በልጦ የተገኘ ማለት ነው። የአቡነ አረጋዊ እናት ልጃቸውን በመከተል በአባ መቃርስ ሥር ይተዳደር በነበረው በሴቶች ገዳም ገብታ እንደ ልጇ ሥርዓተ ገዳምን እንድትማር አድርገዋል።

ከአባ እንጦንስ ጀምሮ እስከ አቡነ ተክለሃይማኖት ድረስ ያለውን የምንኩስና አወራረድ ቅደም ተከተል «ማኅ ደረ መዝገብ ዘኢትዮጵያ» በተሰኘው ጽሑፋቸው ላይ ዶ/ር ሥርግው ሐብለ ሥላሴ እንደሚከተለው አስቀምጠውታል።⁸

⁸ ቁጥር 1፣ ገጽ 77፣ 1986

የደብረ ዳሞ ገዳም መመስረት

ተሰኩቱ ቅዱሳን መንፈስ ቅዱስ በመደበላቸው ቦታ ለማስተማር ሲበተኑ አቡነ አረጋዊ ከአክሱም በስተ ምስራቅ 70 ኪ.ሜ. ያህል ርቆ ወደሚገኘው ወደ ደብረ ዳሞ ሔዱ። ደብረ ዳሞ ዙሪያው ገደል የሆነ መውጫ የሌለው ተራራ ነው። አቡነ አረጋዊ በዚህ መኖር ተመኝተው ነበርና እግዚአብሔር ወደዚህ ተራራ ላይ የሚያወጣቸው ዘንዶ አዘላቸው ወደ አንባው ለመውጣት ችለዋል። አቡነ አረጋዊ ይህን ቦታ ሦስት ነገሮች ለማከናወን ተጠቅመውበታል፡-

- ① በየቦታው እየተሰማሩ ውለው ሲመሽ በመመለስ የፀሎት በአታቸው መሆኑን አስመስክረውበታል።
- ② ስብከተ ወንጌል ለማስፋፋት በየቦታው ሲዘዋወሩ የሚያገኝቸውን ለመማር ፍላጎት ያላቸውን እየሰበሰቡ ብዙ መምህራን ወንጌልን አፍርተውበታል።
- ③ ሥርዓተ ገዳምን አስተምረውበታል። በአገራችንም የመጀመሪያው ገዳም ይሔ ሲሆን በዚህ ገዳም ውስጥ ታላላቅ አበው መነከሳት ምንኩስናን ተቀብለውበታል። ለምሳሌ በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተነሱት የሐይቅ እስጢፋኖስ መሥራች አቡነ ኢየሱስ ሞዐ የመነከሱት በዚህ ነው።

ቅዱስ ያሬድ ወደ ደብረ ዳሞ አምባ በመውጣት ከአቡነ አረጋዊ በረከትን ተቀብሏል። ይህ ገዳም ሊሠራ የቻለው ከዕለታት አንድ ቀን ዐዜ ገብረ መስቀል አቡነ አረጋዊን ለመጉብኘት ወደ ደብረ ዳሞ በሔዱ ጊዜ አቡነ አረጋዊ ቤተ ክርስቲያን እንዲሠሩላቸው አጥብቀው ጠየቋቸው። ከዚህ በኋላ ዐዜ ገ/መስቀል ቤተ ክርስቲያን ለማሠራት ወደ ተራራው የሚያወጣ ደረጃ ሠርተው በሁለት ዓመት ውስጥ በጥሩ ሁኔታና ተመልካችን በሚያስደንቅ መንገድ አሠሩላቸው። ይኸውም ቤተ ክርስቲያን በትንንሽ ጥርብ ድንጋይ፣ በጥርብ እንጨት አጊጦ የተሠራ ነው።

የቤተ ክርስቲያኑ ሥራ እንደተጠናቀቀ ዐዜ ገ/መስቀል «ደረጃውን ላፍርሰው ወይስ ይሁን» ብሎ አቡነ አረጋዊን ሲጠይቃቸው «ዳህምሞ» አሏቸው። ማለትም አፍርሰው

ማለት ነው። ከዚህ በኋላ ደብረ ዳህምም ተብሎ ተጠራ። ከጊዜ ብዛት ግን ደብረ ዳሞ እየተባለ መጠራት ጀመረ። የደብረ ዳሞ ገዳም በኢትዮጵያ ከሚገኙ እጅግ የተከበሩ ቦታዎች አንዱና ዋነኛው ነው። ገዳሙ ሦስት ቤተ መቅደስ የያዘ በብዙ ሐረግ ቅርፅ ያጌጠ ነው። ቅዱስ ያፌድም የተሠራውን ቤተ ክርስቲያን ተመልክቶ በጣም አድንቋል። ሕሊናንም የሚመስጥ ጣዕመ ዜጃ አለምቷል። ዙሪያው ገደል ሆኖ የጠረጴዛ ቅርፅ ያለው አምባ ሲሆን ስፋቱ 1.827x255 ሜትር ነው።

የደብረ ዳሞ ገዳም ከፍ ያለና በገደላ ገደል የተከበበ ይሁን እንጂ በዘንዶ አምሳያ በተገመደው ጠፈር ከእግር እስከ ወገብ ታስረው ከወጡ በኋላ በጣም ሠፊና ለጥ ያለ ቦታ ላይ በመሰራቱ ከሌሎች ገዳማት ልዩና አስደናቂ ከሚያደርገው ሁኔታ አንዱ ነው። ወደ ላይ መውጣትና መውረድ የሚቻለው በገመዱ ጫፍ ላይ በተንጠለጠለ 16 ሜትር ርዝመት ባለውና በዘንዶ አምሳያ በወፍራሙ በተጉነጉነው ጠፈር ወገብ ላይ ይታሠርና የተንጠለጠለውን የጠፈር ጉንጉን በእጅም ጭምር አጥብቆና አቅፎ በመያዝ ስለሆነ በጣም አስፈሪና አስቸጋሪ ነው። የመወጣጫው ገመድ የሚጉነጉነው ለአቡነ አረጋዊ በዓል ከሚታረደው የበሬ ቆዳ ላይ ነው።⁹

ከገዳሙ ግርጌ የሴቶች ገዳም ይገኛል። ይህ ገዳም በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በሴቶች ገዳምነቱ የመጀመሪያ ነው። ገዳሙን የመሠረተችው የአቡነ አረጋዊ እናት ቅድስት አድና ናት። እናታቸው ከአቡነ አረጋዊ ጋር ግብፅ ወርዳ ሥርዓተ ገዳምን እንደተማረች ባለፈው አውስተናል። ገዳሙ የሚጠራው በኪዳነ ምሕረት ስም ነው። የደብረ ዳሞ ገዳም ታሪካዊነቱ ሰፊ ሲሆን በኋለኛው ዘመን ሃይማኖትን ለማጥፋት በተደረጉት አያሌ ጦርነቶች ገዳሙ ትልቅ አስተዋጽኦ አድርጓል።¹⁰

⁹ የኢትዮጵያ ሥልጣኔ ገፅ 100።

¹⁰ በዘጠነኛው መቶ ክፍለ ዘመን 40 ዓመት ሙሉ ቤተ ክርስቲያን ስታቃጥል የነበረችው የዲት ከአርሳ ጥፋት ለመሸሸ ዋና ዋናዎቹ የአክሱም መጻሕፍትና ንዋየ ቅድሳት የተቀመጡት በዚሁ ገዳም ነው። 15 ዓመታት ያህል የቱርክን ጥይት በቤተ

የደብረ ዳሞ ገዳም በሥነ ጽሑፍ ታሪክ ውስጥ የማያሻማ ሚና ተጫውቷል። ከገደለ ኢየሱስ ሞዕ መረዳት እንደሚቻለው የደብረ ዳሞ መነኮሳት በ13ኛው ክፍለ ዘመን ለሥነ ጽሑፍ ሥራ ትኩረት ሰጥተው ነበር። አቡነ ኢየሱስ ሞዕ የቁም ጽሕፈት በሚገባ ተምረው አንድ አርባዕት ወንጌል ጽፈው ለገዳሙ ሰጥተዋል። ወደ ሐይቅም እንደተመለሱ ጽሕፈቱንም ከአስተዳደር ጋር ደርበው ይሠሩ ነበር። እሳቸው የጻፉት አርባዕት ወንጌል ዛሬም በሐይቅ እስጢፋኖስ በገዳሙ ይገኛል። ይህ ወንጌል በውስጡ ስዕል ስላለው ለዘመኑ ኪነ ጥበብ አንድ መለኪያ ነው። ጽሕፈቱንም ሆነ የስዕል አጣጣሉን አቡነ ኢየሱስ ሞዕ የተማሩት ከደብረ ዳሞ መሆን አለበት። እንደሚታወቀው ኢየሱስ ሞዕ የመነኮሱት በዚህ ገዳም መሆኑን አውስተናል። ማቲው የተባለ እንግሊዛዊ ቤተ ክርስቲያኑን ሲያድስ አያሌ የብራና መጻሕፍትን ተመልክቷል።¹¹

ይህ ገዳም በጠላቶቹ ባይቃጠልም የእድሜ ሽክም እየጎዳው መንገዳገዱ አልቀረም። ስለዚህ ጥገናና እድሳት ያስፈልገው ነበርና በ1940-41 ዓ.ም. የኢትዮጵያ መንግሥትና የብሪቲሽ ካውንስል ገንዘብ አዋጥተው ከላይ የተጠቀሰው ማቲው የሚባል እንግሊዛዊ አድሶታል። የዚህ ገዳም መሥራች አቡነ አረጋዊ በሐዋርያዊ ተግባራቸው እስከ ጎንደር ድረስ ወርደው አስተምረዋል። አቡነ አረጋዊ ሳይሞቱ በሐይወት የተሠወሩ ናቸው። በዓላቸውም ጥቅምት 14 ቀን በታላቅ ድምቀት ይከበራል። በዓሉ የሚከበረው ወደ አቡነ አረጋዊ ገዳም ሴቶች መግባት ስለማይፈቀድ የበዓሉ ዕለት ሴቶች በሴቶች ገዳም፣ ወንዶች በወንዶች ገዳም ሆነው በዓሉን ያከብራሉ።

ክርስቲያናትን ላይ ሲያነድ የነበረው ግራኝ በዘመኑ የነበሩትን ንጉሥ አፄ ልብነ ድንግልን ሲያሳድድ ንጉሠ ነገሥቱ ከእነዚህ ሰባቶቸው የሸሹት ወደ ደብረ ዳሞ ነበር። ግራኝ ወደዚህ ከፍተኛ አምባ መውጣት ስላልቻለ አብዛኛዎቹ ገዳማት ሲቃጠሉ ይህ ሊተርፍ ችሏል። ንጉሡም በዚህ ሲኖሩ ሞተው በገዳሙ ተቀብረዋል፤ ልጃቸው ገላውዴዎስ ደግሞ ነግሠውበታል። [የግራኝ መሐመድ ወረራ ገፅ 576-579።]

¹¹ አማርኛ የቤተ ክርስቲያን መዝገበ ቃላት ቀጥር 10 ገፅ 191-95።

አቡነ ጳጳስወልደ ገዳም

የአቡነ ጳጳስወልደን የሕይወት ታሪካቸውን የሚናገረው ገድላቸው ነው። አባታቸው የሮም ሦስተኛ ሹም የነበረ ታላቅ ሰው ነው ካለ በኋላ እናታቸውን አይናገርም። ቢሆንም የጳጳስ ወልደን አስተዳደግ እንደነበሩ ሳሙኤል በቤተ መቅደስ ነበር። አቡነ ጳጳስወልደን ከሕጻንነታቸው ጀምሮ በጸሎት፣ በምፅዋት ነዳጃንን በመርዳት ጸሎት በማዘውተር በቤተ እግዚአብሔር አደጉ። አቡነ ጳጳስወልደን ከአገራቸው ወጥተው ከአባ እንጦንስ ገዳም ገብተው ሥርዓተ ምንኩስናን ፈጽመዋል። በዚሁ ገዳም ብዙ አበው ቅዱሳንን በመርዳት አገልግለዋል። ከዚህ በኋላ እጣቸው ኢትዮጵያ መሆኗን መልእክ እግዚአብሔር ገለጠላቸው። በእግዚአብሔር ኃይል ተረድተው ኢትዮጵያ ገብተዋል።

ለመጀመሪያ ጊዜ አክሱም ጽዮን ደርሰው ዳግማዊ አልአሜዳ በክብር ተቀበላቸው። ለጥቂት ጊዜ በቤተ መንግሥት አካባቢ ቤተ ቀጢን በተባለው የእንግዶች ማረፊያ ቦታ እረፍት አድርገዋል። ዛሬ ቤተ ጳጳስወልደን ተብሎ ወደ ሚጠራው ከአክሱም አጠገብ 3 ኪ.ሜ. ርቀት ባለው ቦታ ገብተው በገድል በትሩፋት በጸሎት በስጋደት እግዚአብሔርን አገልግለዋል። የመንፈስ ቅዱስ ኃይላቸው። አባ ሊቃኖስ ይጸልዩበት የነበረው ቦታ 1 ኪ.ሜ. ርቀት ስለ ነበረው አቡነ ሊቃኖስ ከአቡነ ጳጳስወልደን ቀድመው ቆናፅል በተባለው በአታቸው ላይ አርፈዋል። አቡነ ጳጳስወልደንም ከመንፈስ ቅዱስ ወንድማቸው በመለየት ቢያዝኑም በዚያው በሚጸልዩበት ቦታ ቀብረዋቸዋል። የእረፍታቸው ዕለት ግዳር 28 ነው ሲል ገድላቸው ይናገራል። ያ ገዳም እስከ ዛሬ ድረስ ቤተ ክርስቲያኑ ይፍረስ እንጂ ደብረ ቆናፅል ተብሎ ይጠራል።

ከዚህ በኋላ አቡነ ጳጳስወልደን አቡነ ሊቃኖስን ከቀበሩ በኋላ ዛሬ ቤተ ጳጳስወልደን ከተባለው ተራራ ወጥተው ገብተዋል። ተራራዋ ምድረ በዳ ነበረች። ከዚህች ተራራ ላይ በራስጌዋ አንዲት ደንጊያ አስፈልፍለው በዚህች ገብተው ብዙ ዘመናትን አሳልፈዋል። የአቡነ ጳጳስወልደን የድን

ጋይ ዋሻ ወርዱና ቁመቱ እንደሚከተለው ነው። ወርዱ 5 ከንድ፣ ግድሚ 2 ከንድ፣ በፋቷ 3 ከንድ ዋሻ ስትሆን ይቺ ዋሻ ደጃፍ መስኮት የሌላት ድፍን ናት። ለመግቢያ ያህል ነው በር ያላት። በዚህች ዋሻ ያለእረፍት በጸሎትና በስጋ ደት 45 ዓመት ቆይተዋል። ይህች ቦታ ደብረ ምግዕት በመባል ትታወቃለች። ምግዕት ማለት እጅግ በጣም አስጨናቂ፣ አስቸጋሪ የጸሎት ጉድጓድ ዋሻ ማለት ነው።

ዐዲ ካሌብ ወደ የመን ሰመዝመት አቡነ ጳጳስወልደንን የጸሎት ስርዓት መጠየቅ

የናግራን ክርስቲያኖችን ለመታደግ ጢሞቴዎስ 3ኛ የተባለ በ519 ዓ.ም የነበረ የእስክንድርያ ፓትርያርክ አብያተ ክርስቲያናት ሲቃጠሉ ክርስቲያኖች ሲበደዱ ለምን ዝም ትላለህ በማለት ለዐዲ ካሌብ መልእክት ላከ። ጨካኙ ዱኖ ባስ በዚህ በየመን ናግራን ጉድጓድ አስቆፍሮ እላት እያ ስነደደ ክርስትናን አንክድም ያሉትን ክርስቲያኖች ሁሉ ወደዚህ እየጨመረ አቃጠላቸው፣ አስፈጃቸው። በዚህ ቀን 20 ሺ ክርስቲያኖች ተፈጁ። በዚህን ጊዜ በቁስጥንጥንያ ዙፋን የሰጢኖስ ነግሥ ነበርና የዚህን ወሬ ሲሰማ በጣም አዘነ። ስለዚህ ጉዳይ ለእስክንድርያው ፓትርያርክ ለጢሞቴዎስ መልእክት ጻፈ። ሊቀ ጳጳሱም ወደ አክሱም ንጉሥ ደብዳቤ ጻፍለት ብሎ መከረው። ከዚህ በኋላ ኖኖስ የተባለውን ዋና መልእክተኛ አድርጎ ደብዳቤ አስይዞ ወደ አክሱም ላከው።

የአክሱም ንጉሥ ካሌብ በወርቅ ሠረገላው ላይ የመፃረግ ልብሱን ለብሶ በጦር አለቆችና መኳንንት ታጅቦ እንደ ተቀመጠ መልእክተኞችን ተቀብሎ አነጋገራቸው። ደብዳቤው ከተነበበ በኋላ መልእክተኞችን በፍቅርና በሽልማት አሰናበተ። ንጉሡም ይህን ከሰማ በኋላ በቀጥታ አቡነ ጳጳስወልደን ወዳሉበት ዋሻ በመሄድ ነገሩን ገልጾ ነገራቸው። አቡነ ጳጳስወልደንም የአገረ ናግራን ክርስቲያኖች እልቂት ስላሳዘናቸው ወደ እግዚአብሔር አመልክተው አይዞህ አትፍራ ድል ታደርጋለህ በማለት ነገሩት። እርሱም ጉዞውን ወደ የመን

አደረገ፤ ሀፄ ካሌብ ወደ የመን ሲዘምት ቁጥሩ 70 ሺ የሚደርስ ጦሩን በደንብ አደራጅቶ በ524 ዓ.ም. ወደ የመን ተጓዘ፤ እዚያ እንደደረሰ 3 ሺ ጦር ይዞ የአይሁድ ጦር ከመርከብ ሲወርድ ተዋጋው። የካሌብ ጦር ወዲያው አሸንፎ በታተናቸው። ወደ የመን ተጠግቶ ከተማዋን ያዘ፤ የንጉሡም ባለቤት በዚህን ጊዜ ተማረክቸ። ከራሱ ከፊንሐስ ጋር ተዋግቶ ከፈረሱ ላይ ገለባጠውና ሞተ። በከተማው ያሉትን ለክርስቲያኖች እልቂት ጅም መፍሰስ ተባባሪ የነበሩትን አስይዞ ጨረሳቸው።

በአገረ ናግራን የተፈጁትን ምዕመናን (ክርስቲያኖች) ጅም በሚገባ ተበቀለ። ክርስቲያኖችም በየስፍራው ተመለሱ። ካሌብ ወደ እስክንድርያው ጳጳስ የድል አድራጊነቱን ደብዳቤ ገለፁ። ሊቀ ጳጳሱም ወደ ቁስጥንጥንያው ንጉሥ መልዕክቱን ልኮ በሁሉም ዘንድ ታላቅ ደስታ ሆነ። ካሌብም ሹም ሹም ወደ አክሱም ተመለሰ።¹² ጸሎቱን የሰማውና ይህን ድል አድራጊነት የሰጠውን አምላኩን ለማስደሰት [አስቀድሞ የተሳለውን በሥራ ለመግለፅ] የነገሠበትን ዘውዱን ጌታችን መቃብር በራፍ ላይ እንዲሰቀልለት ለኢየሩሳሌም ሊቀ ጳጳስ ልኮ፤ የተደላደለ መንግሥቱን ትቶ፤ ይህን ዓለም ንቆ አባ ጳንጠልዮን ገዳም አጠገብ በአንዲት ዋሻ አንዲት ሰሌን ለመኝታው፤ አንዲት ውሀ መጠጫ ቅል ብቻ ይዞ ገብቶ ተቀመጠ። በዚያም በጸሎት በሰማደት ኖሮ በግንቦት 20 ቀን አረፈ። ሀፄ ካሌብ በሕይወት ዘመኑ ያሠራው መካነ መቃብር ከአክሱም ሐውልት በስተምሥራቅ 2 ኪ.ሜ. ያህል ተጉዞ በሚገኝ አፋፍ ላይ የሚገኝ ሲሆን ይህ መካነ መቃብር ተቆፍሮ የወጣው በ1898 ዓ.ም. ኢኖ ሊትማን በተባለ ጀርመናዊ አርኪዎሎጂስት አማካኝነት ነው።

ወደ ኢትዮጵያ እንደገባ 44 አብያተ ክርስቲያናትን አሠርቶ ልጁን ገብረ መስቀልን አንግሦ በአቡነ ጳንጠልዮን እጅ መንኲሷል። መቃብሩም በአቡነ ጳንጠልዮን ቤተ ክርስቲያን ይገኛል። ሀፄ ካሌብ ከዚህ ዓለም እስከተለየበት ድረስ

¹² የኢትዮጵያ ታሪክ ከአክሱም እስከ ዛጉዬ ገፅ 275።

ለዚህ ዓለምና መንግሥት ጓጉቶ አንድም ቀን አለመመለሱን ስናስብ ቆራጥ ንጉሠ ነገሥት መናኒ መሆኑን ያስገነዝበናል። ከአረብ አገር (ከየመን) ተመልሶ በምናኔ የኖረበት ዘመን 12 ዓመት ሲሆን፤ እድሜው 70 ዓመት ነበር። ቅድስት ቤተ ክርስቲያናችን እንደ ዓድቅ ቆጥራ ታከብረዋለች። ከእኛ ሌላ ምዕራባውያን (የካቶሊክ ቤተክርስቲያን) በጥቅምት (October) 27 አከብራለሁ ትላለች።

ይህ አስተሳሰብ ከሌላ የመነጨ ከሆነ ሀፄ ካሌብን የሚያከብሩት ስህተት ነው። ምክንያቱም ንጉሥ ካሌብ አክሊሉን የላከው የሁሉ የበላይ ነን ወደሚሉ ሮማውያን ሳይሆን «ወደ ቅድስት አገር ኢየሩሳሌም ነው» ካሌብ በየመን ያሉ ክርስቲያኖችን መታደግ ብቻ ሳይሆን በአረብ አገር ሊጠፋ የነበረውን የክርስትና እምነት መልሶ አቃናው። በቃል ኪዳን ጓደኝነት ተባብረው በነበሩት በአይሁድና በፋርስ ሕዝብ መካከል አደጋ ጥሎ ግዛታቸውን ከብራቸውን አስወግዶ የራሱንና የኢትዮጵያን ክብርና ግዛት ተካበት። የመን በአረቦች በ7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን እስከ ተወረረችበት ጊዜ የኢትዮጵያ ነበረች። ከዚህ በኋላ ግን በፋርሶች ተወርራ የመሀመድን እምነት የተከተሉ አረቦች ምን የመሳሰለውን የሰንኦ አብያተ ክርስቲያናትን አፈራረሱት።

የአቡነ ጳንጠልዮን ገዳም ደዞተና ገድላቸው

አቡነ ጳንጠልዮን ከንጉሥ ካሌብ ጋር 1 ሺ 500 ሰዎችን አመንኩሰዋል። የአቡነ ጳንጠልዮን ገድል ስለ ነገሥታቱ ይናገራል። ኢትዮጵያ ከገቡበት ጊዜ ጀምሮ ሲናገር ይመጣና በመካከል የዲዮቅልጢያኖስና የቆስጠንጢኖስ ዘመነ መንግሥት፤ ዘመነ ሰማዕታት ከቆጠረ በኋላ የኢትዮጵያ እምነትን በሰፊው ያስረዳል። የተሰኙት ቅዱሳንን ከንዋየ ቅድሳት ጋር ወደዚህ መግባታቸውን ይገልጻል። በሕይወት ላሉ ብዙዎችን በሽተኞች ፈውሰዋል። መስቀላቸውና መቋሚያቸው በዚሁ መቃብር ቦታቸው ቤተ ጳንጠልዮን ይገኛል። የአቡነ ጳንጠልዮን ገድል ዋናው የሚገኘው በጣሊያን አገር ሲሆን

አሁን እዚህ ያለው ከድጓና ከስንክሳር ተወጣጥቶ የተዘጋጀ እንደሆነ ይነገራል።

የቤተክርስቲያኑ አመሠራረት

ቦታው ላይ ማይጨው ይባላል። በአክሱም ጽዮን ወረዳ ነው። ምልክት ግዛቱም ያው ገዳሙ ሲሆን የገዳሙ ስም ቤተ ጳንጠልዮን ይባላል። በአጠገቡ ደብረ ቆናፅል የአቡነ ሊቃናስ መቃብርና መካየዳ እግዚእ ይገኛል። የሚያስተዳድረውም የገዳሙ መምህር ነው። ገዳሙ የአንድነት ገዳም ሳይሆን የቀሪት ገዳም ነው። መነኮሳትም በብዛት አይገኙበትም። የነገሥታቱና የጳጳሳቱ እረፍት ይታሰብበታል። ዝርዝራቸው፡-

- ✦ የአቡነ ጳንጠልዮን ጥቅምት 6
- ✦ ዐፄ ካሌብ ግንቦት 20
- ✦ ዐፄ ገብረ መስቀል ኅዳር 30
- ✦ ዐፄ ዘርዳ ያዕቆብ ጳጉሜ 3
- ✦ ዐፄ ናዖድ ነሐሴ 7
- ✦ ዐፄ በእደ ማርያም ኅዳር 11
- ✦ ከጳጳሳት አቡነ ዮሳብና አቡነ ዮሴፍ ናቸው።

የቤተ ክርስቲያኑ አቀማመጥ ከአክሱም ጽዮን በስተ ምሥራቅ ሲሆን፤ ከታች የቅዱሳኑና የነገሥታቱ (የዐፄ ካሌብ፣ ዐፄ ገ/መስቀል) መቃብር ሆኖ በላዩ ላይ ቤተ ክርስቲያን ተሠርቶበታል። የቅዱሳኑ መግቢያ በር ላይ በመቅደሱ እንደ እርከን የተሠራውን እየረገጡ ወርዶ በመቃብር ደጃፍ ሰማቸው ይገኛል። ቄሱ ሁል ጊዜ ያጥነዋል። የሚገባውም በመብራት እንጂ ያለ መብራት መግባት አይቻልም። ቤተ ክርስቲያኑ የተመሠረተው በዐፄ ገ/መስቀል ዘመነ መንግሥት ሲሆን እርሱ ራሱ ከዚሁ መቅደስ ተቀብሯል። አቀማመጡ የአቡነ ጳንጠልዮን ከታች ሆኖ ሁለቱ እንደ የዘመናቸው ተቀብረዋል። መቃብራቸው ይህ በመሆኑ ለመረዳት ሙት ዓመታቸው በዓመት በዓመት የሚፈፀመው በዚሁ ቤተ ክርስቲያን ስለሆነ የመሬቱ ሥሪት ከዚሁ ገዳም አካባቢ ስለሚገኝ ይህ ገዳም ከሁሉ ቅድሚያ አለው።

በገዳሙ ውስጥ ያሉ ሞንታውያን መዳከፍት

- 📖 ቅዱስ ወንጌል ዐፄ ገ/መስቀል የሰጡት፤
- 📖 መጽሐፈ ነገሥት ጥንታዊ፤
- 📖 ምሳሌያተ ሰሎሞን የጥንት ብራና፤
- 📖 ሁለት ወንጌል ጥንታውያን፤
- 📖 4 ቅዳሴ ጥንታውያን፤
- 📖 አምስት ዳዊቶች ጥንታውያን፤
- 📖 መጽሐፈ ሐዲሳት፤
- 📖 የዓመት ስንክሳር ጥንታዊ፤
- 📖 8 ተአምረ ማርያም፤
- 📖 ሁለት ተአምረ ኢየሱስ ጥንታዊ፤
- 📖 አራት ግንዘቶች ጥንታዊ፤
- 📖 አራት ድርሳን ሚካኤል ጥንታዊ፤
- 📖 ገድለ አቡነ ጳንጠልዮን፤ የአቡነ አረጋዊ ገድል በአንድ ላይ፤
- 📖 ሁለት ሃይማኖት አበው ጥንታዊ፤
- 📖 መጽሐፈ ቄርሎስ፤
- 📖 ገድለ አቡነ ኪርስ፤
- 📖 ገድለ አቡነ ገሪማ ጥንታዊ፤
- 📖 ገድለ መድኃኒን እግዚእ፤
- 📖 ድጓና ዝማሬ መዋሰዶች ጥንታዊ፤
- 📖 ግብረ ሕማማት ጥንታዊ፤
- 📖 አርኬ ጥንታዊ፤

በተጨማሪ ቀዋሚ መስቀል ዐፄ ገ/መስቀል የሰጡት እና በዐፄ ገ/መስቀል ዘመነ መንግሥት የተቀረፀ መስቀል የሠጠው ስም አባ ፀንሎ ይባላል። ስሙ በመስቀሉ ላይ ይገኛል። ሌሎች በርካታ ነዋየ ቅድሳት በአቡነ ጳንጠልዮን ገዳም ይገኛል።¹³ የጳድቁም ገድል በፓሪስ ታትሟል።¹⁴

¹³ ኮንቲ ሮስኒ (CONTI ROSSINI) ያሳተመውን ገድለ ጳንጠልዮንን (ACTAS PANTALEON) መረጃ በማቅረብ ዶ/ር ሥርግው ጠቅሰዋል። አማርኛ የቤተክርስቲያን መዝገበ ቃላት ገፅ 21-29፤ ትንሣኤ 1972 ቁጥር 74።

¹⁴ መርሐ ልቡና ገፅ 77።

ስባ ይምክታ ገዳም

አቡነ ይምክታ በተለይ ብዙ የቆዩበት በትግራይ ውስጥ ገርአልታ በሚገኘው ልዩ ስሙ ጉሕ ተብሎ በሚጠራው አካባቢ ነው። የአካባቢው አሰያም ከእኚህ ጸድቅ አባት ታሪክ ጋር የተገናኘ በመሆኑ ይነገራል። አቡነ ይምክታ ከአክሱም ተነስተው «አብ ኅሕ፤ ወልድ ኅሕ፤ መንፈስ ቅዱስ ኅሕ፤» ብለው ቅጂሴ ማርያምን እየዜሙ ከዛሬው የኅሕ መንደር ነጋባቸው። ብዙህ የተነሳ የመንደራቸውን ስም «ይኩን ስምኪ መካነ ኅሕ» ብለው ሰየሟት።

የአቡነ ይምክታ ቤተ ክርስቲያን ከሐውዜን 13 ኪ.ሜ. በመኪና ከተጓዙ በኋላ የግማሽ ሰዓት መንገድ ተጉዞ የሚገኝ ነው። ቤተ ክርስቲያኑ ሰማይን እንደ ምሰሶ ደግፈው የቆሙ ከሚመስሉት ረጃጅም የገርአልታ ተራራዎች ውስጥ የሚገኝ ሲሆን አጠገቡ ካልደረሱ የማይታይ የቀደሙት አበው ድንቅ የመንፈሳዊነትንና የብርቱነት ውጤት ነው። ይህ ከባሕር ወለል በላይ 2 ሺ ሁለት መቶ ሜትር ከፍታ ላይ የሚገኘውን የአለት ተራራ መውጣት አስቸጋሪ ነው። ምክንያቱም ለመወጣጫ የእጅ መቧጠጫ፣ ለእግር መቆንጠጫ የሚያገለግሉ ጉድጓዶች ብቻ ያሉት ከ240ጠ 300 ሜትር ርዝመት ያለው ገደል ቁልቁል ሲመለከቱት እጅግ የሚያስደነግጥና የሚያስፈራ ነው። ይህ ቤተ ክርስቲያን በተራራዎች ጉያ የተሸጉ በመሆኑ በፊት በዮዲት በኋላ ከግራኝ ጥፋት ሊያመልጥ ችሏል። ይህን ቤተ ክርስቲያን ልዩ ከሚያደርጉት አንዱ የሆነው ደግሞ የበርካታ ሰዎች አፅም የተቀበረበት ከአለት ተፈልፍሎ የተሠራ የመቃብር ሥፍራ መኖሩ ነው።

ቤተ ክርስቲያኑ ከአለት ተፈልፍሎ የተሠራ ሲሆን ከውስጥ ራሳቸውን ችለው የቆሙ አራት አምዶች አሉት። ጠቅላላ ሥፋቱ ስድስት በ9 ሜትር ከወለል ወደ ጣሪያ ያለው ከፍታ ደግሞ 3 ሜትር ነው። ቤተ ክርስቲያኑ ድንቅና ልዩ እንዲሆን ያደረገው ከድንጋይ ተፈልፍሎ መሠራቱ ብቻ ሳይሆን በውስጡ ያሉት ቅዱሳን ሥዕሎች ናቸው።

በቅኔ ማህሌቱ ጣሪያና ግድግዳ የሚታዩት ደማቅ ሥዕሎች ተከታታይ ታሪክ የያዙ ናቸው። የአቤል፣ የኖህ፣ የአብርሃም፣ የይስሐቅና የያዕቆብ ሥዕሎች ደምቀው ይታያሉ። በተጨማሪ የ9ኛ ቅዱሳን ሥዕል ይታያል። ሦስቱ መስቀል፣ 5ቱ መጻሕፍት እንደያዙ ሲሆን አንደኛው ግን ባዶ እጃቸውን ናቸው። አቡነ ይምክታ በፈረሳቸው ላይ ተቀምጠው እና አቡነ አሮን፣ አቡነ ማትያስ፣ የአቡነ ብንያም የ12ቱ ሐዋርያት ሥዕሎች የቤተ ክርስቲያኑ የዘመናት ጌጦች ናቸው። ሥዕሎቹ በጣም ደማቅ በመሆናቸው ብዙ ክፍለ ዘመናትን አልፈው የመጡ ድንቅ ቅርሶች አይመስሉም። የአቡነ ይምክታ ቤተ ክርስቲያን በአገራችንና በዓለም ደረጃ ካሳወቁት የውቅር ዓለት አብያተ ክርስቲያናት እንደ አንዱ መሆኑ የክልል 1 ቱሪዝም ቢሮ ይገልጻል።

ስባ ገፄማ ገዳም

የቀድሞ ስማቸው ይለሐቅ ሲባል ገሪማ የሚለው ኢትዮጵያ ከመጡ በኋላ የወጣላቸው ስም ነው። ይህ ስም የቀድሞውን ሽፍኖት ይገኛል። ስሙ የወጣላቸው ምክንያት «እግዚአብሔር በእሳቸው አማካኝነት ገቢረ ተአምራት ስለገለፀ ነው» አስደነቀኝ ገረመኝ ለማለት ነው። አቡነ ገሪማ ትውልዳቸው ከቤተ መንግሥት ወገን ነበሩ። ይህን ዓለም ንቀው ገዳም ገቡ። ከዚያም ወደ ኢትዮጵያ መጥተው ከ8ቱ ቅዱሳን ጋር ተቀላቀሉ። እንደሌሎቹ ሁሉ እርሳቸውም ቅድመ ዝግጅት አድርገዋል። አክሱም ተቀምጠው የአገሩን ቋንቋና ባሕል አጥንተዋል። ከዚያ በኋላ ለስብከተ ወንጌል ከአክሱም በስተ ምሥራቅ ተሰማርተዋል። ለእርሳቸው የደረሳቸው ሥፍራ መደራ የሚባል ከአድዋ በስተምሥራቅ በግምት 10 ኪ.ሜ የሚርቅ ነው።

በመሠረቱ ተስላቱ ቅዱሳን የተሰማሩት የጣኦት አምልኮ ከተንሰራፋባቸው ቦታዎች ነበር። በዚህም ላይ ስሙ ራሱ «መደራ» የሚባለው የደቡብ አረብ የቦታ ስም ነው። አንድ ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ ከደቡብ አረብ ፈልሰው የመጡ ሰዎች የቦታቸውን ስም አምጥተው ስፍራውን ሰይመውታል ማለት

ነው። ከዚህ ጋር የምንረዳው ነገር ቢኖር እነዚህ ሰዎች ያመጡት የአገራቸውን ስም ብቻ ሳይሆን አምልኮታቸውንም ጭምር ነበር። በዚህ ዓይነት እዚህኛው መደራ የደቡብ አረብ አማልክት የሚመለከበት ቤተ መቅደስ ተቋቁሞ አምልኮቱ እየተሰፋፋ እስከ 6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ድርሷል። አቡነ ገሪማ ከሥፍራው ከደረሱ በኋላ ነገሮችን ለውጠዋል። ቦታውንም ወደ ቤተ ክርስቲያን ሰዎችንም ክርስትና እንዲቀበሉ አድርገዋል። መደራ አባ ገሪማ ገዳም እስከ አሁን በኢትዮጵያ ከታወቁት አርባዕቱ ፊንጌላት ይገኛል። የገዳሙ መነኮሳት እንደሚሉት አቡነ ገሪማ በእጃቸው የጻፉት ነው ይላሉ። የዚህ ጥንታዊ መጽሐፍ እዚያ መገኘት ትልቅ ክብር ነው።¹⁵

ስባ ዩኒቨርሲቲ ገዳም

አገራቸው አንጾኪያ ሲሆን ወደ እንጦንስ ገዳም ሔደው ሥርዓተ ምንኩስናን ፈፅመዋል። ከዚህ በኋላ እግዚአብሔር እጣቸውን ገልጾ በራዕይ አሳያቸው ወዲያው በመልአክ እግዚአብሔር ተመርተው አክሱም ቤተ ክርስቲያን ደርሰዋል። ዳግማዊ አልአሜዳ ተቀብሎ በቤተ መንግሥቱ አጠገብ ቤተ ቀጢን በተባለው ቦታ አስቀመጣቸው፤ ከሁሉ ሽማግሌ አባ ፅህማ ስለነበሩ አቡነ ዘበበማያት የሚሰጡት የሚያሳርጉ እርሳቸው ናቸው። 9ኙ ቅዱሳን ወደ እጣ ክፍላቸው ለወንጌል ሲሄዱ አባ ፅህማ የደረሳቸው ፅንብል ነበር። ይህ ገዳም አውራጃው አድዋ ወረዳው ድንበላ አባ ጽህማ ሲሆን ግዛቱ የገዳሙ ነው። አባ ፅህማ ይህኛን ገዳም ደብረ ሐተታ ብለው ጠርተዋታል። አባ ፅህማ ብዙ ዘመን ተጋድሎ ካደጉ በኋላ በዚች በደብረ ሐተታ ገዳማቸው ልዩ ልዩ ተአምራትን አድርገዋል።

እረፍታቸው ጥር 16 ቀን ነው። በሰአት በሰአት በጸሎት በስግደት ሲኖሩ ዕለተ ሞታቸውን ከእግዚአብሔር የተላከ መልአክ ይነግራቸው ነበር። መቃብራቸው በዚህ በደብረ ሐተታ ነው። ቤተ ክርስቲያኑ ከመቃብራቸው በላይ ተመስ

ርቶ ተሠርቷል። አባ ፅህማ ይጸልዩበት የነበረው ወይራቸው ዛሬም እንዳሉ ይገኛሉ። ወደ ቤተ ክርስቲያኑ መድረሻ ላይ የፃድቁ የአባ ፅህማ የእግር ጫማቸው ልክ የረገጡት የደንጊያ ላይ ቅርፅ ትገኛለች። ከተራራ ላይ ሆነው ሲመለከቱት መላው ትግራይ ይታያል። አባ ጽህማ የባረኩት ፀበል «ማይ ጸሎት» ተብሎ ይጠራል።

የቦታው አቀማመጥ ክብ ተራራና ሜዳ የከበበው ነው። ርዝመቱ በጣም ትልቅ ነው። ከባህታውያን በቀር ሌላ ሰው አይቀመጥበትም ከዚህ አካባቢ የወይራ ዛፎች በብዛት ይገኛሉ። እነዚህ ወይራ ጥንታውያን ናቸው። ፍሬያቸውን ለቅመው ለመቁጠሪያ ይሰሩታል። የአገሬው ህዝብና መነኮሳት እነዚህን ወይራዎች በክብር ይጠብቃቸዋል። ጻድቁ አላንድያ የሚባል እንጩት በጸሎታቸው አብቅለዋል። ቁመቱ 6 ሜትር ነው። በዚህ ተራራ በጥግ በጥጉ ብዙ መነኮሳት የሚኖሩበት ዋሻ አሉ። ከዋሻው ውስጥ አንዳንድ መነኮሳት አሉበት። 9ድቁ ይፀልዩበት የነበረው ዋሻ በምሥራቅ በኩል ይገኛል። በአካባቢው የሚገኙ ሕዝቡና መነኮሳቱ ይህን ዋሻ በክብር ይጠብቁታል። ቤተ ክርስቲያኑ የተተከለው በፀፄ ገ/መስቀል ዘመን ሲሆን፤ የተገደመውም በዚህ ዘመን ነው። ገዳሙ የአንድነት ገዳም ነው። በዚህ ገዳም ብዙ የዘጉ መነኮሳት ይገኛሉ። አሁንም ይህ ገዳም በዚህ ፀንቶ ይገኛል።

በገዳሙ ውስጥ አያሌ ነዋየ ቅድሳት ይገኛሉ፤ መጽሐፍ ቅዱስ ራስ ወልደ ሥላሴ የሰጡት፤ መጽሐፍ እራት ጥንታዊ፤ መጽሐፈ ኢዮብ፤ መጽሐፈ ሰሎሞን፤ መጽሐፈ ቄርሎስ፤ መጽሐፈ ማር ይስሐቅ፤ አረጋዊ መንፈሳዊ መጽሐፈ ስንክሳር ራስ ወ/ሚካኤል የሰጡት እና አባ ፅህማ ከአገራቸው ያመጡት ጽንሐሕ፤ መስቀላቸው፤ መቋሚያቸው ዛሬም ይገኛሉ።¹⁶

¹⁵ እግርኛ የቤተ ክርስቲያን መዝገበ ቃላት ቁጥር 11 ገጽ 140።

¹⁶ ዝኒ ኩግሁ ገጽ 99።

ስቡነ አፍዪ ገዳም

በገድላቸው መሠረት የትውልድ አገራቸው እስያ ሲሆን አባታቸው አቡድራስ እናታቸው አቅሌስያ ይባላሉ። ወላጆቻቸው ክርስቲያን በመሆናቸው ክርስትና ተነስተዋል። በ15 ዓመታቸው ዲቁና ተቀበሉ። ወዲያውኑ ወደ ግብፅ ሔደው ገዳመ አስቄጥሎ ገብተው ሥርዓተ ምንኩስና ተደርሶ ላቸው መንኲሰዋል። ከዚያም ከ7 ሌሎች መነኮሳት ጋር ሆነው መጻሕፍትንና ነዋየ ቅድሳትን ይዘው ከብዙ ደቀ መዛ ሙርቶቻቸው ጋር ሆነው ወደ ኢትዮጵያ መጡ።

አክሱም በነበሩበት ጊዜ የኢትዮጵያን ቋንቋን ባሕል አጠኑ። የሚያስፈልገውን ዝግጅት ካደረጉ በኋላ ስብከተ አገራቸውን ተከፋፍለው ተሰማሩ። ለአቡነ አፍዪ የደረሰው የታወቀው ጥንታዊው ከተማ የሐ ነበር። እዚህ ከተማ አል ሙካ በሚመለከበት የቆየ ምን አልባት በ6ኛው ዓመተ ዓለም ከክርስቶስ ልደት በፊት የታነፀ ቤተ ጣኦት ይገኝበታል። ይህ ሕንፃ አሠራሩ አራት ማዕዘን ሆኖ አቅጣጫው ወደ ምሥራቅ ስለሆነ መግቢያው አንድ በር በምዕራብ በኩል አለው። ምንም እንኳን ሕንፃው ከዕድሜ ብዛት በአንዳንድ ሥፍራ ፈርሶ ቢታይም በጠቅላላው በደሀና ሁኔታ ላይ ነው ያለው ለማለት ይቻላል። ስለ ዘመኑ ሕንፃ ሥራ አንድ ዓይ ነት ሃሳብ ይሰጠናል። ከበሩ በስተቀር መስኮቶች የሉትም። ይህም የጥንት ቤተ ጣኦት ጨለምለም ማለቱን ይመርጣሉ። ምክንያቱም ፍርሃትና አክብሮትን በአማንያኑ ላይ ለማሳደር ሳይሆን አይቀርም።

የዚህ ከተማ ነዋሪዎች አቡነ አፍዪ እስከሄዱበት ጊዜ ድረስ በአምልኮ ጣኦት የተጠመዱ ነበሩ። እሳቸው እዚያ ከደረሱ በኋላ ግን ሁኔታው ተለውጧል። ነዋሪውን አሳምነው አስተምረው አጥምቀዋል። የጣኦት መመለኪያ የነበረውንም ቤተ ጣኦት ወደ ቤተ ክርስቲያን ለውጠው የእመቤታችንን ጽላት አስገብተው ደብረ ሐመልማል ተባለ።¹⁷

¹⁷ በዚህ ቦታ አስቀድሞ የጣኦት ማምለኪያ የነበረ መሆኑንና ወደ ቤተ ክርስቲያን መለወጡን የሚያመለክቱ ብዙ ማስረጃዎች ተገኝተዋል። ቤተ ጣኦት ለመሆኑ ጌጣ ጌጦች፣ እልግዝ ከእንቁላ የተሠሩ በአንድ ሳጥን ተከማችተው ሲገኙ ወደ ቤተ

ይህ ሥያሜ እንዴት እንደተሰጠ ገድሎ ሲያብራራ በአካባቢው ውሃ አልነበረምና አቡነ አፍዪ በእጅ መስቀላቸው ባርከው ውሃ አፈለቁ። ሥፍራውም በልምላሜ ተዋጠ ከዚያም በኋላ ደብረ ሐመልማል ተባለ ይላል። አቡነ አፍዪ ያፈለቁት ውሃ ከገዳማቸው አጠገብ ነው። ከእርሳቸው በፊት የተመሠረተ ጥንታዊ ከተማ ያለ ውሃ ኖረ ለማለት አይደለም። የዚያን ጊዜ የኢትዮጵያ ከተሞች ሲመሠረቱ ሦስት አስፈላጊ መስፈርቶች መሟላት ነበረባቸው።

1. በአንድ በኩል ተራራ ወይም ከፍተኛ ቦታ ከተማውን ለመጠበቅ፤
2. በሌላ በኩል የተንጣለለ ሜዳ ለእርሻ ለገበያ የሚያገለግል፤
3. ውሃ ያለበት ሥፍራ ለሕይወታቸው ስለሚያስፈልግ።

እነዚህን መስፈርቶች የሐ አሟልቶ ነው ከተማ የሆነው፤ ተራራ በስተሰሜን በኩል አለው፤ ሜዳም በስተ ምሥራቅ በኩል ተንጣሏል፤ የውሃ ምንጭም አሉት። እዚህ ቦታ አቡነ አፍዪ ገዳም መሥርተው የአንድነት ማኅበር እንዳቋቋሙ ገድላቸው ይናገራል። ይህንን ገዳም ንጉሠ ዐፄ ገብረ መስቀል መጥቶ ጉብኝቶ መተዳደሪያ ርስት ጉልት ሰጥቷል። ከዚህ የሚገኘውን አበል ሲሰው የመነኮሳት ምግብ ይሁን ብለው ንጉሡና ጳጳሱ ስለፈቀዱ ይህም በግዝት ፀንቷል። አቡነ አፍዪ ሕዝቡን እያስተማሩ ሥርዓተ ምንኩስናን እያጠናከሩ ለብዙ ዓመታት ከኖሩ በኋላ በእርጅና እድሜአቸው በዐፄ ገ/መስቀል ዘመነ መንግሥት አርፈው እዚያው የሐ ተቀብረዋል። ከሞታቸው በኋላም የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ቅዱስ አድርጋቸዋለች፤ ለክብረ በዓላቸው ተሰማሚ የሆነ ቀለም ቅዱስ ያሬድ ሠርቶላቸዋል፤ እስመለዓለም አንገርጋሪ፤ ዚቅ ደርሶላቸዋል፤ የእኚህ ጽድቅ ገድል በብሔራዊ ቤተ መጻሕፍት የሚገኝ የኢትዮጵያ ቅርስ ነው።¹⁸

ክርስቲያን ለመለወጣቸው ደግሞ መስቀል ጽንሐሕ፣ ቃጭል ተገኝተዋል። የፃድቁ ገድል እነዚህን ሁሉ የሚደግፍ ነው።

¹⁸ አግርኛ የቤተ ክርስቲያን መዝገበ ቃላት ቁጥር 6 ገፅ 170።

ከባ ሲቃኖስ ገዳም

አባ ሲቃኖስ ወደ ኢትዮጵያ ሲመጡ አክሱም ከቆዩ በኋላ ለስብከት በየእጣ ክፍላቸው ሲሰማሩ አቡነ ጳጳስ ልዩንና አቡነ ሲቃኖስ ርቀው እንዳይሄዱ ሕዝቡ ስለተማፀ ናቸው ከከተማው ሳይርቁ 5 ምዕራፍ እርቀው ገዳማቸውን መሠሩ አቡነ ሲቃኖስ ከአክሱም በስተሰሜን ከሚገኘው ደብረ ቆናፅል ከሚባለው ኮረብታ መቀመጫቸውን አድርገው የከተማውን ሕዝብ እያስተማሩ ለ21 ዓመታት ቆይተዋል።¹⁹

የአባ ሲቃኖስ ገዳም ደብረ ቆናፅል በመባል ይታወቃል። ደብረ ቆናፅል ማለት «የቀበሮ ተራራ» ማለት ነው። ከአባ ጳጳስ ልዩን ባዕት ምንጭት ከሚባለው የ1 ኪ.ሜ. ርቀት አለው። ደብረ ቆናፅል ከላይ እስከ ታች ድረስ በተፈጥሮ ልምላሚ የማይለየው ቦታ ሲሆን፤ ከፍታማ ተራራማ ሆኖ ዙሪያው ጥቅጥ ባለ ደን የተሸፈነ ነበር። ለመጀመሪያ ጊዜ አስቆጥላዊ ሥርዓት ያለው ገዳም በኢትዮጵያ የተመሠረተው በዚሁ በደብረ ቆናፅል ነው። ይህ ገዳም ጉራንጉሮች ስለሚገኙበት ባሕታውያን በደን ውስጥ ይኖሩበት ነበር። ይህ ገዳም ለአባ ጳጳስ ልዩን ገዳምና ለአክሱም ከተማ በጣም ቅርብ ስለነበር ከመላው ኢትዮጵያ ወደ ጽዮን ማርያም ለመሳለም የሚመጡ መናንያን ሁሉ በዚሁ ገዳም ዙሪያ ሰባኤ እየገቡ ወራትና ዓመታትን ያሳልፍ ነበር። የአክሱምና የአካባቢው ክርስቲያኖች ንዋየ ቅድሳቱን የሚጠብቅላቸውና ፅላተ መጤን የሚያጥናቸው መነኩሴ የሚመርጡት ከዚሁ ከአባ ሲቃኖስ ደብረ ቆናፅል ገዳም ነበር። አመራረጡም በምንኩስና በሚያሳየው ቅድስና ነው።

የአክሱም ሕዝብ ይህን የተመረጠውን መነኩሴ ንዋየ ቅድሳት ጠባቂ፤ አጣኝ ብቻ ሳይሆን ከጳጳስ በበለጠ መንፈሳዊ አባትነቱን ይቀበሉታል። ደብረ ቆናፅል በአካባቢው ነዋሪዎች ቅዱስ ቦታ መሆኑ ስለሚታወቅ እጅግ ስፋት ካለው ተራራ ዙሪያ አንዲት ቅጠል እንኳ አይበጥሱም፤ ከብቶቻቸው

ውንም ወደዚያ አያሰማሩም። በዚህ አኳኋን እስከ 1928 ዓ.ም. ድረስ ተጠብቆ የኖረውን ገዳም ፋሽስት ኢጣልያ አገራችንን በግፍ ሲወር ይህን ገዳም እጅግ በሚያሳዝን ሁኔታ አጉሳቆሉት፤ ቤተ ክርስቲያኑን ማደሪያቸውንና የጦር መሣሪያ ተሽካሚዎች የአጋሰሶች ማጉሪያ አደረጉት። ገዳሙ ከፋሽስት ኢጣልያ ወረራ ጀምሮ ጠፍ ሆኖ ሲኖር ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ግን ጥቂት መነኮሳት በቦታው መቀመጥ ጀምረዋል።²⁰ ይህን ገዳም የመሠረቱት ከተሰለፉ ቅዱሳን አንዱ የሆኑት አባ ሲቃኖስ ለአክሱም ከተማ ቅርብ በሆነ ቦታ ስለተቀመጡ ከዐፄ ካሌብና ከዐፄ ገ/መስቀል ጋር ለመገናኘት እድል ስለነበራቸው ለሐዋርያዊ ተግባራቸው እገዛ አድርገውታቸዋል። በዚህ መሠረት ደግሞ ከፅርዕ፣ ከሱረስት ቋንቋዎች መጽሐፈ ሐዲሳትን በከፊል ወደ ግዕዝ እንደተረገሙ ይነገራል። እረፍታቸው ህዳር 28 ቀን ነው።

ከባ ስሌፍ ገዳም

ከስማቸው ስያሜ አንፃር ስንመለከተው ከተሰዱት ቅዱሳን መካከል ቀድመው የመጡት አባ አሌፍ ናቸው። አሌፍ የእብራይስጥ የመጀመሪያ ፊደል ስያሜ ነው። አቡነ አሌፍ አገራቸው ቂርባርያ ሲሆን አባታቸው አውሎግሶን እና ታቸው አትናስያ ይባላሉ። የአቡነ አሌፍ ወላጆች ደግ ልጅ ከአብራካቸው የሚከፈል መሆኑን መልአክ እግዚአብሔር በራእይ ተገልጾ እንደነገራቸው ገድሎ ይናገራል። አቡነ አሌፍ ከሕፃንነታቸው አንስቶ የእግዚአብሔር መንፈስ ወደ ገዳም እንዲሔዱ ስለአነሳላቸው ወደ አባ እንጦንስ ገዳም ሔደው የገዳሙን ማኅበር እየረዱ በዚያው ገዳም መንኲሰዋል።

ከዚህ በኋላ ወደ ኢትዮጵያ በመምጣት በአክሱም ቤተ ቀጢን በሚባለው ቦታ በመቀመጥ የኢትዮጵያን ባሕል ቋንቋ አጥንተዋል ንጉሥ አልአሜዳ በክብር ተቀብሏቸዋል። አቡነ አሌፍ ገዳም መሥርተዋል ይህ ገዳም የተመሠረተው በዐፄ ገብረ መስቀል ዘመነ መንግሥት ነው። አቡነ አሌፍ

¹⁹ ዝኒ ከማሁ ቁጥር 1 ገፅ 33።

²⁰ ክርስትና በኢትዮጵያ ቁጥር 1 ገፅ 137።

ወደ ክፍለ እጣቸው «ብኅዘ» ወደ ተባለው ቦታ ከአክሱም ተነሥተው በሚሔዱበት ጊዜ ከዚያ እስኪደርሱ ድረስ ስድስት ቦታ በጸሎት ውሃዎች አፍልቀዋል።

ይህ ብኅዘት ተብሎ የሚጠራው ተራራ በጣም ትልቅ ስለሆነ ዘንዶ ነበረበት ይህን ዘንዶ ባርከው አጥፍተውታል። እርሳቸውም በዚሁ ቦታ ርገብተው ተቀመጡ አቡነ አሌፍ ከዚህ ተራራ ያሉትን አፅዋት ሁሉ አይተውና ተመልክተው ስላስደሰታቸው ወደ እግዚአብሔር አመልክተው ይህኛን ተራራ ደብረ ማኅው ብለው ጠርተዋታል ገድላቸውም፡- «ወለይእቲ ደብረ ሰመያ ደብረ ማኅው...» ይላታል። በዚህ ቦታ ዓድቁ አምስት መቶ መነኮሳትና አራት መምህራን እንደነበሯቸው ይነገራል። ገድሎ እንደሚናገረው አቡነ አሌፍ በዚሁ ገዳም ታላላቅ ተአምራትን ሰርተዋል እዚህ ቦታ በገቡ በሰባ ዓመታቸው መጋቢት 11 ቀን ቃልኪዳን ተቀብለው አርፈዋል።²¹

አባ ጉባ ገዳም

አባ ጉባ ሐዋርያዊ ተግባራቸው ምን ያህል እንደሆነ አይታወቅም፤ ሆኖም ከሌሎች ጓደኞቻቸው ጋር (ከ8ቱ ቅዱሳን) ጋር ወደ ኢትዮጵያ ገብተዋል። እኝህ ጸድቅ ስማቸው እንደሚያመለክተው ግርማቸው የሚያስፈራ ግዙፍ መሆናቸውን ይገልጻል። አባ ጉባ የመሠረቱት ገዳም ከተሰኩት ቅዱሳን መካከል የእሳቸው ጠፍ ሆኖ ቀርቷል። ቦታው ከአድዋ ከተማ ጥቂት ወጣ ብሎ ወደ አባ ገሪማ ገዳም በሚወስደው መንገድ ላይ ይገኛል። ቤተ ክርስቲያኑ በጣም ትንሽ ጉጆ መስል ቤት ሆኖ በአካባቢው የሚገኙ ክርስቲያኖች በጣም ትንሽ ናቸው። ይህ ቤተ ክርስቲያን በዓመት 1 ጊዜ ብቻ እንደሚከፈት ይናገራሉ። ለቦታው መጉሳቆል ምክንያት የአድዋ ከተማ መስፋፋት እንደሆነ ለመረዳት ተችሏል። ከተማው አየተስፋፋ ሲሔድ አዳዲስ አብያተ

²¹ አግርኛ የቤተ ክርስቲያን መዝገበ ቃላት ቁጥር 5።

ክርስቲያናት በከተማው መሐል መሠራት ጀመሩ። የአባ ጉባ ቤተ ክርስቲያን አካባቢ ነዋሪዎችም ከነበሩበት እየለቀቁ ወደ መሐል ከተማ ስለገቡ ቦታው ከዚህ ወዲህ አስታዋሽ አጥቶ እንደቀረ ተገልጿል።²²

እንግዲህ የተሰኩት ቅዱሳን ታሪካቸውንና ገዳማቸውን አሁን ባለው መልኩ ምን እንደሚመስል ተመልክተናል። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ለእነዚህ ቅዱሳን አበው የቅድስና ማዕረግ ሰጥታቸዋለች። በአጠቃላይ እነዚህ ቅዱሳን 4 መንግሥታትን በዘመናቸው አሳልፈዋል። ከዳግማዊ አልአሜዳ ዘመነ መንግሥት 8 ዓመታት፤ ታዜና ዘመነ መንግሥት 12 ዓመት፤ በካሌብ ዘመነ መንግሥት 30 ዓመት፤ በገብረ መስቀል ዘመነ መንግሥት 7 ዓመት የኖሩ ሲሆን በአጠቃላይ 57 ዓመት ይሆናል። ጠቅለል ባለ መልኩ የመጡበት አገር የክብረ በዓላቸውን ቀን እንደ ሚከተለው ተቀምጧል።

ስማቸው	የመጡበት አገር	የተቀመጡበት ቦታ	የክብረ በዓላቸው ቀን
አቡነ አረጋዊ	ሮም	ደብረ ዳሞ	ጥቅምት 14
አቡነ ጳንጠልዮን	ሮም	ከአክሱም ሰሜን ምሥራቅ	ጥቅምት 6
አቡነ ይምኦታ	ቆስያ	ገርአልታ	ጥቅምት 28
አቡነ ገሪማ	ሮም	መደራ አድዋ ሰሜን ምሥራቅ	ሰኔ 17
አቡነ ጽሕማ	እንጾኪያ	እንዳ አባ ጽሕማ ፀዲያ	ጥር 16
አቡነ አፍዪ	እስያ	የሐ	ግንቦት 29
አቡነ ሊቃኖስ	ቁስጥንጥንያ	ደብረ ቆናፅል ከአክሱም በስተ ሰሜን የሚገኝ ኮረብታ	ህዳር 28
አቡነ አሌፍ	ቂሳርያ	ደብረ ሃሌ ሱያ አክሱም ሰሜን ምሥራቅ	መጋቢት 11
አቡነ አባ ጉባ	ኪልቅያ	እንዳ አባ ገሪማ አጠገብ	ግንቦት 29

²² ክርስትና በኢትዮጵያ ቁጥር 1 ገጽ 149።

የተሰሰቱ ቅዱሳን ስስተዋሐስ

- ① ሕይወታቸው በአጠቃላይ አሁንም ሆነ ወደፊት ለሚነሳው ትውልድ አስተማሪ ሆኗል። ይህም፣ ቅዱሳት መጻሕፍትን ለመጻፍ፣ ስብከተ ወንጌልን በየቦታው ለማዳረስ፣ የአምልኮ ጣኦት ቦታን አፍርሶ በምትኩ ቅዱስ ሥጋውና ክቡር ደሙ የሚፈተትበት ቤተ ክርስቲያን ለመመሥረት፣ ክህነትን ከምን ኩስና ጋር በጥሩ ሕይወት ለመያዝ ለሚፈልግ የእነዚህ አቡነ መነኮሳት ሕይወት ይመራል።
- ② አገራቸውን ትተው ቢመጡም እግዚአብሔር ያልተለየት አገር በመሆኗ እንደራሳቸው ወይም እንደተወለዱበት አገር ቆጥረው ክርስትናን በማስፋፋታቸው የዘረኝነት መንፈስ የሌላቸው መሆኑን ያመለክታል። ተሰኦቱ ቅዱሳን እነዚህንና ሌሎችን በአገል ግሎታቸው ስላንፀባረቁ ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከፍ ያለ አስተዋፅኦ አበርክተዋል።
- ③ ለትምህርት፣ ለማኅበራዊ ኑሮ፣ ለሥነ ጽሑፍ መስፋፋት፣ ለኪነ ጥበብ መዳበር አመቺ የሆኑ ገዳማት በቅድሚያ የመሠረቱት እነርሱ ሲሆኑ፣ ለአገራችን የመጀመሪያዎቹ የገዳማት ሕልውና ከመንፈሳዊ እውቀት ጋር ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን አቅርበዋል።
- ④ እውነተኛውን መንገድ ይዘው፣ ንጽህናቸውን ጠብቀው ምድራውን መላእክት የሆኑ የመነኮሳት አገር ለመሆን የበቁ አባቶች ለዚህ ሕይወታቸው አስተዋፅኦና በር የከፈቱ ተሰኦቱ ቅዱሳን ስለሆኑ የመነኮሳት /የምንኩስና/ አብነት ሆነዋል።
- ⑤ ከተለያዩ አህት አብያተ ክርስቲያናት በመምጣታቸው የኢት ጵያ ቤተ ክርስቲያን በትምህርት ሁሉም የደረሱበትን በአንድ ጊዜ እንድትደርስበት አድርገዋል።
- ⑥ መጽሐፍ ቅዱስ ሙሉ በሙሉ ከግሪክኛ ወደ ግዕዝ የተተረጎመው በእነሱ ስለሆነ አገራችን በገዛ ቋንቋቸው መጽሐፍ ቅዱስን ካገኙ አገሮች እንድትመደብ አድርገዋል።
- ⑦ ለሥነ ጽሑፍ እድገት ከፍ ያለ አስተዋፅኦ ለኢትዮጵያ ጭምር አበርክተዋል።

የቅዱስ ያሬድ መነሳት [ከ505 - 570 ዓ.ም]

በ5ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የኖረ የአክሱም ንጉሥ የዐፄ ካሌብ ልጅ ምን አልባት ሁለተኛ ልጁ ሳይሆን አይቀርም። የመጀመሪያ ልጁ ቤተ እሥራኤል ይሆናል። ይህ ከገብረ መስቀል በፊት ነግሦ ነበር፤ ገንዘብም አስቀርጿል። በቅርቡ በተገኘው የድንጋይ ጽሑፍ መሠረት ዐፄ ካሌብ 3ኛ ልጅ ገብረ ክርስቶስ የሚባል ነበረው። ይህ ነግሦ እንደነበር በትክክል አይታወቅም። ብላቴን ጌታ ንፋይ ወልደ ሥላሴ «ዋዜማ» በተባለው መጽሐፋቸው ባሰፈሩት የነገሥታት ስም ዝርዝር ውስጥ ገብረ ክርስቶስን አልገ ለጹትም።²³ ሊቀ ጠበብት አክሊለ ብርሃን ወልደ ቂርቆስ በጻፉት «መጽሐተ አሚን» በተባለው መጽሐፋቸው በዘረዘሩት የነገሥታት ስም ዝርዝር ውስጥ ደግሞ ሁለቱንም ማለት ቤተ እሥራኤልና ገብረ ክርስቶስን ጠቅሰዋል።²⁴ ገብረ መስቀል ከወንድሙ ከቤተ እሥራኤል ቀጥሎ በዙፋኑ ላይ ወጥቷል። የገብረ መስቀል ስም በአጭርም ሆነ በረጅም ታሪክ ሲነሳ ሳያወሱት የማያልፉት በእርሱ ዘመን ቅዱስ ያሬድ መነሳቱንና ዜማ መድረሱን ነው።

ቅዱስ ያሬድ የተወለደው ሚያዝያ 5 ቀን በ505 ዓ.ም. ነው። አባቱ አዳም እናቱ ታውክልያ ትባላለች። የተወለደው በአክሱም ከተማ ነው። የ6 ዓመት ሕፃን እያለ ወላጆቹ ይስሐቅ ለሚባል አክሱማዊ መምህር ሰጡት። በትምህርቱም ላይ ሳለ አባቱ አረፈ። እናቱም ያሬድን ለወንድሟ ለአክሱም ቄስ ገበዝ ለአባ ጌዴዎን ሰጠችው። ነገር ግን ቅዱስ ያሬድ ትምህርቱ ፈጽሞ ሊገባው ስላልቻለ አንድ ቀን መምህሩ ስለተሰላጩበት ገረፈው። በዚህም ተማርሮ ወደ አባቱ አገር ወደ «ባይወለል» ጉዞ ጀመረ።

መንገድ ላይ ሲሄድ ኃይለኛ ዝናብ ስለዘነበበት ከአክሱም ከተማ 4 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ «ማይ ክረም»

²³ ዋዜማ ገፅ 26።

²⁴ መጽሐተ አሚን ገፅ 84።

ዛፍ ስር እንዳለ አንድ ትል ስድስት ጊዜ ወድቆ ተነስቶ በሰባተኛው ዛፉን ሲወጣና ፍሬዋን ሲበላ አየ፤ ከዚህም ትዕግ ሥት ካለ ካሰቡበት እንደሚደረስ ተረዳ። ቅዱስ ያሬድ እግ ዚአብሔር በትል አስተማረው። ተስፋ መቁረጥ እንደማይገባ በምሳሌ ነገረው። ቅዱስ ያሬድ በዲቁና ማዕርግ በአክሱም ጽዮን ቤተ ክርስቲያን እያገለገለ ይኖር ጀመር። በዚያን ዘመን ቀስ ብሎ በጉሮሮ እንደ ውርድ ንባብ እያዘመ ያገለ ግሉ ነበር እንጂ ድምፅን ከፍ አድርጎ ማገልገል የለም ነበር።

ከዕለታት አንድ ቀን ከገነት በምሳሌ ሆነው ሦስት አእዋፍ ወደ ቅዱስ ያሬድ መጡ። እነዚህ ወፎች [የግእዝ፣ የዕዘል፣ የአራራይ ዜማ እንዲሁም የአብ የወልድ የመንፈስ ቅዱስ ምሳሌ ናቸው]። ከሦስቱ አንዱ «ያሬድ ሆይ አንተ ብፁዕ ነህ የተሸከመችህ ማህፀን ብዕዕት ናት» አለችውና ከዐይኑ ተሰወረች። ከዚያ በተመስጦ ወደ ኢየሩሳሌም ሰማያዊት ተነጠቀ። ያሬድ ወደ ኢየሩሳሌም ሰማያዊት ተነጥቆ ልዑል እግዚአብሔርን በመንበሩ ዙሪያ ቆመው በታላቅ ዜማና እንደበገናም እንደመሰንቆም ባማረ ልዩ ቃና ባለው ድምፅ ሲያመሰግኑት አየ። ቅዱስ ጳውሎስ ሦስተኛ ሰማይ ወጥቶ እንዳየው 2ቆሮ.12÷2-5፤ የምስጋናውም ጣዕም ምንም ቢያስደስተውም ወደቆመበት ለመጠጋት አልቻለምና እዚያ ቀድሞ ያያቸው ወፎች ወደ እርሱ መጡ። ከዚያም አንዲቱ እንደቀድሞ «ይህንን የሰማኸውን ማሕሌተ መላእክት አል ተገነዘብከውምን» አለችው። እሱም አልተገነዘብኩትም አለ። የምትገነዘበውን እኔ እነግርሃለሁ። ለእግዚአብሔር አዲስ ምስጋና ጀምር አለችው።

ወዲያው ከካህናት ሰማይ የሰማው ማሕሌተ መላእክት ሁሉ በመንፈስ እግዚአብሔር ተገለጠለትና በልቦናው የተሳለ በትን ምሥጢር ሁሉ በዜማ ይናገር ጀመር። ከዚያም ወደ ቀደመ ቦታው አክሱም ቤተ ክርስቲያን በሦስት ሰዓት ገባና በታቦተ ጽዮን አንፃር ቆሞ በከፍተኛ ድምጽ «ሃሌ ሉያ ለአብ፤ ሃሌ ሉያ ለወልድ፤ ሃሌ ሉያ ለመንፈስ ቅዱስ፤ ቀዳ ሚሃ ለጽዮን ሰማያ ሳረራ ወበዳግም አርአዮ ለሙሴ ዘከመ ይገብር ግብራ ለደብተራ» ብሎ አዘመ። የዚህ ውስጠ ምሥ

ጢሩ ለሙሴ በደብረ ሲና የተገለፀለትን ምሥጢር ያስረዳል። ዜማ የደረሰበት ወሩ ታህሳስ ዕለቱ ሰኞ ነው። ዜማው ሦስት ሲሆን ግዕዝ፣ እዘል፣ አራራይ ይባላል። ይህንንም ማሕሌተ አርያም ሲደርስ የቆመበት ሥፍራ እስከ አሁን ምልክት ይዛ ትታያለች።

የጻድቁ የዐፄ ካሌብ ልጅ ዐፄ ገ/መስቀል ቃለ ዜማ ውን ለማዳመጥ በአንድነት ወደ አክሱም ቤተ ክርስቲያን ሮጠው ገቡ። ወዲያው ጳጳሱና ሊቃውንቱ፣ ካህናቱ የመንግ ሥቱም ታላላቅ ሰዎች ወደዚሁ ቀርበው ያዳምጡት ጀመር። በመንፈስ ቅዱስ የተቃኘው ድምፁም ከጣዕሙ የተነሳ እጅግ ልቡናን የሚመስጥ የሚያስደስት በመሆኑ ሰው ሁሉ እንግዳ ነገር ተገኝቷልና እንሂድና እናዳምጥ እየተባባሉ ይሰበሰቡና ያዳምጡ ጀመር። እንስሳት አራዊት ሳይቀር ፈዘው ይቆሙ ነበር። ምሥጋናውም ለ4ቱ ክፍላት ዘመን ለክረምት፣ ለበጋ፣ ለመፀው (ለጥቢ)፣ ለፀደይ (በልግ) እንደሚበቃ አድርጎ አዘጋጅቶታል።

በየጊዜው ሁሉ እግዚአብሔርን ሰውና መላእክት ስሙን እንዲቀድሱ ክብሩን እንዲወርሱ መፍጠሩን አምልቶ አስፍቶ ተናግሯል። ነቢያት ክርስቶስ ይወርዳል ይወለዳል እያሉ ትንቢት መናገራቸውን፣ ጌታም የተቆጠረው ሱባኤ ሲፈፀም ወደዚህ ዓለም መምጣቱን ሰው መሆኑን፣ ሥጋ መልበሱን ተናግሯል። ሐዋርያትም ወረደ ተወለደ በማለት የሰበኩትን ሰብከት ከእነ ምስጢሩ እየገለፀ፣ ጥምቀቱን፣ ህማ ሙን፣ ሞቱን፣ ትንሣኤውን፣ እርገቱን በየማነ አብ በዘባነ ኪሩብ መኖሩን (መቀመጡን) ዳግመኛ ለጻድቃን ሊፈርድ ላቸው ለጋጥአን ሊፈርድባቸው መምጣቱን በየዘመናቱና በየወራቱ በየዕለቱ እየለየ በተከናወነ ዜማ ለሰው በሚረዳ ትርጓሜ እየተረጎመ ከማዜሙ በላይ የተዋህደን ምስጢር በብዙ አይነት አጉልቶ አሳይቷል።

ከፈጣሪው ምስጋና በኋላ ነቢያትና ሐዋርያትን፣ ፃድቃን፣ ሰማዕታትን፣ መላእክትን ሥራቸውንና ክብራቸውን እየተናገረ አወድሷቸዋል። ይልቁንም በንፅህ ሥጋ በንፅህ ነፍስ በንፅህ ልቡና ፍፁምት ሆኖ አምላክን የወለደች ድንግል

ማርያምን አመስግኗል። የዜማው ጣዕም እንኳን ሌላውን እራሱን እጅግ የሚመስጠው ከመሆኑ የተነሳ አንድ ቀን ንጉሡ ዐፄ ገብረ መስቀል ከተቀመጠበት ስፍራ ዝቅ ብሎ ቃለ እግዚአብሔርን ሲናገር ንጉሡ ሹል ብረት ያለበት ዘንግ ይዞ ነበርና ሳያስበው እግሩን ወጋው ደሙ በቤተ ክርስቲያኑ አውደ ምህረት ላይ ፈሰሰ። ቅዱስ ያሬድ ግን የማህሌቱ ጣዕም ህሊናውን ስለመሰጠው አገልግሎቱ እንዳይሰናከልበት ሃሳቡን ስላበረታታው ህማሙን ታግሶ ቆየ። ማሕሌቱ ከተፈፀመ በኋላ ንጉሡ ደንግጦ ዘንጉን ቢነቅልለት ደሙ መፍሰሱ ቆሟል።

ንጉሥ ገብረ መስቀልም በዘንጉ መውጋቱን ዓይቶ ትዕግሥቱን አደነቀ። ምድራዊ ዋጋን የሚፈልግ መስሎት ስለ ደምህ ዋጋ የፈለከውን ንገረኝ አደርግልሃለሁ አለው። ቅዱስ ያሬድም የምፈልገውን እንዳትከለክለኝ እንጂ እኔ የምፈልገው ሌላ ነው ብሎ መለሰለት። እሱም የፈቀደውን ሁሉ እንደማይከለክለው በጽኑ ቃል ኪዳን ገባለት። በዚህን ጊዜ ከዚህ ዓለም ተለይቼ እንድመነኩስ አሰናብተኝ ብሎ ሃሳቡን አሳወቀ። ንጉሡም ይህን ቁርጥ ሃሳቡን በሰማ ጊዜ እጅግ ደነገጠና ከቀድሞ ጀምሮ እስከ ዛሬ እንደ ያሬድ ያለ ካህን አልተነሳም። የአክሱም ቤተ ክርስቲያን ሽልማቷና ጌጣ እርሱ ነበር። በዜማው ጣዕም የተደሰትኩትን ያህል በመሄዱም ብዙ ጉዳት ሊያገኘኝ ነው እያለ እጅግ ያዘን ጀመር። ወዲያው በቤተ መንግሥቱ በአክሱም በካህናቱና በሕዝቡም ሁሉ ዘንድ ታላቅ ህዘን ተደረገ።

ከዚያ በኋላ ንጉሡ ከቃሉ ያወጣውን መሐላ አስቦ እንዲመነኩስ አሰናበተው። ቅዱስ ያሬድም ወደ ጽዮን ቤተ ክርስቲያን ገባና ሁለት እጆቹን በታቦቱ አምሳል ላይ ዘርግቶ «ቅድስት ወብዕዕት ሰብሕት ወቡርክት ክብርት ወልዕልት አንቀፀ ብርሃን ማዕረገ ሕይወት» ብሎ ንባቡን ከዜማው በማስማማት አዲስ ድርሰት ደረሰ። ይህም «አንቀፀ ብርሃን» የተባለው የእመቤታችንን የምስጋና ድርሰት ነው። አንቀፀ ብርሃን ማለት የብርሃን በር ማለት ነው። የእርሱም ቁጥር 12 የሆነ፤ ቅዱስ ያሬድ ስለእመቤታችን ምስጋና የደረሰው ይህ ድርሰት 12 የሆነበት ምክንያት ቅዱስ ያሬድ በጥንት

ዘመን በአክሱም ቤተ ክርስቲያን አምድ ልክ ስለደረሰው ነው። በበሩም ልክ ስለደረሰው «አንቀፀ ብርሃን» ተብሏል።²⁵

አንቀፀ ብርሃንን ሲደርስ በዕዝል ዜማ ሲናገር በተለምዶት እግሩ ከምድር አንድ ክንድ ያህል ለቆ ይታይ ነበር። በዚህን ጊዜ በድንጋሌ ሥጋ በድንጋሌ ነፍስ የጸናች እመቤታችን ብፁዕ ነህ በማለት አመሰግነችው። መሄዱ እንደማይቀር በፈቃደ እግዚአብሔር የተወሰነ ስለሆነ የመሰናበቱ ጉዳይ ቀጠለ። የአክሱም ካህናትም ሲሸኙት ጽኑ ልቅሶ አለቀሱ። እርሱም ከእነሱ ጋር አለቀሰ። እስከ ተከዜ ድረስ ሸኝተውት የመመለሻቸው ጊዜ ሲቃረብ «ሰላምን ገንዘብ አደረግን ለእናንተም ሰላምን ገንዘብ አደረግንላችሁ። ሰላም እግዚአብሔር ከእናንተ ጋር ይኑር» ብሎ በአባትነት መረቃቸው። ዳግመኛም «ሁሉ የሚገኝበት ሰላም እግዚአብሔር ከእናንተ ጋር ይኑር» በማለት የመጨረሻውን ቡራኬ ሰጣቸውና ተሰናበታቸው። ከእሱ በመለየታቸው እያዘኑ ወደ አገራቸው ገቡ።

ንጉሡ ዐፄ ገ/መስቀል ለቤተ ክርስቲያን መገልገያ እንዲሆን ድርሰቱን ተቀብሎ ለሊቃውንቱ ቢያሳውቅ ፈቃደኛ አልሆኑም። ስለዚህ ምሕላ ይዘው ፈቃደ እግዚአብሔርን እንዲጠይቁ አዘዘ። ከልደታ እስከ ሥላሴ ምሕላ ይዘው ፈቃደ እግዚአብሔርን አግኝተው ድርሰቱን እንዲቀበሉም ምልክት አገኙ። ስለዚህ ነው ዛሬ ከ1 እስከ 7 ምሕላ የሚያዘው። እሱም ፀለምት ወደምትባለው ወደ ሰሜን በረሀ ገባና በጾም በጸሎትና በብዙ ትጋት የትሩፋቱን ሥራ ቀጠለ። የእግዚአብሔርንም ምስጋና ከቀድሞ አብልጦ ለፀለምትና ለሰሜን ሰዎች፤ ከሌሎችም አገሮች ለመጡ ሁሉ እያስተማራቸው ኖረ። ከብዙ ዘመን በኋላ የጽዮን ካህናት ሊያዩት መጥተው ቀርበው እጅ በነሱት ጊዜ «ቸር አላችሁን? በፍቅርም እጅ አነሳችኋለሁ፤ አብያተ ክርስቲያናት ደህና ናቸውን? ይልቁንስ ቅድስት ጽዮን ደህና ነችን? እናንተም በፍቅር እጅ እንደነሳችሁኝ እኔም በፍቅር እጅ እነሳችኋለሁ» እያለ በዜማ አሰምቶ ተናገረ። በእንዲህ ዓይነት በሥነ ትሩፋት ፈጣሪውን

²⁵ ጥንታዊ የኢትዮጵያ ሥርዓተ ትምህርት ገፅ 53።

ሲያገለግል ኖሮ በግንቦት 11 ቀን አረፈና በዚህችው ሰሜን በምትባለዋ አገር በስተምሥራቅ በኩል ተቀበረ። አጽሙ ያረፈበትንም ልዩ ቦታ እግዚአብሔር ከፈቀደላቸው አንዳንድ ባሕታውያን በቀር የፈለገ ሁሉ ሊያየው አልቻለም። የበቁ አባቶች ግን በረድኤት እግዚአብሔር እየተገለፀላቸው ብዙ መንፈሳዊ ሥራ ሠርተውበታል። ገድለ ያሬድ ማሕሌታይ በፓሪስ ታትሟል።²⁶ የቅዱስ ያሬድ ታሪክ የሚገኝባቸው የአ ገራችን ቅዱሳት መጻሕፍት መካከል ገድለ ያሬድ ከ1 እስከ 3፣ ድርሳን ዑራኤል፣ ገድለ አረጋዊ፣ ገድለ ተከለሃይማኖት፣ ገድለ አባ ሊባኖስ፣ መቅድመ ድጓ፣ ታሪክ ነገሥት፣ ድርሳን ፍልስታ ዋናዎቹ ናቸው።

የቅዱስ ያሬድ ትውፊት

የዐፄ ገብረ መስቀል ዘመን የመጀመሪያው የቤተ ክር ስቲያናችን የሥነ ጽሑፍ ዘመን ነው ማለት ይቻላል። በዚህ ዘመን ኢትዮጵያዊው ሊቅ ቅዱስ ያሬድ ጸዋተወ ዜማዎችን የደረሰበት እና ተሰላቱ ቅዱሳን የነበሩበት ጊዜ ነበር። እነዚህ አበው ከገቡበት ጊዜ ጀምሮ ባለፈው እንዳየነው ዝም ብለው አልተቀመጡም። በአባ ሰላማ ተጀምሮ የነበረውን ሥነ ጽሑ ፍ እነሱ ቀጥለውበት መጻሕፍትም ለየአድባራቱ በሰፊው እን ዲዳረስ አድርገዋል። እስከ ይኩኖ አምላክ ዘመነ መንግሥት ድረስ (1268-1283) ዓ.ም. መሆኑ ነው። በእነዚህ ዘመናት እነዚህ ቅዱሳን የጻፉት መጽሐፍና የተጻፈላቸው ገድል ከኢ ትዮጵያ አልፈው በውጭ አገር በፓሪስ፣ በለንደን፣ በሮም ቤተ መጻሕፍት እንደሚገኙ ሊቃውንት በመጽሐፋቸው ጠቅ ሰዋል።²⁷ በዚህ መሠረት ቅዱስ ያሬድ አሁን ድረስ የምንጠ ቀምባቸውን ትውፊት /Tradition/ አውርሰናል። ከእነዚህም መካከል የደረሳቸው የዜማ መጻሕፍት አሉ። ከዜማ መጻሕ ፍቱ ሌላ «አንቀጽ ብርሃን» «ይዌድስዋ መላእክት» የተባሉት የእመቤታችን የምስጋና ድርሰቶቹ ይጠቀሳሉ። የዜማ መጻ ሕፍቱ አገልግሎታቸው እንደሚከተለው ነው።

²⁶ መርሐ ልቡና ገፅ 79።

²⁷ ዝኒ ከማሁ።

የመጻሕፍቶቹ ስም	ትርጉማቸው	አገልግሎታቸው
ዝማሬ	መዘመር፣ አዘማመር፣ ዝመራ፣ ጅመራ፣ ቅንቀና፣ ዜማ፣ ማገበራዊ ምስጋና ማለት ነው።	ከድርገት በኋላና በቅዱሴ መካ ከል የሚቃኝ የሚዜም የሚዘ መር የጸሎት ቅዱሴውን ዓላማ ተከትሎ የሚሔድ ነው።
መዋስዕት	ለዋስወ ነፍስ /የነፍስ መሸጋገሪያ/ መርህ ለመንግሥተ ሰማያት ወይም መንግሥተ ሰማያት መርቶ የሚያገባ ማለት ነው።	ለዕለት ፍትህት ለሙት ዓመታ ትና፣ የሙት ዓመታቱ በሚደ ረግበት ቀን የዳዊት መዝሙርን መነሻ እያደረገ በዕለቱ የዋለውን በዓል፣ ምዕመኑ በሕ ደወተ ስጋ በነበረበት ጊዜ የሠ ራውን መልካም ሥራ ከበዓሉ ጋር በማነፃፀር የሚደረስ ነው።
ምዕራፍ	ማረፊያ፣ ማሳረፊያ፣ መኖሪያ፣ መቀመጫ ቦታ ሠፈር ማለት ነው።	የዘወትርና የጸም ምዕራፍ ተ ብሎ በሁለት ታላላቅ ክፍሎች የተከፈለ ሲሆን፣ የዘወትር ምዕ ራፍ የሚባለው ዓመተንሳ ይጠ ብቅ በዓመቱ ውስጥ ባሉት ሳ ምንታትና በዓላት ወቅቱን እየ ጠበቀ በአገልግሎት ላይ የሚው ል ሲሆን፣ የጸም ምዕራፍ የሚባ ለው ደግሞ በጸመ አርባዕና በአ ንዳንድ የምሕላ ቀኖች የሚው ል ወይም የሚያገለግል ነው።
ድጓ	በሐማሴን አነጋገር ዳጉዓ ማለት አልቃሽ፣ አሟሽ፣ ገጣሚ፣ ቆዛሚ፣ የልቅሶ ዜማ፣ ምሽ፣ ግጥም፣ መዝሙረ ሐዘን ዝማሬ ምስጋና ማለት ነው።	በታላላቅ በዓላትና በዓብይ ጸም የሚደርስ ዝማሬ ነው።
ጸመ ድጓ	የጸም ድጓ	ይህ ሦስተኛው የድጓ ክፍል ከዮ ሐንስና ከአስተምህሮ ቀጥሎ ያለ ሲሆን ይህ ጸመ ድጓ በወርሃ ዓ ብይ ጸም፣ በነግህ፣ በሠለስት፣ በቀትርና በሠርክ እንዲሁም በሌ ሊት የሚዘመር መዝሙር ነው። የጸምን የጸሎትንና የምጽዋትን ጠቃሚነት የሚያስተምር ታላቅ ምስጢር ያለው ነው።

ቅዱስ ያሬድ ካስተማረባቸው የዜማውን ቅርስ ከተወሰነው ጣና ቂርቆስ ገዳም አንዱ ነው። በዚህ ቦታ 29 ዓመት አስተምሯል። ጣና ቂርቆስ ከቅዱስ ያሬድ ጋር የተቆራኘ ግንኙነት አለው። ቅዱስ ያሬድ ለመጀመሪያ ጊዜ የዜማ መጻሕፍቱን የጻፈው እዚህ ገዳም ውስጥ ነበር በማለት መጽሐፉ በአስረጅነት ይቀርባል። ቅዱስ ያሬድ ድጓውን ሲጽፍ ለጥቁርና ቀይ ቀለማት መጸጥበጫነት ይጠቀምበት የነበረው ከድንጋይ ተቦርቦረው የተሠሩ ጉድጓዶች እዚያው ይገኛሉ። የቅዱስ ያሬድ ምልክት የሌለው ድንገት ካባውም አለ።²⁸ የ14ቱን የቅዱስ ዜማ ያዘጋጀበት ቦታ መደባይ ታብር ይባላል። ይህ ቦታ አቀማመጡ ለአክሱም ሰሜን ሆኖ ከአክሱም የግማሽ ቀን ያህል በእግር ያስኬዳል።²⁹ ስለዚህ ቅዱስ ያሬድ፡-

ብሉይና ሐዲስን በማስማማት ቅኔን አበርክቷል፤ በብሉይ የነበረውን ምሳሌ በአንድምታ ትርጓሜ በመጠቀም ወደ ሐዲሳት ለውጧል፤ ዜማ በመድረሱ የቤተ ክርስቲያናችን መቅረዝ ነው። ቅዱስ ያሬድ ከመላእክት የሰማው ዜማ [ቅዱስ፣ ቅዱስ፣ ቅዱስ እግዚአብሔር የሠራዊት ጌታ የጌት ነትህ ቅድስና በሰማይና በምድር መላ ከቅዱሳን መላእክት የሰማሁት ዜማዎ ምንኛ ይደንቅ] በማለት የዜማ አባትነቱን ገልጿል። የቅዱስ ያሬድ የዜማ መጻሕፍት (አምስቱ ጸዋተው ዜማ ይባላሉ) እነዚህ የቅዱስ ያሬድ ድርሰቶች ምንጫቸው ቅዱሳት መጻሕፍት ናቸው። ይኸውም፡-

- ▣ ብሉይ ኪዳን፤
- ▣ አዲስ ኪዳን፤
- ▣ መጻሕፍተ ሊቃውንት፤
- ▣ መጽሐፈ መነኮሳት፤
- ▣ መጻሕፍተ አዋልድ፤

ማለት ድርሳናትና ሌሎችም ናቸው።³⁰

²⁸ የእማራ ክላላ የቱሪስት መስህብ ሀብቶች እጭር ቅኝት 1991 ዓ.ም።

²⁹ ያሬድና ዜማው ገፅ 33።

³⁰ ዝኒ ከማሁ ገፅ 63።

በሀፄ ገብረ መስቀል ጊዜ የተነሳው ቅዱስ ያሬድ ለአሁኑ ዘመን ካቆየልን ትውፊት አንዱ የሆነውና በዓል አከባበር ነው። ይህ በዓል የአክሱም ጽዮን መምህር በአሁያ ውርንጭላ ተቀምጦ «ይባእ ንጉሠ ስብሐት» እየተባለ ይዘመር ነበር። ቅዱስ ያሬድ በቤተ ክርስቲያን ሥርዓት፤ ንጉሥ ገ/መስቀል በቤተ መንግሥት ሥርዓት እየተመሩ ለመጀመሪያ ጊዜ በአክሱም ከተማ ያከናወኑትና ያከበሩት ሥርዓተ ሆሣዕና እስከ ዛሬ በኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት ሥርዓት ሲካሄድ ይገኛል። ዘመኑ ከ530-544 ዓ.ም. እንደሆነ ይታወቃል።³¹

የዜማ ምስክሮች* ትርጉም

አንድ የዜማ ዓይነት ትውልድ የሚከተለው ትምህርት ከሆነ መመሪያ ሕግ ወይም ምልክት (ኖታ) እንዲኖረው ግዴታ ነው። የአገር ውስጡንም ሆነ የውጭው ዓለም የዜማ ይዘታ ቢዳስስ ያለ ሕግና መመሪያ (ያለ ምልክት) የሚመራ ዜማ እንደሌለ እንረዳለን። ሊቁ ቅዱስ ያሬድም ለዜማው መመሪያ የሚሆኑ የፊደል ቅርፅ የሌላቸው 8 ዓይነት ሲሆን [አንብርና ድርስ] ሲጨመሩ 10 ይሆናሉ። ይህም፤ «አሥር አውታር ባለው በበገና አመሰግንሃለሁ» መዝ.143፡9፤ ተብሎ በተነገረው መሠረት በምሳሌ የተዘጋጁ ናቸው። ስለዚህ ስማቸውን፤ ምልክታቸውን፤ አገልግሎታቸውን እንደሚከተለው በሠንጠረዥ ለማስቀመጥ ተሞክሯል።

³¹ አማርኛ የቤተ ክርስቲያን መዝገበ ቃላት ቁጥር 1 ገፅ 21።

* እነዚህ የዜማ ምልክቶች በእራት ይከፈላሉ። ይኸውም፡-

1. ራሱ ቅዱስ ያሬድ ያስገኛቸውና የፊደል ቅርጽ የሌላቸው፤
2. የኋላ ሊቃውንት ከዚማው ዘር ለምልክትነት በመምረጥ እገልግሎት እንዲሰጡ ያደረጓቸው፤
3. በተለያዩ ጊዜያት አንዳንድ ታላላቅ ሥራዎችን የሠሩ ሰዎች ሥራቸው እንዲታወስ ተብሎ በስማቸው የተዘጋጁ፤
4. መምህሩ ደቀመዝሙሩን በሚያስተምርበት ጊዜ በእካባቢው ባለው ሁኔታ እንዲሁም ራሱ ተማሪው ዜማው አልያዝለት ሲል በቀላሉ ትዝ እንዲለው የተፈጠሩ የምልክት ዓይነቶች እሉ። /የኢ/ነ/ተ/ቤ/ክ በ2000 ገጽ 112/

ሰሙ	ምልክቱ	አገልግሎቱ
ድፋት	ፀ	ድምፅህን አንገትህን ወደ ታች አርግጥ አድርገህ ትንፋሽህን ወደ ሆድህ ውስጥ መልሰህ አዚም ማለት ነው።
ሂደት	ሂ	መንገድ እንደ በይ ውሃ ሰተት ብሎ አንደሚሔድ አትቁም አታቋርጥ ምንም ሳትይዝ ሰተት ብለህ ሂድ ማለት ነው።
ቅናት	ኃ	በዜማው መጨረሻ ያለውን አንዱን የፊደል ቃል ይዘህ አንገትህን ወደ ላይ አቅንቶህ በማጋነን ድምፅ አዚመህ አቁም ማለት ነው።
ይዘት	ደ	ዜማው እንደ ንባብ በፍጥነት ሲነገር ከመካከሉ አንዱን የፊደል ቃል ያዝ አድርገህ አዚም ማለት ነው።
ቁርጥ	ተ	ስታዜም ድምፅህን በኃይል ቁርጥ አድርገህ ወደ ታች ትንፋሽህን አምቀህ ዜማህን አቁም ማለት ነው።
ጭረት	ሳ	በዜማው መካከል ያለው ንባብ አንዱን የፊደል ቃል ጉተት ወይም ሳብ አድርገህ አንገትህን እንደሚዋጋ በሬ ወደ ላይ አቅንተህ አዚም ማለት ነው።
ርከርከ	፡፡	ዜማው እንዲረዝም በላይ በላይ እየረ ከረከ መጨመርና ማስረዘም ማለት ነው።
ደረት	ሀ	ፊት ለፊት ደረት ለደረት ቀጥ ብሎ በጉልህ ድምፅ በጉሮሮ የሚነገር ማለት ነው።
አንብር	ር	በመዝሙሩ መካከልና መጨረሻ እየገባ የመዝሙሮቹና የዜማዎቹ መክፈያ ወሰን አጥር ሆኖ የሚገኝ ምልክት ነው። አንብር ማለት ቃልህን አስቀምጥ ወይም አሳርፍ ማለት ነው።
ድርሰ	ርሰ	በመዝሙሮቹ መካከልና መጨረሻ እንደ መክፈያ ወይም እንደ መጋረጃ ሆኖ እየገባ በናላ የሚዜም ነው።

ምንጭ:- የቅዱስ ያፌድ ታሪክና የዜማው ምልክቶች ገፅ 56።

ይህን በዚህ መልክ ከተመለከትን አሁን ደግሞ እነዚህን ምልክቶች ትርጉማቸውን እናያለን። ፍፁም መጽሐፍ ቅዱሳዊ የሆኑ እነዚህ ምልክቶች በሙሉ የክርስቶስን የማዳን ሥራን የሚያስገነዝቡን ወይም የሚተረጉሙሉን ናቸው። ይህንንም እንደ ላይኛው በዚህ ሠንጠረዥ መልክ ተቀምጧል።

የዜማው ምልክት	ትርጉማቸው
ድፋት	ርደትን ከወዲያ ወዲህ መምጣትን ያመለክታል። ይህ ማለት ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከሰማዩ ሰማያት ወረደ ከድንግል ማርያም ተወልዶ ወደዚህ ዓለም መምጣቱንና ሰው መሆኑን የሚያስረዳ ነው።
ሂደት	መሔድ መጓዝ መፈመድን የሚያሳይ ሲሆን፤ መድኃኒታችን በኢየሱሳይም ከተሞች እየተዘዋወረ ማስተማሩን፤ በኋላ በስቅለቱ ጊዜ ተከሶ እንዴ ወደ ሐና፤ ወደ ሄሮድስና ወደ ጲሳጦስ መመላለሱን ይገልጻል።
ቅናት	መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ድንቅ ተአምራት በመስራቱ አይሁዶች አይተው በመቅናት ለሞት አሳልፈው እንደሰጡት ያስረዳል።
ይዘት	በትምህርቱና በተአምራቱ ቀንተው ከሳሽ መስካሪ ሆነው በሀሰት ማስያዛቸውን፤ በተጨማሪ ዓለሙ በእጁ (በመዳፍ) የያዘ አምላክ መሆኑን ያስተምራል።
ቁርጥ	አይሁዶች ጌታችንን በሐሰት መስክረው ቢያሰዙትም ለሚደርሰው መክራ ሁሉ በሲኦል ተግዞ የነበረውን የአዳምን ዘር ለማዳን ቆርጦ መነሳቱን ያመለክታል።
ጭረት	መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ግርፋቱን የሚያስረዳ ምልክት ነው።
ርከርከ	መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ሲገረፍ የተጓጠባጠበው ደሙን ይገልጻል።
ደረት	መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ሁሉን ከፈፀመ በኋላ በክብር በብርሃን በውዳሴ በቅዱሴ በቅዱሳን መላእክት ታጅቦ ወደ ሰማይ ማረገን ያስተምራል።
አንብር	ሁሉን ከፈፀመ በኋላ በአባቱ ቀኝ መቀመጡን የሚያስረዳ ነው።
ድርሰ	ነቢያት ይወርዳል ይወለዳል ይሞታል ይነሣል ወደ ሰማይ ያርጋል ሲሉ የተነበዩት ሁሉ እንድም ሳይቀር በሙሉ ደርሶ መፈፀሙን ያረጋግጣል።

ምንጭ:- ያፌድና ዜማው ገጽ 187-188።

ጠቅለል ባለ መልኩ ቅዱስ ያፌድ ይህን የመሰለ ትውፊት አውርሳል:: ይህን ቅዱስ አባት አጠቃለን ስንመለከተው:-

- ✦ ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የመንፈሳዊ ሀብት መገኛ የሆነ፤
 - ✦ ከእነ ሞዛርት በፊት የዜማ ምልክትን በዓለም ላይ የሠራ፤
 - ✦ የዜማ መጻሕፍት በመፍረስ ለኢትዮጵያ ቤ/ክ ያስረከበ፤
 - ✦ የቅኔን መንገድ በኋላ ለተነሱ ሊቃውንት ያስተማረ፤
 - ✦ ከመላእክት የሰማውን ዜማ ለወገኖቹ ያበረከተ፤
 - ✦ ሊጠፋ የማይችል የኢትዮጵያ ቤ/ክ መቅረዝ፤
 - ✦ ብሉይና ሐዲስን አስማምቶ የተረገመ፤
 - ✦ ኢትዮጵያዊ ርዕሰ ሊቃውንት፤
- ቅዱስ ያፌድ ነው::

የተቀዳሰ ድን በዓል አከባበር መጀመር

ከቀድሞ አባቶች ጀምሮ የተወረሠና ለትውልድ እየተላለፉ ሲሰራባቸው እስከ አሁን ድረስ ከፍለ ዘመን ከደረሱ የበዓላት ቅርሶች አንዱ «ተቀዳሰ ድን/ዐዜ መስቀል» በዓል አከባበር አንዱ ነው:: ይህ በዓል በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በየዓመቱ ከሚከበሩት ዐበይት በዓላት እጅግ የላቀና ከፍተኛ ደረጃ የያዘ ነው:: ይህ በዓል መከበር የተጀመረው በ6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በዐዜ ገብረ መስቀል ዘመነ መንግሥት እንደሆነ ሊቃውንት ቤተ ክርስቲያንና የባሕል ተመራማሪዎች ያስረዱናል:: የዚህ በዓል አከባበር መነሻው ወደ ኋላ መለስ ብለን መጻሕፍትን ስንመለከት በአሪት ከነበሩት ደጋግ ሰዎች ሲያያዝ የመጣ መሆኑን እናገኛለን::

መሠረቱም «የአበባ በዓል» ነው:: ይህ የአበባ በዓል የክረምቱ ወራት አልፎ የበጋው ወራት ሊጀምር ሲል ይከበራል:: ኢትዮጵያ በመሠረቱ በሃይማኖት ረገድ ያላት መነሻና በእምነት የታወቀላት ከክርስቶስ ልደት በፊት እንደ ዕብራውያን በአንድ አምላክ ማመን፤ የአሪት የነቢያት መጻሕፍትን መቀበል ብቻ ሳይሆን አንዳንድ ተወዳጅ የሆኑ የባሕል ቅርሶች የተወረሱት ከብሉይ ኪዳን ከመጣው ሥርዓት የተገኙ የሃይማኖት ዘርፎች ናቸው:: ይህን በመሳሰለው

መንገድ የተቀዳሰ ድን በዓል የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የምታከብረው ከንጉሥ ሰሎሞን ተያይዞ የመጣውን ሥርዓት በመከተል ነው:: ይህ የአበባ በዓል ንጉሥ ሰሎሞን በእንዴት ያለ አኳኋን ያከብረው እንደነበር በትውፊት የደረሰንን በአጭሩ እንመልከት::

በመጽሐፈ ነገሥት ቀዳማዊ /ነገ 1÷1 ም.2/ እንደ ምናነበው ሰሎሞን ንግሥናውን ከአባቱ ከዳዊት ከተቀበለና በኢየሩሳሌም ከነገሠ በኋላ በዘመነ መንግሥቱ አምስት መቅረዝ በቀኙ አምስት መቅረዝ በግራው የሚገኙበትን ተቋመ ማነቶት አሠርቶ እርሱ በመካከል ተቀምጦ ባማረ ልብሰ መንግሥት አጊጦ ለመኳንንቱና ለሕዝቡ ተገልጦ ይታያል:: ጊዜውም የክረምት ወራት አልፎ በጋው ሲተካ ምድር ልብሰ ልምላሜን ተጎናፅፋ እዕዋት በቅጠል አጊጦው በአበባ ደመቀው በሚታዩበት፤ ሰማዩ በከዋክብት ሲያሸበርቅ እንደሆነ ግልፅ ነው:: ራሱ ሰሎሞን በመታልዩ «እነሆ ክረምት አለፈ ዝናም ተመለሰ አበቦች በምድር ላይ ተገለጡ /ፈኩ/ የመከር መቁረጫ ጊዜ ደረሰ የቁርየ /ሽመላ/ ድምፅ በምድራችን ተሰማ በለሱ ጎመራ ወይኖች አበቡ መአዛቸውን ሰጡ» መታልዩ መታልይ 2÷11-13፤ ብሎ እንደ ተናገረው የአበባ በዓል የሚከበረው ክረምቱ አልፎ በጋው ሲተካ መሆኑን ገልጿል::

በዚሁ መሠረት ሥርወ መንግሥታቸው ከዳዊት ዘር ሲያያዝ የመጣው የኢትዮጵያ ነገሥታትም ይህን በመከተል በዚህ በዓል ላይ በመስከረም 25 በቤተ መንግሥት ይከበራል:: ንጉሠ ነገሥቱ በዙፋኑ ሲቀመጥ ጳጳሱ በቀኝ፤ እጩ ጌው በግራ ተሰይመው ሊቃውንትና መምህራን በየማዕድጋቸው በቀኝና በግራቸው ይቀመጣሉ:: መዘምራን በልብሰ ስርጋዌ (ባማረ ልብሰ) በካባ አጊጦው በቤተ መንግሥቱ አደባባይ ቀኝና ግራ ይሰለፋሉ:: ከዚህ ቀጥሎ ለበዓሉ የመረጠው ምስባክ ይሰበካል:: ወንጌል ይነበባል ከምልጣን በኋላ ተቀዳሰ ድን የተባለው ዝማሬ በካህናቱ ባማረ ጥንግ ድርብ ተሸልመው በንጉሠ ነገሥቱ እንዲሁም በሕዝቡ መካከል በማሸብሸብ ይዘምራሉ:: በዚህን ጊዜ መአዛው ደስ የሚያሰኝ

አበባ ተመርጦ መጀመሪያ ለንጉሡ ይበረከታል። በመቀጠል ለመኳንንት ለመሣፍንት፣ ለሠራዊቱ፣ በየማዕርጋቸው ለተቀመጡ ሁሉ አበቦች ይታደላሉ።

ከላይ ለመግለፅ እንደተሞከረው ከንጉሥ ስሎሞን ጀምሮ ተያይዞ የመጣው ይህ ተወዳጅ ባሕል እንደ አገራችን የዘመን አቆጣጠር ከፎምቱ ከሰኔ 26 ገብቶ በመስከረም 25 ቀን ስለሚወጣ በዚሁ በመስከረም 25 ቀን እየተከበረ ለረጅም ጊዜ ቆይቷል። ከ515-529 ዓ.ም. የነበረው የአገራችን ንጉሥ ዐፄ ገብረ መስቀል በዘመኑ ይህን የአበባ በዓል እጅግ ከፍ ባለ አኳኋን ያከብረው ነበር። ይልቁንም ደስ ከመሰኘቱ የተነሳ ነቢዩ ዳዊት ከተልባ እግር የተሠራና ሐር ቀሚሱን ለብሶ በፍፁም ደስታ በታቦተ ጽዮን ፊት «ከበግ እረኝነቴ መርጠህ በዚህ ታላቅ ክብር ላይ ባስቀመጥከኝ በእስራኤል አምላክ በዚያኑ ታቦት ፊት እዘምርልሁለሁ» 2ኛው. 6÷14-23። እያለ በሕዝቡ መካከል ይዘምር እንደ ነበር ሁሉ፤ ዐፄ ገብረ መስቀልም በዚህ በአበባ በዓል ቀን በሕዝቡና በካህናቱ መካከል ያሸበሸብ ነበር። በበዓሉ አከባበር ላይም ዘጠኙ ቅዱሳን እየተገኙ ይዘምሩ ነበር። በዚህ ዘመን የነበረው ሊቁ ቅዱስ ያፌድም ተቀጽል ጽጌ ገብረ መስቀል ዐፄጌ ብሎ ጣዕም ባለው ዜማ የዐፄ ገብረ መስቀልን ልብ ደስ አሰኝቶታል።

አንድ የታሪክ ማስታወሻ በዐፄ ገብረ መስቀል ዘመነ መንግሥት የተደረገውን ይህን ሥርዓት ሲናገር እንዲህ ይላል፡- ንጉሡ የነጭ የጥቁር የቀይ እበባ የእንቁ ፈርጥ ያለበት ዘውድ ደፋ ተቀዳጀ ያን ጊዜ ካህናቱ ተቀጽል ጽጌ እያሉ አሸበሸቡ፤ ሴቶችም ሕፃናቶች አበባ ይዘው ዘመሩ ተቀጽል ጽጌ ማለት የተለመደው ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ነው ይላል። ተቀጽል ማለት ተቀዳጀ ማለት ሲሆን፤ ጽጌ ማለት አበባ ማለት ነው። አበባ የምድር ጌጥ ነው። ዘውድም የአገር ጌጥና ክብር ስለሆነ፤ አበባ በእግዚአብሔር ሰጭነት ከአዕዋት ከአዝርአት ራስ ላይ እንዲገኝ ዘውድም ከነገሥታት ራስ ላይ የሚገኘው በእግዚአብሔር ሰጭነት በመሆኑ ዘውድን አበባ ብለውታል፤ በአበባ መሰለውታል። የተቀጽል ጽጌ በዓል

በዚህ ዓይነት እስከ ዐፄ ዳዊት ዘመነ መንግሥት ደርሶ በዐፄ ዳዊት ዘመነ መንግሥት መስከረም 25 ቀን መከበሩ ቀርቶ በመስከረም 10 ቀን እንዲከበር ተወስነ። ይህም ከዚህ ቀጥሎ እንደምናየው በበዓላት መደራረብ ምክንያት እንደሆነ በቂ መረጃ እናገኛለን።

የመስከረም ወር ከዚህ በፊት 4 በዓላትን ያስተናግድ ነበር። ይህም መስከረም 1 ቀን ዘመን መለወጫ፤ መስከረም 10 ቀን ግማደ መስቀሉ ወደ ኢትዮጵያ የገባበት፤ መስከረም 17 ቀን እፀ መስቀሉ እሌኒ ንግሥት ያስወጣችበት፤ መስከረም 25 ቀን ክረምት መውጫ የአበባ ጉንጉን በማቅረብ በአክሱም ዘመነ መንግሥት ከዐፄ ገብረ መስቀል ጀምሮ የሚከበርበት (ይህ ከላይ ያየነው በዓል ሲሆን) በአንድ ወር ውስጥ አራት በዓላትን ማክበር አመቺ ባለ መሆኑ የክረምቱ መውጫ በዓል ከግማደ መስቀል በዓል ጋር ተጣጥቶ ለብዙ ጊዜ ሦስቱ ብቻ ሲከበር ቆየ። ስለዚህ ነው መስከረም 10 ተቀጽል ጽጌ የሚባለው። ይህ በዓል እስከ 1966 ዓ.ም. ሲከበር ቆይቶ ከዚያ ፍፁም ሃይማኖታዊ ጠባይ ወስዶ (ይዞ) በአፀደ ቤተ ክርስቲያን ብቻ ይከበራል።

መስከረም 10 ቀን በዐፄ ዳዊት ዘመነ መንግሥት ከብዙ ንዋየ ቅድሳት ጋር ግማደ መስቀሉ ወደ ኢትዮጵያ ገባ በዚህም ምክንያት «ዐፄ መስቀል» የሚል ተደራቢ ስምን አገኘ። ይህ ዕለት በዓል እንዲሆን ሌላ ተጨማሪ ምክንያት ነበር። ይህም ዐፄ ዳዊት ወደ ተለያየ ማንኛውም ቦታ ጉዞ ለማድረግ ሲያስቡ የሚነሱት ወር በገባ በ10ኛው ቀን ነበር። ይህ ቀን ዐፄ ዳዊት የተወለዱበት በኋላም የነገሡበት ቀን ነው። ስለሆነም የዐፄ መስቀልን በዓል አክብረው መስከረም 25 እንደገና የተቀጽል ጽጌ «የአበባ በዓል» ለማክበር አስቸጋሪ ስለሚሆን በመስከረም 25 ይከበር የነበረውን የአበባ በዓል በመስከረም 10 እንዲከበር ተደረገ። ስለዚህ በዓሉ «ተቀጽል ጽጌ/ዐፄ መስቀል» እየተባለ ይጠራል።³²

³² ሕይወት በቤተ ክርስቲያን ገፅ 376፤ ዜና ቤተ ክርስቲያን ልዩ እትም መስከረም 10 ገፅ 17፤ መስቀል ገብረ ሕይወት ገፅ 13-14።

ምዕራፍ አምስት

አምስተኛው ወርቃማ ዘመን

[ከ912 - 1500 ዓ.ም.]

በዚህ ዘመን የምናተኩርባቸው አበይት ነገሮች፡-

- ❖ የላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት፤
- ❖ ስብከተ ወንጌል መስፋፋትና ሥነ ጽሑፍ መዳበር፤
- ❖ ሐይቅ እስጢፋኖስ ገዳም፤
- ❖ ገዳማት መተክል በጣና ሐይቅ ዙሪያ፤
- ❖ አባ ጊዮርጊስና ሥነ ጽሑፍ፤
- ❖ የግማደ መስቀል መግባት፤
- ❖ ዐፄ ዘርዓ ያዕቆብና መንፈሳዊ ሥራዎቹ፤
- ❖ በዚህ ወርቃማ ዘመን የተነሡ ቅዱሳን አባቶች፤

ክፍል አንድ

የላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት

ስለነዚህ (ስለ ላሊበላ ውቅር አብያተ ክርስቲያናት) ሥራዎች ብዙ ብጽፍ የሚያምነኝ ሰው መኖሩ በጣም ያሳስበኛል፤ ያስጨንቀኛል። እስከ አሁን ያልኩትንም እንኳ ቢሆን «ውሸት ነው» የሚሉኝ። ነገር ግን የጻፍኩት በሙሉ እውነት ለመሆኑ በኃያሉ እግዚአብሔር ስም እምላለሁ። እንደውም ከዚህ በላይ ማለት ይቻላል። ሆኖም በቀጣፊነት ስሜ እንደማይነሳ ተስፋ አደርጋለሁ።

[ከ1512-1518 ዓ.ም. ጀምሮ ለ6 ዓመታት በሰሜኑ የአገራችን ክፍል ሲዘዋወር የነበረው ፖርቹጋላዊው ካህንና ታሪክ ዘጋቢ

ፍራንሲስኮ አልቫሪዝ «የላሊበላ ውቅር አብያተ ክርስቲያናት» ለመጀመሪያ ጊዜ ተመልክቶ ካሰፈረው ጽሑፍ የተወሰደ።]

የአክሱም መንግሥት ወደ ላስታ ሲዘዋወር በዛጉዬ (በላስታ) ከነገሡት ነገሥታት ብዛታቸው 11 ናቸው። እነ ሱም መራ ተክለሃይማኖት፤ ጠጠውድም፤ ጃን ስዩም፤ ግርማ ስዩም፤ መይራሪ፤ ሀርቤይ፤ ይምርሐነ ክርስቶስ፤ ቅዱስ ሐርቤ (ገ/ማርያም)፤ ላሊበላ፤ ነአኩቶ ለአብ፤ ይትባረክ ይባላሉ። የእነዚህ 11 ነገሥታት የግዛት ዘመናቸው በአጠቃላይ 333 ዓመት ይሆናል። ከ922-1268።¹ ከእነዚህ ነገሥታት መካከል ስመ ጥሩ የሆነውና በመላው ዓለም የታወቀው ቅዱስ ላሊበላ ነው። ላሊበላ ላስታ ውስጥ ከነገሡት ከ11ዱ ነገሥታት መካከል 9ኛው ሲሆን፤ ገና ስዩም ከተባለው አባቱና ኪረወይና ከተባላቸው እናቱ በ1120 ዓ.ም. ታህሳስ 29 ቀን ተወለደ። ላሊበላ ማለት በላስታዎች ትርጉም «ንብ የተነበየ ለት» ማለት ነው። ይኸውም ሲወለድ ንቦች ከበውት ስለነበር ይህን ስም አወጡለት።² ላሊበላ ከአባቱ መንግሥትን ወርሶ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ መሆኑን አወጀና መስቀል ክብራ የተባላቸውን ከላስታ ባላባት የተወለደችውን አግብቶ፤ «ገብረ መስቀል» መባልን ስመ መንግሥቱ አድርጎ በ1160 ዓ.ም. ሥርዓተ ንግሡን ፈፀመ።

ቤተ መንግሥቱን መካነ ልዕልት ብሎ ሰይሞ ቦታው ላይ ቤተ መንግሥት ሠራ። በዚያው አቅራቢያ ታላላቅ ቋጥኝ ድንጋዮች መኖራቸውን ስላረጋገጠ በግዛቱ የሚገኙትን ዜጎችን አዟቸው ሕንፃ ቤተ ክርስቲያን ማነፅ ጀመረ። የሥራው መሪ ምንም ራሱ ቢሆንም በዘመኑ የነበሩት ዜጎች ሁሉ ጥበብ ተገልጿላቸው በፈቃደ እግዚአብሔር እየተረዱ ሥራውን እያፋጠኑ ይሠሩ ነበር። ላሊበላም የሥራው መሪ ብቻ ሳይሆን እንደ ሕዝቡ በጉልበቱ ይሠራ ነበር። የሥራው ዘመን በ23 ዓመት እንዳጠናቀቀው ይነገራል። የቦታውንም ስም ለተወለደበት ሥፍራ መታሰቢያ ይሆን ዘንድ «ሮሐ» አለው።

¹ ዋዜማ ገፅ 26።

² ጥንታዊቷ የኢትዮጵያ ትንሣኤ ታሪክ ገፅ 180።

ሳሊበላ በአጠቃላይ ከአለት ተፈልፍለው ያሠራቸው አብያተ ክርስቲያናት በመላው ኢትዮጵያ 23 ይደርሳሉ። ንጉሥ ሳሊ በላ በተወለደ በ80 ዓመቱ በነገሠ በ40 ዓመቱ በ1197 ዓ.ም. አረፈ። የተቀበረውም ራሱ ባሠራው በቤተ ጉልሳታ ነው።

ሳሊበላ በነገሠበት ዘመን በመካከለኛው ምሥራቅ ሦስተኛው የመስቀል ጦርነት፤ ይህ ጦርነት ዓላማው ኢየሩሳሌምን ከእስላሞች እጅ ለማላቀቅ ስለነበር ወደ መካከለኛው ምሥራቅ የሚደረገው ጉዞ ስለተቋረጠ፤ ሁለተኛውን ኢየሩሳሌምን ኢትዮጵያ ውስጥ ለመፍጠርና ክርስቲያኖች ምእመናን ወደ ቅድስቲቱ ከተማ ያደርጉት የነበረውን ረጅም፤ አስቸጋሪና አድካሚ የእግር ጉዞ ለማስቀረት ነበር። የሕንፃዎቹ ስምና አሠራራቸው የራሳቸው የሆነ ውበት አላቸው። ቤተ መድኃኔዓለም፣ ቤተ ማርያም፣ ቤተ ሚካኤል፣ ቤተ ደናግል፣ ቤተ ጎልሳታ፣ ቤተ መስቀል፣ ቤተ አማኑኤል፣ ቤተ መርቆሬዎስ፣ ቤተ ገብርኤል፣ ቤተ ሊባኖስ፣ ቤተ ጊዮርጊስ በመባል ይታወቃሉ። እነዚህ አብያተ ክርስቲያናት በሦስት ምድብ የተከፈሉ ናቸው።

1. ቤተ መድኃኔዓለም
2. ቤተ ማርያም
3. ቤተ ሚካኤል
4. ቤተ መስቀል
5. ቤተ ጎልሳታ
6. ቤተ ደናግል [ምድብ 1 ናቸው]
7. ቤተ አማኑኤል
8. ቤተ መርቆሬዎስ
9. ቤተ ገብርኤል
10. ቤተ አባ ሊባኖስ [ምድብ 2 ናቸው]
11. ከሁለቱ ምድቦች ፈንጠር ብሎ የሚገኘው ደግሞ ቤተ ጊዮርጊስ ምድብ 3 በመባል ይከፈላሉ።

እነዚህ አብያተ ክርስቲያናት ውስጥ ቤተ መድኃኔዓለም በግዙፍነቱ፤ ቤተ አማኑኤልና ቤተ ማርያም በፎቅ ነታቸው፤ ቤተ አባ ሊባኖስ ከዋናው አለት ጋር የተያያዘ በመሆኑ፤ ቤተ ጊዮርጊስ በመስቀል ቅርፅ በመሠራቱና ረቂቅ የኪነ ሕንፃ ጥበብ የተከናወነበት በመሆኑ የየራሳቸው ልዩ

ባሕርይ አላቸው። ይሁን እንጂ 11ዱ አብያተ ክርስቲያናት በመጠንና በጥበባዊ አሠራራቸው የየራሳቸው ውበት ልዩ መለያ አላቸው። የሕንፃዎቹ አሠራር እንደሚከተለው እናያቸዋለን።

ቤተ ማርያም

ከአሥራ አንዱ አብያተ ክርስቲያናት በአሠራር የመጀመሪያዋ ናት። ሦስት ድርብ የሆነ ፎቅ ነው። ቤተ መቅደሱ በጥንታዊ ሥዕሎች የሸበረቀ ከመሆኑም በላይ ልዩ ልዩ ዓይነት የሆኑ ምልክቶች በስዕልም በቅርፅም የተሠሩ ይታዩ ባታል። ይህች በቀዳሚነት የተሠራች ከመሆኗም በላይ ዙሪያዋ (በማሜጋራ) የተከበበች መግቢያዋ በቤተ መድኃኔዓለምና በምዕራብ በኩል ሲሆን ከመግቢያዋ ውስጥ በሰሜን በኩል አንድ ጥልቅ የሆነ ባሕርና አንድ በሰው ቁመት ልክ የሚሆን ባሕር አላት። እንዲሁም ቤተ መቅደሷ ሦስት በር ሲኖራት በውስጧ 12 አምዶች ይገኙባታል። ከቤተ መቅደሱ ፊት ለፊት /ዓምደ ብርሃን/ የተሠኘች ከምድር እስከ ጣሪያው በሥዕልና በጽሑፍ ያጌጠች በመጋረጃ የተለበጠች ረዘም ያለ ዓመት ያላት ካህናቱ ከፍተኛ ክብርና እንክብካቤ የሚያደርጉላት ታሪካዊት አምድ ይገኝባታል። ይህ አምድ በዘመኑ ስለ ቤተክርስቲያኖቹ አሠራር የተነገረውን ጽሑፍ የያዘ ነው በማለት ይጠረጠራል።

ቤተ ማርያም በውስጥ በኩል ጣሪያዋና ግድግዳዋ በተለያዩ ብሩህ የሆነ ቀለማት ያጌጡ ስዕሎች ለምሳሌ የጻድቃን፣ የሰማዕታት፣ የሐዋርያት በተጨማሪ የአእዋፍ የእንስሳትን በሰው መልክ በጣም በሚያስደንቅ የድንጋይ ላይ ሥዕል አሸብርቃለች። መስኮቶቿ እንደሌላው በቅርፅ አይመስለውም። ለሁሉም ታሪክ አላቸው ከቤተ መቅደሱ (መንበሩ) ግራና ቀኝ ሁለት ክፍሎች አሏት። እነዚህም ብዙ ተንቀሳቃሽ ነዋየ ቅድሳትና አልባሳት፣ መጻሕፍትን ይዘዋል። እንዲሁም ሳሊበላ ሕንፃውን ያነፀበት መጥረቢያና ይጻልይበት የበረው ክብ የሆነ እርሳስ ይገኝበታል። በውጭ በኩል ጋራው

ጥግ ቤተ መስቀልና ቤተ ደናግል ሕንፃዎች ዙሪያውን አጅ በው ይገኙባታል።

ቤተ መድኃኒዓለም

ይህ ሕንፃ ከሥፋቱ የተነሳ «ቤተ አባይ» ተብሎ ነው የሚጠራው። ከአስሩ ጽብያተ ክርስቲያናት በስፋቱ ልቆ የሚገኝ እርሱ ነው። እጅግ ጥበብን የሚጠይቅና በአስደናቂ ሁኔታ ከተሠሩት ሕንፃዎች መካከል ረጅሙና ሰፊው ግርማ ሞገስ ያለው የመድኃኒዓለም ቤተ ክርስቲያን ርዝመቱ 33.7 ሜትር፤ ስፋቱ 23 ሜትር፤ ከፍታው 11.50 ሜትር ያህል ነው። በውስጡም የአለቱን ጣራ የሚደግፍ 28 አምዶች ይገኛሉ። ሕንፃው በአጠቃላይ 72 ዓምዶች አሉት። እንዲሁም ሦስት በሮች በሰሜን፣ በምዕራብ፣ በደቡብ በኩል ይገኛሉ። ይህ አንጋፋ ሕንፃ ውስጡ ፍፁም ጠንካራ አለት ነው። መስኮቶቹ የከዋክብትና የጨረቃ ምስሎችን አቅፎ ይዟል። በመንበሩ ግራና ቀኝ ሁለት የእቃ ክፍሎች አሉት። በውስጡ በጥንቱ ጊዜ የኃያላን ጋሻዎች የነበሩ በጣሪያው ተንጠልጥ ለው ይታያሉ። እንዲሁም በላሊበላ ዘመን የነበረ አንድ መስቀል የሐዋርያትን ቁጥርና የክርስቶስን አቀማመጥ የያዘ ከአምዶቹ በአንደኛው ፍልፍል ውስጥ ተቀምጦ በመገኘቱ በዚሁ ቤተ መቅደስ አለ። የወጣበትም ሥፍራ በግልፅ ይታያል። እንዲሁም ከብዙ ጊዜ ጀምሮ የኖረ በመሀከሉም በጥንታዊው ግሪክኛና፣ በአረብኛ በግዕዝ ቋንቋ የተጻፈበት አንድ የአዲስ ኪዳን ወንጌል አለ።

ቤተ ጎልጎታ (ሚካኤል)

በመሠረቱ የላሊበላ ሕንፃዎች በኢየሩሳሌም ህምሳል የተሠሩ ናቸው። ይሁን እንጂ ይህ ሕንፃ በውጭ በኩል ምን ም ቅርፅ የያዘ ሳይመስል ውስጡ ግን ዋና የታሪክ መደብር ነው። በአጠገቡ ብዙ ዋሻዎች አሉት። እነሱም «ቀራንዮ» የተባለ ራሱን የቻለ እንደ ቤተ መቅደስ የሚቆጠር ግንብ የማይገለገሉበት፣ ሁለተኛ «የአዳም መቃብር» የተባለች

አነስተኛ ፎቅና ምድር ቤት ሕንፃ ይገኛል። ከቤተ ማርያም ወደ ጎልጎታ የሚወስድ አንድ ትንሽ ባሕር ያለባት ጨለማ መንገድ አሉ። ይህ ቤተ ክርስቲያን ሁለት በሮች ብቻ አሉት። መጀመሪያ ገባ እንዳሉ «ደብረ ሲና» የኪዳነ ምሕረት መንበር ያለበት ይገኛል። ከዚያም ውስጥ ውስጡን ፊትን ወደ ሰሜን መልሶ በቀጥታ ቅኔ ማህሌቱን አቋርጠው እንዳለፉ አንድ በር አለ። እንደገቡ ሰፊ የሆነ ቤተ መቅደስ ይገኛል።

ከዚያም በስሩ የላሊበላ መቃብር ሆኖ ላዩን ከራሱ ላይ ከሕንፃው ተያይዞ የተፈለፈለ የክርስቶስ መግነዝ ይገኛል። ከፍ ብሎ ወደ ላይ ቀና ሲሉ በዋሻ መልክ የተሠራች «ደጋ» የሆነች ናዝሬት የምትባል ትታያለች። በቀጥታ ያንን ሁሉ አይተው ወደ ቀኝ ሲመለከቱ ትንሽ ክፍል ውስጥ በጣም ጠባብ የሆነች «ጎል» የተሠኘች በሀረግ የተንቀጠቀጠች ስትሆን አይተው እንደወጡ እንደገና ሌላ ክፍል ይገኛል። እዚህ ክፍል ውስጥ እንደተገባ በጣም ስፋት ያለው መቅደስ አለ። ከዚህም ውስጥ ከሕንፃው ጋር ተያይዘው ወጥ ሆነው የተቀረፁ ሦስት የሥላሴ መንበር ታሪክን ያቀፈ የአንድነትና የሦስትነት አምሳል [ገጸ ላህም፣ ገጸ ሰብዕ፣ ገጸ አንበሳ፣ ገጸ ንስር] መልክ ያለበትን አይቶ ወደ ላይ ቀና ሲሉ ክርስቶስ ሲያርግ ያለበት ቅርስ ይገኛል።

ቤተ ጎልጎታ በቅርሳ ቅርስነቱ ሀብታም ነው። ግድግ ዳው በየመልክኑ የጻድቃንና የሐዋርያትን ሐውልት መስል ቅርፅ ከሕንፃው በልዩ መልክ በገህድ የሚናገር የሚመስል መስቀል የያዘ የሰው ቅርፅ ይታያል። እንዲሁም ቅዱስ ላሊበላ በዘመነ መንግሥቱ የነበረ መስቀልና የራሱ መቋሚያ ይገኛል። በእውነቱ ይህ የጎልጎታ /የሚካኤል/ ቤተ ክርስቲያን በውስጡ ይህ ነው የማይባል ቅርስ አለበት። ጎልጎታ የተባለው የሥፍራ ስም ሲሆን በውስጡ የቅዱስ ሚካኤል መቅደስ ይገኝበታል። የቅዱስ ላሊበላ ሕንፃ ውስጥ የሚገኙ መቅደሶች 10 ናቸው።

ቤተ ክርስቲያን

ከቤተ መድኃኔዓለም ቀጥሎ በስፋት የሁለተኛነትን ደረጃ የያዘ ነው። እንደዚህ ቤተ ክርስቲያን ደስ የሚል የውጭ ቅርፅ የያዘ የለም። በውጭ በኩል ያሉት የሀረጎች እረቂቅነት ምን ያህል መጠበብን ስናይ እራሳችንን ወደ መጠየቅ እንደርሳለን? እጁን ሲቀረፅ አይበላሽም? እንዴትስ አይፈርስም? መሳሳትስ እንዴት አይኖርም? ለዚህ ሁሉ ግሩም! ማለት ብቻ ነው። የቤተ ክርስቲያኑ አሠራር በሁለት ደረጃ የተከፈለ ሲሆን ምድር ቤትና ፎቅ ነው። የምድር ቤቱና የፎቁ ሁኔታ ከቤተ ማርያም ጋር ይመሳሰላል። ቤተ አማኑኤል ብዙ ተጠላላፊ የዋሻ መንገድ አለበት። በመሬቱ ውስጥ ለውስጥ የሚያስኬድ በጥሩ ቅርፅ እየተዘዋወረ የታነፀ 100 ሜትር ርዝመት ያለው አንድ የምድር ውስጥ መንገድ አለበት። ይህ ከቤተ አማኑኤል ቅኔ ማሕሌት እስከ ቤተ መርቆሬዎስ ቤተ ክርስቲያን ድረስ የሚያስኬድ ነው። ቦታውም በመጨለሙ ምክንያት የአገሩ ሰው በሲኦል አምሳል የተሠራ ነው ሲል ይተረጉመዋል።

ቤተ ክርስቲያኑ እንደሌሎች በሰሜን፣ በደቡብ፣ በምዕራብ መግቢያ የሚሆኑ ሦስት በሮች አሉት። በስሩ ማለትም በክርስቲያን ምድር ጥልቅ የሆነ የጨለማ መንገድ ወደ ቤተ ገብርኤል ቤተ ክርስቲያን የሚወስድ መንገድ አለው። ቤተ አማኑኤል በውጭ በኩል በስተ ምሥራቅ አንድ የመነኮሳት ገዳም የሆኑ 12 ዋሻዎች ይገኙበታል። እነዚህም ለምነና የሚሔዱ ማረፊያ ናቸው። ዋሻዎቹ እንዲሁ ካላጋጠማቸው በስተቀር ቱርኮች ሆን ብለው አይጎበኝቸውም።

ቤተ መርቆሬዎስ

ቤተ መርቆሬዎስ ምንም እንኳን ግማሽ አካሉ ፈርሶ ፅላቱ፣ ንዋየ ቅድሳቱ ከቤተ አማኑኤል ቢዳበልም ቤተ ክርስቲያኑ ጥንት ትልቅ የነበረ ይመስላል። አሁን አልፎ አልፎ አምዶች ብቻ ይታያሉ እንጂ ሙሉ ሆኖ እንደነበረው አልተገኘም። ቤተ መቅደሱ ከመፍረስ የተረፈ ሆኖ በአንድ

አነስተኛ ሥፍራ ላይ በግንብ ተከልሎ ይቀደስበታል። ለታሪክም ያህል ጥንታዊነቱን ሳይለቅና ሳይጠፋ በቅርንጫፍ ይሠራበታል። ይህ ቤተ መቅደስ አካባቢው በብዙ ዋሻዎች የተከበበና ፍፁም ፀጥታ የሰፈነበት ነው። የሰው ድምፅ በሩቅ የማይሰማበት በመሆኑ አምስት ደቂቃ ለመቆም ሆኖ ያባባል። ካህናቱ ግን ስለለመዱት ምንም አይመስላቸውም። እንዲያውም ለጸሎት ሲሉ እዚያው የሚያድሩ አሉ።

በቤተ መርቆሬዎስ ቤተ ክርስቲያን ግድግዳ ላይ ለበረከት ያህል ከጥንታዊዎቹ ሰአሊዎች የተላለፈ ስዕል አሉበት ከእነዚህ አንዱ በግርማዊ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ዘመነ መንግሥት ወደ አዲስ አበባ መጥቶ ንጉሠ ነገሥቱ ካዩት በኋላ በጥንት ሁኔታው እንዲጠገን ለአዋቂዎች ተሰጥቶ በጀርመን አገር ተሠርቶና ተመልሶ አዲስ አበባ ቤተ መጻሕፍት ወመዘክር ሕንፃ ውስጥ ተቀምጧል። ስዕሉ የ800 ዓመት እድሜ እንዳለው በተመራማሪዎች ተመስክሮለታል።

ቤተ ክባ ሲባኖስ

ይህ ቤተ ክርስቲያን ከጣሪያው በኩል ከተራራው ጋር የተያያዘ ነው። ደግሞ የዚህ ሕንፃ አሠራር ልዩ ስለሆነ ለአይነት የተሠራ ነው ይባላል። በንድ በኩልም ደግሞ ሕንፃዎቹን የፈሰፈላቸው ይህን ከሚያህል ተራራ (ደንጊያ) መሆኑን ለማመልከት ሲል የተወው ይመስላል። ሕንፃው እንደ አምድ ሆኖ ዋሻውን ተሸክሞታል። ቤተ መቅደሱ መጠነኛ ከመሆኑም በላይ ድንጊያው እንደሌላው ጠንካራ ባለመሆኑ የጨው ባሩድ አመንምኖት ንግሥተ ነገሥታት ዘውዲቱ (1904-1922 ዓ.ም.) አስጠግነውታል። ከመንበሩ ውስጥ ከመንበሩ በላይ ወደ ጣሪያው ጠጋ ብሎ በጠባብ ቀዳዳ የሾለከ ብርሃን የሚመስል እንደ ብልጭታ ሌትና ቀን ሳያቋርጥ ይበራል። በአጠገቡ ሲደረስበት በሕንፃው በኩል ምንም የሚታይ ነገር የለም። የውጭ አገር ቱርኮች ይህን ቀዳዳ እየመሰላቸው ዘንግ ለማሾለክ ይሞክሩና ተጠግተው ሲዳስሱት ከሕንፃው በቀር ምንም ነገር አይገኝም።

ነገር ግን ይህ ነገር ብርሃን የሚሰጡ ድንጋዮች ስላሉ ከእነዚያ አንዱ ይሆናል በማለት ያስባሉ። ቤተ ክርስቲያን ኑም የአገሩ ሰው በልማድ የላሊበላ ሚስት በነበረችው በመስል ክብራ ስም ይጠሩታል። በእውነቱ ይህ ቤተ ክርስቲያን የመስኮቶቹ፣ የበሩ፣ የህረጉ አቀራረብ በጣም የሚያሳሳ ከራሱ በላይ የተሸከመው ገደል ማለትም ተያይዞ በመሠራቱ ቤተ መቅደሱን የሚጫነውና የሚሰብረው ስለ ሚመስል ያስጋል። ግን ከጨው ባሩድ በስተቀር ከድሮው ምንም ለውጥ አላሳ የም፤ አልቀነሰም። ቤተ ክርስቲያኑ እንደሌሎች ሕንፃዎች ሦስት በሮች አሉት። ራሱን የቻለ ክፍል እንደመሆኑ ዋሻ ነው ሊባል አይገባም ምክንያቱም ጣሪያው ከገደሉ የተገኘ እንጂ ዙሪያውን መዘር ይቻላልና።

ቤተ መስቀረ

ራሱን ሳይችል ማለትም እንደ ዋሻ መልክ ቢሆንም በውጭ በኩል ገፅታው በሐረግ ያሸበረቀ ነው። ከበሩ መግ ቢያ ግራና ቀኝ ሁለት አምዶች ቆመዋል። እንዲሁም ለመግቢያ ሁለት በሮች ይገኛል። አንዱ ለቅኔ ማህሌት ሲሆን፤ ሁለተኛው ደግሞ ወደ መቅደሱ መግቢያ ያገለግላል። ከውስጥ ሲገቡ ወደ መቅደሱ ሲመለከቱ የመስኮቶቹ አቀማ መጥ፣ የአምዶቹ አሰላለፍ ልዩ ነው። ከውስጥ በግራ በኩል ያለው ትልቅ መስኮት አዘቅዝቀው ሲመለከቱት ወደ ቀራንዮ (በቤተ ጎልጎታ) በቀጥታ የሚወስድ መንገድ ይታያል።

ቤተ ዳናግሲ

ከቤተ ማርያም በስተግራ በኩል የሚገኝ ሕንፃ ሲሆን በምዕራብና በሰሜን በኩል ሁለት መግቢያ በሮች አሉት። በተለይ የምዕራቡ በር ቅርፅ ግሩም ከመሆኑም በላይ ወደ ጎልጎታ ከሚወስደው ትንሽ የጨለማ መንገድ ፊት ለፊት ትይዩ ሲሆን፤ ውስጡ ፍፁም ጠንካራና ጥቁር አለት ነው። እንኳን ቅርፅ ሊሠራበት ይቅርና መጥረቢያ ሲያርፍበት

ብልጭ የሚል ነው የሚመስለው። እንደማንኛውም ቤተ ክርስቲያን አምዶች አሉት። በመንበሩ አናት ፊት ለፊት ከጣሪያው እንደ ገበታ መሠል ሆኖ በህረግ ያሸበረቀ ነገር አለው።

ቤተ ገብርኤል

የዚህ ቤተ ክርስቲያን ርዝማኔ ከሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ሁሉ የበለጠ ነው። የመጀመሪያው አሠራር ፎቅና ምድር ቤት ሲሆን፤ ምድር ቤቱ በውሀ ሰጥሞ መቅደሱ ፎቅ ላይ ሆኗል። የጥንቱ መግቢያ በመዳፈኑና በመጥፋቱ ከአንዱ አፋፍ ወደ አንዱ አፋፍ በእንጨት ድልድይ ተሸጋግሯል። በቤተ ክርስቲያኑ አጠገብ ከመሬት 12 ሜትር ያህል ቁመት፣ 15 ሜትር ርዝማኔ፣ 70 ሴንቲ ሜትር ስፋት ያለው የመንግሥተ ሰማያት መንገድ የሚባል አንድ መንገድ አይነት ሆኖ የተዘረጋ ድንጋይ አለ። በአገሩ ውስጥ የሚኖሩ ሰዎች «መፈራረጃ» ይሉታል። «ወደ መንግሥተ ሰማያት የሚያስኬደው መንገድ ጠባብ ነው። በዚያም የሚያልፉ ጥቂቶች ናቸው» ማቴ. 7÷13፤ ተብሎ በቅዱስ ወንጌል በተነገረው አምሳል የተሠራ ነው።

ቤተ ጊዮርጊስ

ይህ ቤተ ክርስቲያን ከ10ሩ ሕንፃዎች በመልክ፣ በመጠን፣ በቅርፅ፣ በይዘትም አንዱንም አይመስልም። ቤተ ጊዮርጊስ ሦስት በሮች፣ ሰባት ደረጃዎች፣ 12 መስኮቶች አሉት። ከእነዚህ ከአለት ተፈልፍለው ከተሠሩት አብያተ ክርስቲያናት ልዩ ሆኖ በልጦ የሚታየው ምሳሌም የሌለው የቤተ ጊዮርጊስ ሕንፃ በሁለት ወንዞች መገናኛ አቀባትና ቁልቁለት በሆነ ንግፍ ድንጋይና ደልዳላ ቦታ ላይ ከሌሎች ፈንጠር ብሎ የተሠራ ነው። ከወለሉ እስከ ጣሪያው እንደ መስቀል ሆኖ ተቀርጿል። በጣሪያው ላይ ውሀ እንዳይቋጥር ሆኖ ማፍለሻ አሸንዶ የድንጋይ ቧንቧ ተቀርጾለታል። በእውነት ያስደንቃል ይህ ሁሉ ተጠንቶ መሠራቱ በመስኮቱም

ላይ ልዩ ልዩ ቅርጾች አሉበት። ከውስጥ በኩል በመንበሩ አቅጣጫ የሚውለው የጣሪያ ሥራ እንደ እንቁላል ግማሽ የተከበበ ሆኖ የመስቀል ቅርፅ አለበት።

ከሌሎች ድንጋዮች ሁሉ በጥንካሬና በውበትም ይበልጣል። በሕንፃው ላይ በማርጀትና በመኖር የደረሰበት ጉዳት የለም። ቤተ ጊዮርጊስ ጴጳሳዊናው በአገራችን በሚወጡ ፖስተሮች የታወቀ ነው። በውጭውም ዓለም አስደናቂ ነገሮች ከሚባሉት አንዱ ሸለሆነ ቅርስነቱ የኢትዮጵያ ብቻ ሳይሆን የዓለም ሀብት መሆኑን ይገልጻል። በጠቅላላው የቤተ ጊዮርጊስ ሕንፃ የሚማርክ ውበት ያለውና ፍፁም የተቀናጀ የጠቢባን ሀሳብ የሚታይበት ረቀቅ ጠለቅ ያለ የሕንፃ ጥበብ የሚታይበት ሥራ ነው።³

የዛጉዬ ሥርወ መንግሥት ለ333 ዓመት ድረስ እንደ ቆየ በዚህ ወርቃማ ዘመን በመግቢያ ላይ ተመልክተናል። በእነዚህ ዓመታት ውስጥ የነገሡት 11 ነገሥታት የውጭ አመራራቸው በጣም ሰላማዊ ነበር። በዙሪያው ከመሸጉት እስላሞች ጋር በሰላም ለመኖር አስችሏቸዋል። ለምሳሌ ቅዱስ ላሊበላ በነበረበት ዘመን ሦስተኛው የመስቀል ጦርነት በናዝ ፊት፣ በጥብርያዶስ መካከል የተፋፋመ ጦርነት ተደርጎ ነበር። በዚህ ጦርነት ሳላዲን የተባለው በእስላሞች የሚመራው ጦር በካቶሊኮች የሚመሩትን የእንግሊዝ፣ የጀርመንን፣ የፈረንሳይን ነገስታቶችን የእነዚህን ሁሉ ጦር አሸንፎ ኢየሩሳሌምን መልሶ በቁጥጥሩ ስር አደረገ። ሳላዲን በዚህ በሦስተኛው የመስቀል ጦርነት ድል አድርጎ ኢየሩሳሌምን ሲይዝ በጎልጎታ በሚገኘው በቅዱስ መቃብር አጠገብ ያለውን፣ እሌኒ ንግሥት ቅዱስ መስቀሉን ያስወጣችበትን ዋሻና በቤተልሔም ጌታ የተወለደበትን ጎል ለቅዱስ ላሊበላ በስጦታ ያበረከተ መሆኑን «ኔዎፊቶስ» የተባለ ቆጶሪያዊ የቤተ ክርስቲያን ጸሐፊን በመጥቀስ አባ ጎርጎሪዎስ በጻፉት መጽሐፍ

ገልጸውታል።⁴ ይህ የሚያመለክተን ቢኖር በዲግሎማሲያዊ አመራራቸው በሳል መሆናቸውን ነው።

ከ11ዱ ነገሥታት ውስጥ ለ4ቱ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የቅድስና ማዕርግ ሰጥታቸዋለች። እነዚህም ቅዱስ ነኦኩቶ ለአብ፣ ቅዱስ ይምርሐነ ክርስቶስ፣ ቅዱስ ሐርቤ፣ ቅዱስ ላሊበላ ናቸው። ከእነዚህ ውስጥ በተደጋጋሚ እንደ ገለፅነው ዘመኑን በፍፁም መንፈሳዊ ተግባር ያሳለፈው ቅዱስ ላሊበላ በዘመኑ ያሠራቸው ሕንፃ ቤተ ክርስቲያን መላውን ዓለም ሲያስደንቅ ይኖራል። ስለእነዚህ ሕንፃ ቤተ ክርስቲያን ብዙ የውጭ አገር ሰዎች በሥነ ጽሑፎቻቸው አስፍረዋል። ከእነዚህም ውስጥ 3ቱን እንደሚከተለው ቀርበዋል፡-

1. ፍራንቼስኮ አልቫሬድ (Francisco Alvares)፡- በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ይህን ሰው የምናስታውሰው ከግራኝ አህመድ ወረራ ቀደም ብሎ ማቴዎስ የሚባል የአርመን ተወላጅ ከዐፄ ልብነ ድንግል ባለቤት ከንግሥት እሌኒ ወደ ፖርቹጋል መንግሥት ከተላከ በኋላ ለተላከው ደብዳቤ መልስ የፖርቹጋል ንጉሥ አማኑኤልና የሮማ ሊቀ ጳጳስ ልዮን 15ኛ ወደ ሀፄ ልብነ ድንግል በ1520 ዓ.ም. ከላካቸው መልእክተኞች አንዱ ፍራንቼስኮ አልቫሬድ ነው። ይህ ሰው ኢትዮጵያ በነበረበት ዓመታት ራሱ ላስታን አንድ በአንድ የተመለከተ ሲሆን ወደ አገሩ ሲመለስም በዚህ ወርቃማ ዘመን የላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት በሚለው ርእሳችን ለመግቢያ የተጠቀምኩበትን የተናገረው እርሱ ነው።

2. ጀራልድ ሮልፍ (Gerhard Rohlfs)፡- ይህ የጀርመን ተወላጅ ሲሆን በኢትዮጵያና በአፍሪካ ከ1865-1870 ዓ.ም. ቆይቶ ነበር። ቅዱስ ላሊበላ የተቀበረው በጎልጎታ መሆኑን ከሁሉም አብያተ ክርስቲያናት ሥራ በተለይ የቤተ መድኃኔዓለም ቤተ ክርስቲያን ሥራ ይበልጥ ማማሩን ገልጧል። ከቅድስት አገር ከኢየሩሳሌም አስመጥቶ ቅዱስ

³ ዜና ላል ይበላል፤ ትንሣኤ ቁጥር 124-125።

⁴ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ገፅ 39።

ላሊበላ ያስተከላቸውን ሰባት ያህል የወይራ ዛፍ ማየቱን ይገልጥና፤ በመጨረሻ የእነዚህ አብያተ ክርስቲያናት ሥራ የመሰለ በዓለም አለመኖሩን ያረጋግጣል።

3. አሺል ራፍሬይ (Achille Rafray):- ይህ ሰው በኢትዮጵያ የፈረንሳይ ቆንሰል የነበረ ሰው ነው። እ.ኤ.አ በ1882 የቅዱስ ላሊበላ ሕንፃዎች የተመለከተ ሲሆን፤ የሕንፃዎቹ ማማር፤ በዚሁ አካባቢ በአረቢኛና በግዕዝ የተጻፈ መጽሐፍ ማግኘቱን (መመልከቱን) መስክሯል። የሕንፃዎቹ አቀማመጥ 5ቱ በአንድ ቦታ፤ 4ቱ በአንድ ቦታ፤ 1ዱ በሌላ ቦታ በአጠቃላይ በ3 ቦታዎች ተለያይተው መሠረታቸውን ገልጿል።⁵ በአጠቃላይ እነዚህ የቅዱስ ላሊበላ አብያተ ክርስቲያናት:-

- ✦ የኢትዮጵያ የሥልጣኔ ምንጭ እንደሆኑ ያስገነዝባሉ፤
- ✦ የባዕድ እጅ የሌለባቸው መሆኑን ይገልጻሉ።
- ✦ በሌላው ዓለም ይህን የመሰለ የኪነ ሕንፃ ጥበብ አለመኖሩን ይጠቁማሉ፤
- ✦ በውስጣቸው በርካታ ትውፊትን ይዘዋል፤
- ✦ በቱሪዝሙ በኩል በደንብ ቢተዋወቁ የኢኮኖሚ ገቢን ያዳብራሉ፤
- ✦ በዚያ ዘመን የነበረው ታላቅ ሥልጣኔና የቅዱሳን አባቶች ትጋት ለዛሬው ትውልድ በአድናቆት እንዲመለከተው ይጠቁማሉ፤ መጻሕፍት ሆነው ይነበባሉ።
- ✦ ከዛጉዬ ሥርወ መንግሥት በፊት የነበረው የኪነ ሕንፃ ጥበብ በእነሡ መቀጠሉን ይገልጻሉ።

✦ ለታሪክ ተመራማሪዎች እንዴት ሠሩት? የተጠቀሙበት መሣሪያ ምን ይሆን? ምን ያህል ዘመን ፈጀ. . . ለምር ምር ይጋብዛል።

✦ ታሪካዊነታቸው ከሰው ልጅ ሥልጣኔያዊ ጥበቦች እንደ አንዱ ተወስደው ቅርስነታቸው የዓለም እንዲሆኑ በየኔስኮ የተረጋገጠላቸው።

ክፍል ሁለት

የሥነ ጽሑፍ መደበኛ፤
ሐዋርያዊ ተሰላክ፤ ከንቅስቃሴ መስፍፋት
[ከ1268-1327 ዓ.ም.]

በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በኢትዮጵያ ውስጥ አዲስ ዓይነት የፖለቲካ ለውጥ የተካሄደበት ዘመን ነው። የኢትዮጵያ ቤተ መንግሥት ሮሐ መሆኑ ቀርቶ ወደ አክሱም ተዘዋወረ ሰሎሞናውያኑ ሥልጣን ሲይዙ አገሪቱ ያልነበራትን ጥንካሬ ለማግኘት በቃች። የክርስትና እምነትም በአዲስ መልክ እየተጠናከረ ሄደ። ከግብፅ ጋር የነበራትም ግንኙነት እየታደሰ በመሔዱ የሥነ ጽሑፍ የብህትውና የምንኩስና ሕይወትም አድጓል። በዚህን ጊዜ በዐፄ ይኩኖ አምላክ (1268-1283) ዓ.ም. ብዙ ነገሮች ተሠርተዋል። በጣና ሐይቅ ዙሪያ የተተከሉ ገዳማት የተመሠረቱት ጥቂቶች በህፄ ይኩኖ አምላክ ዘመነ መንግሥት ሲሆን፤ ይልቁንም ከይኩኖ አምላክ በኋላ የተነሳው አምደ ጽዮን ንግሥናውን ሲይዝ ብዙ ነገሮችን አስፋፍቷል። ይህ የአምደጽዮን ዘመነ መንግሥት ሥነ ጽሑፍ የዳበረበት ዘመን ስለነበር «ሁለተኛው የሥነ ጽሑፍ ዘመን» ይባላል።

በዚህ ዘመን ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን እድገት ከፍተኛ ትኩረት የተሰጠበት ትልቅ ዘመን ነው ቢባል ማጋነን አይሆንም። ይህ የሆነበት ራሱን የቻለ ምክንያት አለው።

⁵ ከኑብያ-አክሱም አስከ ዛጉዬ ገፅ 397-399።

ከ7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ጀምሮ እስከ 11ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ድረስ «የጨለማው ዘመን» በመባል ይታወቃል፤ ይህም የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ የተዳከመበት፣ የዲትን የመሰሉ የአይሁድ እምነት ተከታዮች ባደረጉት ወረራ ሥነ ጽሑፍ የጠፋበት የሚተረጎሙ ሥራዎች እንዲቆሙ የተደረገበት ሲሆን፤ ከዚህ በተጨማሪ በሰሎሞናውያኑና በዛጉዌ መካከል የነበረው አንዳንድ አለመግባባት ለሥነ ጽሑፍ እድገት መቀዝቀዝ አይነተኛ አስተዋጽኦ አድርጓል። ይህ በአገር ውስጥ የተፈጠረው ችግር ነው።

በውጭው ስንዳስስ ደግሞ በ7ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ሩብ ዓመት ውስጥ በመካከለኛው ምሥራቅ የመሀመድ መነሳትና የእስልምና እምነት መስፋፋት ነው። በአካባቢው ያሉትን አገሮች ግብፅን ጨምሮ ተቆጣጥረዋል። በዚህ ጊዜ ግብፃውያኑ ክርስቲያኖች ከኢትዮጵያ ጋር ያላቸውን ግንኙነት አቋርጠው ስለነበር ወደ ኢትዮጵያ የመጣ አንድም ጳጳስ አልነበረም። ይህም ይተረጎሙ የነበሩ መጻሕፍት ለመቆም ተገደዋል። ክርስትና ቀዝቀዝ ብሏል፤ ካህን ጠፍቷል፤ ዘመኑ ጨለማ ነበር። በዚህ ባልነው ዘመን ውስጥ ተተረጎሙ ወይም ተጻፈ የምንለው ነገር የለም የሚሉ አሉ። ነገር ግን በዚህ የጨለማ ዘመን የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ ጨርሶ አልነበረም ማለት አይደለም። በጨለማው ዘመን የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ መኖሩን አንዳንድ መረጃዎች ይጠቁማሉ። ዘመኑ ሲያልቅ የምናገኘው የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ «ዜና መዋዕል» ተገኝቷል። ይህም የሥነ ጽሑፍ እንቅስቃሴ ጨርሶ አልሞተም ነበር።

ከላይ በተገለጠው መሠረት ከላስታ ዘመነ መንግሥት ወዲህ በዐፄ አምደ ጽዮን ዘመን የሥነ ጽሑፍ ይዞታ ለየት ባለ መንገድ መስፋፋቱን ቀጥሏል። ሥነ ጽሑፎቹ በጠቅላላው በሃይማኖት ላይ የተመሠረቱ ናቸው። ምክንያቱም የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ለብዙ ዘመን ከእህት አብያተ ክርስቲያናት ጋር መገናኘት ስላልቻለችና በመሐመዳውያኑ ስለተከበበች በሥነ ጽሑፍ ላይ እንድታተኩር አድርጓታል። ዐፄ አምደ ጽዮን በነገሰበት ዘመን የአክሱም መንግሥት ተጠናክሮ አገሪቷ እንፃራዊ የሆነ ሰላምና መረጋ

ጋት አግኝታ እንደነበር ነው የምንረዳው። በእነዚህ ምክንያት ለክርስትና እምነት መስፋፋት አመቺ የሆነ ሁኔታ በመፈጠሩ በጨለማው ዘመን ተገትቶ የነበረው የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ ማንሠራራት ጀምሯል። የሥነ ጽሑፎቹ ዓይነት በሁለት ለመመደብ ይቻላል [ትርጓሜና አዲስ ወጥ] ናቸው። ትርጉሙ በጠቅላላው ሳይሆን በይበልጡ ከአረቢኛ ነው። በኢትዮጵያና በግብፅ መካከል የነበረው ግንኙነት በ1270 ዓ.ም. እንደገና ተጠናክሮ ሲቀጥል፤ በግብፅም የመግባቢያ ቋንቋ በአረቢኛ ተተክቶ ስለነበር «አረባዊ ክርስቲያናዊ ሥነ ጽሑፍ» ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ነው ወደ ግዕዝ ተተርጎመው የተገኙት።

በዐፄ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት ለብዙ ዘመናት በኖረው በግዕዝ ቋንቋ ብዙ መጻሕፍት ተጽፈዋል። ዐፄ አምደ ጽዮን የታሪክና የሥነ ጽሑፍን ጥቅም በማወቁ ወደ መረሳቱ ተቃርቦ የነበረውን የአክሱምን ታሪክ ነገሥት በማጻፍ መንገድ የከፈተ እርሱ ነው። እንዲሁም ቤት እየመቱ ግጥም እያሰናዱ ስንኝ መጻፍ የተጀመረው በዐፄ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት እንደሆነ ይነገራል።¹ በዚሁ ወርቃማ ዘመን አንዱ የሆነውን ሁለተኛው የሥነ ጽሑፍ ዘመን ከተጻፉትና ከተተረጎሙት መጻሕፍት መካከል የሚከተሉትን እንመለከታለን።

¹ የሥነ ጽሑፍ ቅኝት ገፅ 71።

**በዐፄ አምደጽዮን ዘመነ መንግሥት
የተተረጎሙና የተጻፉ መጻሕፍት**

የመጻሕፍቱ ስም	የተጻፈባቸው ወይም የተተረጎሙባቸው ቋንቋዎች	መጻሕፍቱ የሚያተኩሩባቸው መልዕክቶች
መጽሐፈ ግንዘት	ክላሪብኛ የተተረጎመ	ሰው ሲሞት ከእልፈተ ሕይወቱ በኋላ ከግብአተ መሬቱ አስቀድሞ በእስክሬኑ ላይ የሚጸለይ ጸሎትን የያዘ ነው።
ውዳሴ ማርያም	ክላሪብኛ የተተረጎመ	ለእመቤታችን ለቅድስት ድንግል ማርያም የሚቀርብ ምስጋና ሲሆን የደረሰው ሰሪያዊው ቅዱስ ኤፍሬም ነው።
ክብረ ነገሥት	በግዕዝ የተጻፈ	በዚህ ዘመን ተደረሱ ከሚባሉት መጻሕፍት አንዱ ሲሆን በኢትዮጵያ ታሪክ ከፍተኛ ቦታ ተሰጥቶትና በመንግሥትም ከፍተኛ ቦታ ተችሮት የኖረ መጽሐፍ ነው። ንግሥት ላባ ወደ ስሎሞን የሔደችበትን ዝርዝር ታሪክ ይገልጻል። ይህ መጽሐፍ የተጻፈው ንብረ እድ ይስሐቅ በሚባል ሰው ነው። በ1994 ዓ.ም. ወደ አማርኛ ተተርጉሟል።
ሥርዓተ መንግሥት	በግዕዝ የተጻፈ	እስከ አምደ ጽዮን ዘመን ድረስ የመንግሥትን የእስተዳደር ሥርዓት የሚያመለክት መጽሐፍ ወጥቶ አያውቅም ነበር እስተዳደሩ በዘልማድ ነበር የሚከናወነው። በአምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት መንግሥቱ ቋሚ ሥርዓትና ደንብ እንዲኖረው ሕዝቡም ይህን አውቆ እንዲተዳደር ስለፈለገ ይህን መጽሐፍ እንዲዘጋጅ አደረገ። ይህ መጽሐፍ ለሃሳቡ መነሻ የሚሆኑ ክሌሎች ቋንቋዎች የተወሰዱ ይኑሩ እንጂ ትርጉም አይደለም።
የታሪክ መጽሐፍ	በግዕዝ የተጻፈ	በአምደ ጽዮን ዘመን ግዕዝ ለ መጀመሪያ ጊዜ የታሪክ መጽሐፍ የተጻፈበት ቋንቋ ሆኖ እናገኘዋል

		ሰን። ንጉሥ አምደ ጽዮን ያደረጋቸውን ጦርነቶችና ድሎች ይጻፍ እንጂ አልፎ አልፎ ግን የመጽሐፍ ቅዱስ ጥቅስ አለበት። ንፁህ ዓለማዊ ጽሑፍ እስከዚያ ድረስ ያለ መኖሩን እንረዳለን።
መጽሐፈ ባሕል /መጽሐፈ ፋሐፊስት/	ከሮማይስጥ የተተረጎመ	ከልዩ ልዩ የቤተ ክርስቲያን አባቶች የተሰበሰቡ አባባሎችን የያዘ መጽሐፍ ሲሆን ቁመቱ 36ሴ.ሜ ተኩል ወርዱ 32 ሴንቲ ሜትር ተኩል የገፁ ብዛት 602 ነው።
መጽሐፈ ኪዳን	ክላሪብኛ የተተረጎመ	ይህ መጽሐፍ /ቅዱሴ እግዚአብሔር/ በመባል ይታወቃል። እንደ ቤተ ክርስቲያናችን እምነት ይህ ኪዳን የተባለው መጽሐፍ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከትንሣኤ በኋላና ከእርገቱ በፊት ለሐዋርያቱ ያስተማራቸው ክፍል ነው።
ዜና አይሁድ	በግዕዝ የተጻፈ	ኢትዮጵያ ብሉይ ኪዳንን የተቀበለች አገር እንደመሆኗ ብሉይ ኪዳን የበለጠ ለመረዳት የአይሁድን እውነተኛ ታሪክ ለማወቅ ዜና አይሁድ ወደ ግዕዝ ተተረጎመ። ይህን መጽሐፍ የደረሰው የሴፍ ወልደኮርዮን የተባለ ሰው ነው።
ሥርዓተ ቅዱሴ	እነዚህ ቅዱሴያት በአብዛኛው ከግሪክና ከክላሪብኛ ቋንቋዎች ከዚያም ወደ ግዕዝ የተተረጎሙ ናቸው።	የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን የቅዱሴን ደንብ የሚያሳይ መጻሕፍት ናቸው የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የምትጠቀምባቸው 14 በህትመት ላይ የዋሉ ቅዱሴዎች አሏት 6 ደግሞ በህትመት ላይ ያልዋሉ እንዳሉ ታውቋል። 14ቱ ቅዱሴያት እጅግ ደስ በሚል ቃላት የተዋቡ ሲሆኑ ህሉም ማለት ይቻላል በክርስቶስ የማዳን ሥራ ላይ ያተኮሩ ናቸው። «እኮ ቴተ ቁርባን» የቁርባን ምስጋና በመባል ይታወቃል።
ግብረ ሕማማት	ክላሪብኛ የተተረጎመ	ከትንሣኤ በዓል በፊት ከሆላሳና በዓል በኋላ በሰሙኑ ህማማት የምንገለገልበት መጽሐፍ ነው።

ከእነዚህ መጻሕፍት በተጨማሪ በEMML (Ethiopia Manuscript Microfilming Library) ተመዝግበው የሚገኙና በዚህ ክፍል ዘመን ማለትም ከ13-14ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ከተጻፉና ከተተረጉሙ መጻሕፍት መካከል የሚከተሉት ይገኛሉ፡፡

- ☐ ድርሳነ ሐዋርያት፤
- ☐ መጽሐፈ አስቴር፤
- ☐ ደቂቀ ነቢያት፤
- ☐ መጽሐፈ ኢሳይያስ፤
- ☐ መጽሐፈ ኤርሚያስ፤
- ☐ መጽሐፈ ሔናክ፤
- ☐ መጽሐፈ ሕዝቅኤል፤
- ☐ መጽሐፈ ሰሎሞን፤
- ☐ መጽሐፈ ዮዲት፤ [EMML Pag. 12 - 13]

የገድሳት መዛከሪያ

በዚህ ዘመን ለመጀመሪያ ጊዜ አገልግሎት ላይ የዋለ የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ ቅርስ ነው፡፡ በትርጉም መልክ ነው ወደ ኢትዮጵያ የገቡት «ገድል» ማለት እንደ አለቃ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ አገላለጽ፡-

1. በቁሙ ትግል፣ ፈተና፣ ውጊያ፣ ሰልፍ ድልና አክሊል እስከሚገኝ ድረስ የሚደክሙት ድካም የሚሠሩት ሥራ የሚቀበሉት መከራ ማለት ነው፡፡
2. መንፈሳዊ ዜና ወግ ታሪክ የቅዱሳንን መከራና ጸጋ ተጋድሏቸውን የሚናገር መጽሐፍ ገድል አዳም፣ ገድል አብርሃም፣ ገድል ሐዋርያት የመሳሰለው ሁሉ (መጽሐፈ ሰዋሰው ወግስ ገፅ 301)

በዚህ ክፍለ ዘመን ከተተረጉሙት ገድላት መካከል

1. ገድል ሰማዕታት ይህ መጽሐፍ ቀደም ሲል የነበሩትን የሰማዕታት ታሪክና አዲስ ተጨምረው ወደ ግዕዝ የተተረጉመ መጽሐፍ ነው፡፡

2. ገድል ሐዋርያት ሐዋርያት የክርስቶስን መንገድ ተከትለው ያደረጉትን ተጋድሎ የሚያትት መጽሐፍ ነው፡፡ ከዚህ በተጨማሪ የሚከተሉት ገድላት ተተርጉመዋል ገድል እስጢፋኖስ፣ ገድል መቃቢስ፣ ገድል ሚናስ፣ ገድል ዮሐንስ መጥምቅ፣ ገድል መርቆሬዎስ፣ ገድል ኤዎስጣጤዎስ የተተረጎሙት በዚሁ ወርቃማ ዘመን ነው፡፡ [EMML Pag. 12 -13]

በአምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት ተተርጉመው የምናገኛቸው የገድል ትርጉሞች ለመጀመሪያ ጊዜ የተተረጉሙ ገድሎች በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከፍተኛ ክብር የሚሰጣቸው ሲሆኑ ኢትዮጵያ ከአራተኛው መቶ ክፍለ ዘመን ጀምሮ የጸናው ቤተ ክርስቲያን ስለተመሠረተባት ለሃይማኖቱ የታገሉ ሰዎች ለክርስትናቸው እንዴት እስከ ደም ጠብታ ድረስ ይመሰክሩ እንደነበር ለትውልዱ ለማስተላለፍ በዚህ መልክ ወደ ግዕዝ ተተርጉመዋል፡፡

የገድሳት መዛከሪያ ዓበይት ዓላማ

የቅዱሳን ሐዋርያት፣ የሰማዕታት፣ የጸድቃን የመከራ ሕይወት ከሰቆቃውም በኋላ የሚገኘው አኩሪ መንፈሳዊ ድል መዝግቦ ለመጭው ትውልድ ለማቆየት፣ የክርስትና እምነት ጥንካሬና የተከታዮቹም በሚደርስባቸው መከራ አይፈተሽ ነት (አለመናወፅ) ማስተማሪያ ነው፡፡ መምሕረ አሕዛብ ወሕዝብ ቅዱስ ጳውሎስ «የእግዚአብሔርን ቃል የተናገሯችሁን ዋናቸችሁን አስቡ፡፡ የኑሮአቸውንም ፍሬ እየተመለከታችሁ በእምነታቸው ምስጋናቸው» ዕብ. 13÷7፤ ያለው ይህን አይነቱን ሕይወት ወይም ዜና ገድላቸውን ትውልዱ ተመልክቶ እምነቱን እንዲያፀናበት ነው፡፡ በመሆኑም፡-

- ✦ እስከ ደም ጠብታ ድረስ በመስቀል ላይ ለተገለጠው ሕይወት የመስከሩ አባቶች መኖራቸው፤
- ✦ የክርስትና እምነት ጥልቅ ምስጢር ያለው ሕይወት መሆኑን፤
- ✦ በመከራ መጽናት ከበስተኋላ አክሊል እንደሚገኝ፤

- ✦ የሚያዩትን ዓለም በማያዩት ዓለም ስለ እምነታቸው መለወጣቸውን፤
- ✦ የቀደምት አባቶች የሐዋርያትን ሕይወት በኋላ የነሱ አባቶች መላበሳቸው፤
- ✦ እግዚአብሔር በእነሱ ላይ አድሮ የሠራው ድንቅ ሥራ መኖሩ፤
- ✦ የቤተ ክርስቲያን መደረጉ ጥልቅ አጥሯ ጥብቅ መሆኑ፤ የገድላት መጻሕፍት ለአሁኑ ትውልድ የሚያስተላልፉት ዋና ዓላማቸው ነው።

ታሪካዊና ሥነ ጽሑፋዊ ጠቀሜታቸው

ከላይ ካየነው በተጨማሪ የገድላት መጻሕፍት ከፍተኛ የሆነ ታሪካዊና ሥነ ጽሑፋዊ ጠቀሜታ አላቸው።

1. በታሪካዊ ጠቀሜታቸው ስናይ በአንድ ጸድቅ ገድል ውስጥ ከሥጋ ለባሹ የሃይማኖት ሰው የመከራ ኑሮ ጋር በተያያዘ የዘመኑን ማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ ፖለቲካዊ አቋምን የሚገልጹ በርካታ ጉዳዮችን እናገኛለን። ለምሳሌ፤ «ገድለ ፊሊጶስ» ውስጥ በአባ ፊሊጶስና በንጉሥ አምደጽዮን መካከል ቅራኔ እንደተፈጠረ እናያለን። ቅራኔው የተፈጠረው ንጉሥ አምደጽዮን የአባቱን ሚስት በማግባቱ ምክንያት አባ ፊሊጶስ ክርስትና የተቀበለች አገር ንጉሥ ነህ እንዴት ይህን ታደርጋለህ ብለው ስለገሰ፡ በፊት ግርፋት ደርሶባቸዋል። ቤተ ክርስቲያን በዚህን ጊዜ እንዲህ ዓይነት ሕገ ወጥ ድርጊት ሲፈጸም ተቃውሞ ታደርግ እንደነበር በገድለ ፊሊጶስ ውስጥ እናገኛለን።

ምንም እንኳን ንጉሥ አምደጽዮን ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መስፋፋት በተለይ በሥነ ጽሑፍ ረገድ ትልቅ አስተዋፅኦ ያደረገ ንጉሠ ነገሥት ቢሆንም እንዲህ ዓይነት ደካማ ጌታ በገድላት መጽሐፍ ተመዝግቦ ስላለ በዚህም ከቤተ ክርስቲያን አባቶች ተግላፅ ደርሶበታል። ስለዚህ ለታሪክ ምርምር ጠቃሚነት አላቸው።

2. በሥነ ጽሑፋዊ ጠቀሜታቸው የገድላት መጻሕፍት የሚያሳዩን ሥነ ጽሑፋዊ ባሕርይ ላቅ ያለ ሆኖ እናገኛቸዋለን። የአንድ ሰማዕት ገድል ሲጻፍ የመከራውንና የፈተናውን ጽናት እንድናየው ስዕላዊ በሆነ ስሜትን በሚነካ መልኩ ይገልፀናል። በፈጠራ ሥራ (በልብ ወለድ) መጽሐፍ ውስጥ የምናየው ወረቀትና ጽሑፍ ነው። በገድላት ግን ስሜት አለ። ሥነ ጽሑፋዊ ባሕርያቸው በዚህ ይገለጻል። የገድለኛውን የምንዳቤውን ብርታት ከዚያም የድሉን ግርማ ለማብራራት በዘይቤአዊ አነጋገር ይገልጻል።

ጸሐፊው የሚያቀርበው የቅዱሱን ታሪክ በሕይወት ዘመኑ ያሳለፈውን መከራ ያደረገውን ገድል ብቻ ሳይሆን እንዲያደርገው የሚመኘውንም ጭምር ነው። እንግዲህ ሥነ ጽሑፋዊ ጠቀሜታቸው በዚህ ሊገለፅ ይችላል።

መጠክክ

በብዙ ገድላት መጨረሻ ላይ ሥነ ጽሑፋዊ ደረጃው ላቅ ያለ አንድ ነገር አለ። እሱም በርዕሱ የጠቀሰው «መልክእ» የሚባል የጽሑፍ ቅርስ ነው። ይህ ጽሑፍ የሚቀርበው በግጥም ነው። ገድሉ ስለተጻፈለት ቅዱስ ስለ እያንዳንዱ የአካል ክፍል የሚገልፅ ሙገሳ ነው። መልክእ አንድ መሠረታዊ የሆነ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን እምነትን የሚገልፅ ድርሰት ነው። ይህን የመሰለ ድርሰት ያለው ቤተ ክርስቲያን በዓለም ውስጥ ሌላ የለም።

መልክእ ማለት ገፅታ እንደማለት ነው። አደራረሱም የቅኔን መልክ የተከተለ ሆኖ የሰውነት ክፍሎችን የሚዳስስ ነው። በዚህ ምክንያት ነው የመልክእ ሁሉ ቤት ተመላሳይ የሚሆነው። ስለዚህ መልክእ ኢየሱስ 52፤ መልክእ ማርያም 57፤ መልክእ ጊዮርጊስ 50 የመልክእ ሰላምታዎች አሏቸው። መልክእ የባለ መልኩን ቅድስና የሚገልፅ ከራስ ጸጉር እስከ እግር ጥፍር ድረስ ባሉት አካላቶች በመመስል ይገለጻሉ። በእያንዳንዱ አካልም የእግዚአብሔርን የበረከት ሥራ ይነገራል።

ነገር ግን የሥላሴ መለኮታዊ አካል የሚዳሰስና የሚጨበጥ ሰላልሆነ የመልክእ ሥላሴ ደራሲ «አባ ስብሐት ለአብ» በአካላትና በባሕርይ እያደረገ የሥላሴን ክብር ይገልጻል። መልክእ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ባሕል መሠረት በተደረሰበት በግዕዝ ቋንቋ መጻለይ አለበት። የሚጸለየውም በበአላት ቀን በመታደልና በመቀባበል ይጸለያል። መልክእ ኢየሱስ እንደ ቅኔ የመጨረሻዎቹ ቤቶች በሆኔያት ይገጣጠማሉ ለምሳሌ፦

ሰላም ለዝክረ ስምክ ስመ መሐላ ዘኢይሄሱ፤
ዘእንበረ ቅድመ እግዚአብሔር በአትሮፕሱ፤
ኢየሱስ ክርስቶስ ለዳዊት ባሕርየ ክርሙ፤
አክሊለ ሥምክ እንዘ ይትቁጸል በርዕሱ፤
አህጉረ ፀር ወረሠ ኢያሱ፤... እያለ ይቀጥላል።

አንድ መልክእ በመሠረቱ 5 ቤቶች አሉት። መልክእ በታላላቅ በአላት ጊዜ በንዑስና በአብይ የሚፀነፀል ሲሆን በአሉ ድርብ ሲሆን ሁለቱንም በአላት የሚያስተባብር ኃይለ ቃል ያለው መልክእ ተመርጦ ይህም ይፀነፀላል። ከመልክእ በኋላም በዓሉን የሚመለከት ዚቅ የሚባል ሌላ ተጨማሪ ቃል እግዚአብሔር አለ። በመልክእ ውስጥ ብዙውን ጊዜ ቅድስና ንዕህናና የጻድቁ (የሰማዕቱ) ድል ይነገርበታል። በአጠቃላይ ግን ገድላት በውስጣቸው ለምርምር የሚጋብዙ እነዚህን መሰል ሥነ ጽሑፋዊ ባሕርይ አላቸው። ለዛሬ የሥነ ጽሑፍ ባለሙያዎች መበርከት ከፍተኛ አስተዋፅኦ ያደረገችው ወይም በር የከፈተችው የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መሆኗን አንባቢ ልብ ሊል ይገባዋል።

ሐዋርያዊ ተሰላሳ መስፍኛት

ከተሰለፉ ቅዱሳን በኋላ መልክ ያለው የተደራጃ የወንጌል እንቅስቃሴ የተደረገው በፀዴ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት ነው። የተሰለፉ ቅዱሳን ሐዋርያዊ ተልዕኮ ሁለንተናዊ እንቅስቃሴ የታከለበት ነበር። ይህም በአምልኮ ጣዖት የተያዙ ቦታዎች ላይ አብያተ ክርስቲያናትን በመትከል፤

በአምልኮ ጣኦት የተያዙ ሰዎችን ወደ አሚኑ ክርስቶስ መለወጥ፤ ሥነ ጽሑፍ ማስፋፋት፤ ገዳማዊ ሕይወት እንዲበለፀግ ለዚህ የሚያገለግሉ የሕግ መጽሐፍትን በመተርጎም ሐዋርያዊ ተልዕኮአቸውን በእነዚህ ነገሮች በማጀብ አከናውኑዋል። ከዚህ በኋላ ጎሳ ያለ ሐዋርያዊ ተልእኮ የተካሄደው በፀዴ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት ነው።

ንጉሥ አምደጽዮን ለቤተ ክርስቲያን መስፋፋት ከፍተኛ አስተዋፅኦ አድርጓል።² ይኸውም በአባቱ የንግሥና ዘመን የመጣው ግብፃዊ ጳጳስ አቡነ ዮሐንስ በሞቱ ጊዜ መልእክተኞቹን ወደ ግብፅ ልኮ አዲስ ጳጳስ አቡነ ያዕቆብን አስመጥቷል። ይህ ጳጳስ የደብረ ሊባኖሱን እጨጌ አቡነ ፊሊጶስን አስጠርቶ «ኢትዮጵያ ሰፊ አገር እንደመሆኗ መጠን በአንድ ጳጳስ መወሰን የለባትም። አሥራ ሁለት አባቶችን ምረጥና አንተም ጭምር ኤጲስ ቆጶሳት ይሹሙና ክርስትናን እናስፋፋ» ብሎ ሃሳብ አቀረበ።

ከላይ የገለጥነው ግብፃዊ ጳጳስ ኢትዮጵያውያን ኤጲስ ቆጶስ መሾም የለባቸውም የሚለውን አጉል ልማድ ወደ ጎን በመተው አባ ፊሊጶስን ኤጲስ ቆጶስ አድርጎ በመሾም ከሱ ጋር ያሉትን 11ዱን ንቡራን እድ ክርስትናን በእያሉበት እንዲያዳረሱ አደረገ። እነዚህ ንቡራን እድ ሹመታቸው በቃል ብቻ ሳይሆን እጅ በራሳቸው ላይ በማኖር ሳይሆን አልቀረም ይህ ስም የተሰጣቸው። 11ዱ ንቡራን እድ ስማቸውና ስብከተ ሀገራቸው የሚከተለው ነው፦

² የአምደ ጽዮን ታሪክ በሊዝቦን ታትሟል፤ መርሐ ልቡና ገፅ 91።

የንቡራኝ እዱ ስም	ሐዋርያዊ ተልዕኮ ያካሂዱበት ቦታ
ፊሊጶስ ዘደብረ ሊባኖስ	—
አድጋኒኒ ዘዳሞት	—
ሳሙኤል ዘወገግ	ከአመልል እስከ ንብ ገደል ከምድረ አፋሲ እስከ አዳል
ገብረ ክርስቶስ ዘድም	ከዳባት እስከ ጎል ወንዝ ይህም አምሐራንና ታቦርን ይይዛል
ኢዮስያስ ዘወጃ	ከሙዳር እስከ ጉራጌ
አኖሪዎስ ዘሞረት	ከእንግሮ ወንዝ እስከ አነዳባይዛር ከገርማ እስከ ሽምብራ ኮሬ
አኖሪዎስ ዘወረብ	ከአምባሰል ገንታ እስከ ሸረታ ወንዝ
መርቆሬዎስ ዘመርሐቤቴ	ደራ ከዋዲያት እስከ ከሳያት ወንዝ
ቀውስጦስ ዘመሀግል	ከአማን እስከ ሽምብራ ካሬ
ማትያስ ዘፈጠጋር	ከጎሬ እስከ ዳዋሮ፣ ከባካን ሳላሽ እስከ አዋሽ ጅረት ይህም፡ በር ቅቀን ምንጃርኛ ምጆን ይይዛል
ታዴዎስ ዘዕላልሽ	ከጥጎር እስከ ፈጠጋርና ዳዋሮን በመላ ያጠቃልላል
ዮሴፍ ዘአናርያ	ከቀጪ እስከ ሜጫ

እነዚህ አሥራ ሁለቱ ንቡራን እድ እንደ 12ቱ ቅዱሳን ሐዋርያት በመሆን እጩጌ ፊሊጶስ እንደ አለቃቸው እንደ ቅዱስ ጴጥሮስ ሆነው ዞረው ወንጌልን አስፋፍተዋል። የእነዚህ ሀገረ ስብከት ወሰን ተደርጎለት ሐዋርያዊ መልእክታቸውን ፈፅመዋል። ዐዲ አምደጽዮን ያስመጣው ጳጳስ አቡነ ያዕቆብ እስከዛሬ ወደ ኢትዮጵያ ከመጡት ግብፃውያን ጳጳሳት የተለየ መሆኑን ታሪኩ ያስገነዝበናል።

ምክንያቱም ከግብፅ ወደ ኢትዮጵያ የመጡ ጳጳሳት ሁሉም ባይሆኑም አብዛኛዎቹ የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ጎድተዋታል። ከግል ጥቅማቸው ባሻገር የቋንቋ ብቃት የላቸውም፤ የሚቀመጡት በቤተ መንግሥት ክልል ስለሆነ ተዟ ዙሮ ወንጌልን መስበክ (ማስፋፋት) ተስፏቸው ነበር፤ ከእነዚህ የባሰበት ደግሞ በግብፅ የሚኖሩ ክርስቲያኖች የመሀመዳውያኑ አገዛዝ እንዲቀንስላቸው በማለት ግብፅን ከሚያስተዳድሩ ሠልጣኖች ጋር እየተስማሙ መስኪድ እስከ ማሠራት የደረሱ ግብፃውያን ጳጳሳት ነበሩ። (የቤተ ክርስቲያን ታሪክ

በኢትዮጵያ ገጽ 34፤ የኢትዮጵያ ታሪክ ከአክሱም እስከ ዛጉዬ ተ.ዓ.መ) ጠላት ኢትዮጵያን ሲወር በጎችን ለአውሬ ጥለው ሹመታቸውን ለማፅደቅ የኮበለሉም አልጠፉም፤ /ዝርዝር ታሪኩን የፓትርያርክነቱ መንበር እንዴት ተገኘ የሚለውን በዚህ መጽሐፍ አዘጋጅ የቀረበውን መጽሐፍ ተመልከት።/ እነዚህን የመሳሰሉትን ስንመለከት እላይ የጠቀስነው ግብፃዊ ጳጳስ አቡነ ያዕቆብ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መስፋፋት በጥሩ እቅድ ተነስቶ የራሱን ሹመት ብቻ ሳይሆን ለኢትዮጵያውያንም በማጋራት የኢትዮጵያን መምህራን ቤተ ክርስቲያንን አስመርጦ ለሐዋርያዊ አገልግሎት በየቦታው እንዲሰማሩ ባርኳቸው መላኩ በትክክለኛው መንፈስ ወንጌል በኢትዮጵያ እንዲሰበክ ከፍተኛ ፍላጎት የነበረው አባት በመሆኑ ሥራውን ልናደንቅለትና ልናመሰግነው ይገባል፤ ይህ ዓይነቱ ድርጊት ከእርሱ በፊትና በኋላ በመጡ ግብፃውያን ጳጳሳት ሕይወት ላይ አልታየም።

እላይ ያየነውን የተጠናከረ የስብከተ ወንጌል እንቅስቃሴ ሲካሄድ ከዘጠኙ ቅዱሳን በኋላ የመጀመሪያው ነው። ሆኖም ግን እንዲህ ዓይነት ተመሳሳይ የስብከተ ወንጌል እንቅስቃሴ በሰሜን ኢትዮጵያም ተከናውኗል። ይህም በደብረ በንኮል አበምኔት በአቡነ መድኃኒን እግዚእ አማካኝነት ነው።

የደብረ በንኮል ገዳም ከአክሱም በስተምዕራብ 30 ኪ.ሜ. ያህል ርቆ የሚገኝ በተፈጥሮ ደን የተሸፈነና ዙሪያው ገደላማ የሆነ አንባ ምድር ገዳም ነው። የዚህ ገዳም መሥራች አቡነ መድኃኒን እግዚእ በ14ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በዐዲ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት ወደዚህ መጥተው ከመስፈራቸው በፊት ይህ አምባ ምድር ደን የሌለውና እርቃኑ የወጣ አለታማ ሥፍራ እንደነበር ገደለ መድኃኒን እግዚእ የሚገልፅ ሲሆን፤ አቡነ መድኃኒን እግዚእ በገዳሙ ውስጥ መኖር ከጀመሩ በኋላ ግን እሳቸውና ተማሪዎቻቸው የሦስት ሰዓት መንገድ እየተጓዙ በትክክላቸው እንስራ እየተሸከሙ የደብረ በንኮል ድንጋያማ አምባና ገደላማው ተራራ የጥድና የወይራ ዛፍ እየተከሉ ጥቅጥቅ ወዳለ ደን ለውጠውታል።

ክፍል ሦስት

ሐይቅ ስስጢፋኖስ ገዳም

ገድለ ኢየሱስ ሞዕ እንደሚነግረን ክርስትና ወደ ሐይቅ ስስጢፋኖስ የደረሰው (የገባው) በ9ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በዐፄ ድልነዓድ ከ902-912 ዓ.ም. በጳጳሱ በአቡነ ሰላማ ሁለተኛ እንደሆነ ይነገራል። ይህ ገዳም ከመቆርቆሩ በፊት የቅዱስ ጴጥሮስና ጳውሎስ ቤተ ክርስቲያን እንደ ነበርና አቡነ ኢየሱስ ሞዕ ከደብረ ዳሞ በመንፈስ እግዚአብሔር ተመርተው ወደዚህ መጥተው እያገለገሉ ለብዙ ዓመታት ኖረዋል። ይህ ሥፍራ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ የምንኩስና፣ የትምህርት፣ የአስተዳደር መገኛና አብነት ሆኗል።

ሐይቅ ለምንኩስና ሥርዓት ቀደምት እንደመሆኑ በአካባቢው የነበሩ አበው ወደዚህ እየሔዱ የምንኩስና መዓረግ ተቀብለዋል። ከእነዚህም መካከል ሊጠቀሱ የሚገባቸው አቡነ ተክለሃይማኖትና አቡነ ጊሩተ አምላክ ናቸው። አቡነ ተክለሃይማኖት 7 ዓመት ከመመንኮሳቸው በፊት፤ 3 ዓመት ከመነኩሱ በኋላ ሐይቅ ተቀምጠዋል። ከዚህም በኋላ ወደ ሸዋ ተመልሰው ደብረ አስቦ ገብተዋል። አቡነ ጊሩተ አምላክ እዚህ ተምረውና መንኩሰው ወደ ጣና በመሔድ ዳጋ እስጢፋኖስን መስርተዋል። አቡነ ኢየሱስ ሞዕ የዘመኑን ትምህርት የሚያጠናቅቅ ትምህርት ቤት አቋቁመው ነበር።¹ ይህ ትምህርት ቤት የኢትዮጵያ የመጀመሪያው ከፍተኛ የትምህርት ተቋም (University) ነው። የመጀመሪያው የትምህርት ተቋም ብቻ ሳይሆን የመጀመሪያውም ቤተ መጻሕፍት (Library) ጭምር ነው።

¹ ገዳሙን ያቋቋሙት አባ ኢየሱስ ሞዕ የሴት መናኝ ወደ ደሴቱ እንዳይገባ የወንድ መናኝ መነኮሳት ብቻ እንዲሆን ወስነው በመቶ የሚቆጠሩ መናኝያን አቋቁመው በዚሁ ገዳም ሀዳር 26 ቀን አርፈው ተቀብረዋል። በዚህ ገዳም በጠቅላላው የ24 ቅዱሳን አፅም አርፎበታል ከእነዚህም ውስጥ ነገሥታት አሉ። ዐፄ ደናግሣን ከ882-902 ዓ.ም፣ ዐፄ ድል ነአድ ከ902-912 ዓ.ም፣ ዐፄ ያግባዕ ዕዮን ከ1268-1277 ዓ.ም፣ የነገሡ ነገሥታት ተቀብረውበታል። [ትንሣኤ ቁጥር 124 ገፅ 22።]

የደብረ በንኮል ገዳም በአሁኑ ወቅትም ቢሆን 123 መነኮሳት 82 አርድእት 200 ተማሪዎች ሩባ ሸዊት ከተባለ ወንዝ ዙሪያ ሙዝና ሸንኮራ፣ ሎሚና ብርቱኳን እየተከሉ እርሻ እያረሱ በሕብረትና በአንድነት የሚኖሩ ሲሆን ገዳማዊ ስነ ሥርዓታቸውና ማኅበራዊ አኗኗራቸው የጥንታዊት ኢትዮጵያ ገዳማዊ ሰርዓትና ረድኤት ያልተለየው ገዳም ነው። አቡነ መድኃኒኑ እግዚእ በዚህ ገዳም ሲኖሩ ከጸምና ከጸሎት ሌላ ሰባቱ ከዋክብት፣ አምስቱ ቅዱሳን የተባሉ መነኮሳትን አስተምረው በመላዋ ትግራይና በጉንደር ተሠራጭተው አዳዲስ ገዳማት እንዲመሠርቱ ወንጌል እንዲያስፋፉ አድርገዋል። 7ቱ ከዋክብት የተባሉትም፡-

1. ሳሙኤል ዘቆየዓ፣
2. ሳሙኤል ዘጠሬዛ፣
3. ሳሙኤል ዘዋልድዓ፣
4. ያሳይ ዘምንድዓ፣
5. ዮሐንስ ዘጉርናቄ፣
6. ታዴዎስ ዘባልተዋር
7. ያፍቅረኑ እግዚእ ዘጉብጉቤ ሲሆኑ፤

አምስቱ ቅዱሳን ተብለው የሚጠሩትም የሚከተሉት ናቸው፡-

1. አሮን ዘክቱር፣
2. መርቆሬዎስ ዘዳባ፣
3. ዘካርያስ ዘክፋ፣
4. ገ/ክርስቶስ ዘቢታንያ፣
5. ዳንኤል ዘፀአዳ ናቸው።

የሦስቱም አገረ ስብከት እሳይ አሥራ ሁለቱን ንቡራነ እድ ጨምሮ በዛሬው አከፋፈል የመደብናቸው እንደሆነ ይነሰም ይብዛም እንጂ፣ ኤርትራን፣ ትግራይን፣ ወሎን፣ ጎንደርን፣ ጎጃምን፣ ሸዋን፣ አርሲን፣ ሲዳሞን፣ ከፋን ያጠቃልላል። እነዚህ አበው መነኮሳት እውቀትን ከንፅህና ጋር አስተባብረው የያዙ ሲሆኑ ብዙውን ሕዝብ ባስተማሩበት አገረ ስብከታቸው የክርስቶስ አድርገዋል። በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን እነዚህ በሦስት መድበን እያየናቸው የቅድስና ማዕርግ ተሰጥቷቸዋል።

አቡነ ኢየሱስ ሞዕ ወደ ሐይቅ ከገቡ በኋላ እዚያ ሆነው ያስተማሩትና በጸሎታቸው ታምኖ መንግሥትን በእጁ ያደረገው ዐፄ ይኩኖ አምላክ መንግሥቱን ከዐፄ ይትባረክ ተረክቦ ሲመለስ ቃል በገባው መሠረት ወደ አቡነ ኢየሱስ ሞዕ መጣ፤ ከዚያም ከደሴቱ ውጭ ካለው የብስ ላይ ቆሞ አቡነ ኢየሱስ ሞዕ የምንኩስና ሥርዓት ይበልጥ ጠባዩን እንዲይዝ ሴቶች ከገዳሙ ቆንዲወጡ የፈለጉት ከዚህ የተነሳ ነበር። ይህን ጉዳይ ለመፈፀም አስቸጋሪ ስለነበር የንጉሡ እርዳታ አስፈልጓል። በዐፄ ይኩኖ አምላክ የእናቶች ከገዳሙ መውጣትን እንዳሉት ተፈፅሞላቸዋል። ከዚህ በኋላ በየቦታው ያሰባሰቧቸውን ራሳቸውም የጻፏቸውን መጻሕፍትና የተማሩትን ትምህርት በመጠቀም በዚህ ቦታ ላይ በአይነቱ ለየት ያለ የትምህርት ማዕከል ከፈቱ። ማዕከሉ ሦስት አጠቃላይ ነገሮችን ይዟል።

1 በርካታ ትምህርቶችን በአንድ ላይ በማካተቱ፤

- ❖ ሥርዓተ ምንኩስና፤
- ❖ የአስተዳደር፤
- ❖ የመጻሕፍት፤
- ❖ የጽሕፈት፤
- ❖ የቅኔ፤
- ❖ የዜማ፤
- ❖ ማኅበራዊ ሕይወት ይሰጥበታል።

2 ትምህርቱ ከተግባራዊ የቅድስና ሕይወት ጋር መስጠቱ፤

- ❖ ፍኖተ ሐዋርያትን እንዲከተሉ የሕይወት ትምህርት፤
- ❖ ምንኩስና ከመንፈሳዊ እውቀት ጋር ማስተባበርን፤
- ❖ ለአገልግሎት መሳካት ንዕህናን፤ ቅድስናን ገንዘብ ማድረግን፤
- ❖ በጾም በጸሎት በስግደት የሚገኘውን መንፈሳዊ እድገት መጠቀም ይሰጥበታል።

3 በርካታ መጻሕፍትን ያሰባሰበ በመሆኑ፤

- ❖ የተማሪን የእውቀት ጥማት የሚያረኩ፤
- ❖ መንፈሳዊ ሕይወትን የሚያበላሹ፤
- ❖ እርቶዶክሳዊነትን የሚያንፀባርቁ፤
- ❖ ለመናፍቃን መልስ የሚሆኑ፤
- ❖ ሥርዓተ ቤተ ክርስቲያንን የሚያፀኑ፤ መጻሕፍትን ያሰባሰበ ማዕከል ነው።

ሐይቅ እስጢፋኖስ የትምህርትና የቅድስና ማዕከል በመሆን በቅድስናቸው እንደ ኮከብ የሚያበሩ፤ በትምህርታቸው ወደ ሕይወት መንገድ የሚወስዱ፤ የተጠማን ነፍስ የሚያረኩ በሁለት ወገን እንደተሳለ ሰይፍ (ሰይፍ ዘክልኤ አፋሁ) ቅድስናን ከሊቅነት የተላበሱ የእልፍ አዕላፋት ቅዱሳን መወለጃ ማህፀን ሆነ። ስለዚህ ነው የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ከፍተኛ ትምህርት ተቋም የተባለበት ምክንያት፤ ይኸውም የቤተ ክርስቲያን ትምህርት በአብዛኛው አጠቃሎ ከቅድስና ሕይወት ጋር የሚሰጥበት ማዕከል በመሆኑ ነው።

ከዚህ ባሻገር ከዚህ ተቋም ተመርቀው የሚወጡ ቅዱሳን መምህራን በልዩ ልዩ ቦታዎች እንደ አባታቸው አባት የመሆን፤ እና እንደተማሩበት ገዳም ደግሞ ገዳም የመመሥረት ግዴታ ነበረባቸው «አባት አባትን ሲወልድ ገዳም ገዳምን ይወልዳል» ማለት እንዲህ ነው። በዚህ መሠረት አቡነ ኢየሱስ ሞዕ ላቋቋሙት ቋሚ ትምህርት ቤት 800 መነኮሳት፤ ቅዱሳን መምህራን በትምህርት በሃይማኖት አሠልጥነው በንቡረ እድነት ማዕርግ በመላ አገሪቱ አሰማርተዋቸዋል። ከእነዚህ አባቶች መካከል በጥቂቱ ለመጥቀስ ያህል፡-

- ✦ አባ እስትንፋስ ክርስቶስ
- ✦ አባ ገብረእንድርያስ
- ✦ አባ ተክለሃይማኖት
- ✦ አባ በጸሎተ ሚካኤል
- ✦ አባ ጊሩተ አምላክ
- ✦ አባ ገብረ ናዝራዊ
- ✦ አባ ሕዝቅኤል
- ✦ አባ ዮሴፍ
- ✦ አባ አሮን
- ✦ አባ ሠረቀ ብርሃን*
- ✦ አባ ጊዮርጊስ** ወዘተ ...የሚጠቀሱ ናቸው።

* አባ ጊዮርጊስን በሃይማኖት በምግባር የወለደ

** በጸሎቱ መላእክትን ያስደነቀ፤ በድርሰቱ ቤተ ክርስቲያንን ያሸበረቀ፤ ከህድያንን ያሳፈረ መናፍቃንን በስይፈ ግዝቱ መትሮ የቤተ ክርስቲያንን ክብር ያስጠበቀ።

እነዚህን የመሳሰሉ ቁጥራቸው የበዛ አባቶችን ለቅድስት ቤተ ክርስቲያን ሲያበረክት የኖረ ቦታ ቢኖር ሐይቅ ነው። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከጉዳትና አረመኔያዊ ጥፋት በኋላ ምንም እንኳን ከዛግዌ የመጨረሻዎች አራት ነገሥታት [ይምርሃነ ክርስቶስ፣ ነኦኩቶ ለአብ፣ ገብረ ማርያምና ላሊበላ] መጠነኛ ማንሠራራት ብታደርግም ከዛግዌ ዘመን በኋላ ከ13-16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተነሱ የቤተ ክርስቲያን የውስጥም የውጭም ችግሮችን ይፈቱ የነበሩት የዚህ የሐይቅ ትምህርት ቤት ተማሪዎችና መመህራን ነበሩ። በጣና ሐይቅ ዙሪያ ያሉ ገዳማት የመመስረታቸውና የመስፋፋታቸው ምክንያት የሐይቅ እስጢፋኖስ ትምህርት ቤት መከፈት ነበር። ይኸውም ይታወቅ ዘንድ በጣና ሐይቅ ዙሪያ ባሉት ገዳማት ውስጥ በርካታ ቅዱሳት መጻሕፍት፣ ቁጥራቸው የበዛ መነኮሳት፣ ገዳማት ስለሚንፀባረቁበት ለዚህም ምክንያቱ የሐይቅ እስጢፋኖስ ትምህርት ቤት መመሥረት መሆኑን ምንጭ ይሰጡናል። ምክንያቱም በጣና ሐይቅ ዙሪያ ያሉት ገዳማት ከመመስረታቸው በፊት በሐይቅ ገዳም እነዚህ ነገሮች ታይተዋልና በተጨማሪ በሐይቅ ተምረውና መንከሰው ወደ ጣና በመሔድ ዳጋ እስጢፋኖስን የመሠረቱ አቡነ ኒሩተ አምላክን መመልከቱ በቂ መረጃ ሊሆነን ይችላል።

በሐይቅ እስጢፋኖስ መንፈሳዊ ትምህርት ብቻ ሳይሆን አስተዳደራዊ ትምህርትም ይሰጥበት እንደነበር እሳይጠቁመናል። ሀዲ ይኩኖ አምላክ ከመንገሡ በፊት የልጅነቱን ወራት የኖረውም የተማረውም እዚህ ነው። እዚህ ቦታ ባገኘው እውቀት ትምህርትና ምክር መንግሥቱን ለመምራት አስችሎታል። ሐይቅ እስጢፋኖስ ለትምህርት አመቺ ሁኔታ ያመቻቸች ስለነበረና ቦታዋ ዙሪያዋን በባሕር የታጠረች ጭምር ስለሆነች የተማሪ አዕምሮ በትምህርት ላይ ብቻ እንዲያርፍ ታደርጋለች። በውስጧ የታወቁ መምህራን በየመስኩ ይገኙ ነበር። ቤተ መጻሕፍቱ በብዙ መጻሕፍት የተሞላ በመሆኑ የተማሪን የእውቀት ጥማት የሚያረካ ነበር።²

² አማርኛ የቤተ ክርስቲያን መዝገበ ቃላት ቁጥር 12 ገፅ 52።

የሐይቅ እስጢፋኖስ ገዳም በግራኝ ዘመን የገዳሙ ንብረት የተበረበረ ቢሆንም ቤተ ክርስቲያኑ ግን አልተቃጠለም፤ መጻሕፍቱም አልተቆነፃፀለም። ከዚያም በኋላ ገዳሙ እንደተከበረ ለብዙ ዘመናት ቆይቷል። ነገሥታቱም ብዙ ርስት ጉልት ሰጥተዋል። በርካት ያሉ የብራና መጻሕፍት የቆዩና ታሪካዊ ዋጋ ያላቸው አሁን ድረስ አሉበት። ከእነዚህ መጻሕፍት ውስጥ በማይክሮ ፊልም የተነሱትን ብቻ ከእነ ስማቸውና የገፃቸውን ብዛት እንደሚከተለው ቀርቧል። ይህ የመጻሕፍት ዝርዝር በመነኮሳቱ እጅ በግል የተያዙትን መጻሕፍትን አያጠቃልልም።

የመጽሐፉ ርዕስ	የብራናው ገጽ ብዛት
ዳዊት	210
መጽሐፈ ርቱህ ሃይማኖት	280
ዮሐንስ አፈወርቅ	257
ግብረ ሕማማት	234
ገድለ ሰማዕታት	117
ገድለ ሐዋርያት	232
ደቂቀ ነቢያት	282
ግብረ ሕማማት	199
ግንዘት	91
ሃይማኖተ አበው	180
ገድለ ቅዱሳን	216
ገድለ ሐዋርያት	152
ገድለ ቅዱሳን	225
ገድለ ሰማዕታት	207
4ቱ ወንጌል	251
መጽሐፈ ምስጢር	210
4ቱ ወንጌል	346
ገድለ ቅዱሳን	170
ገድለ ቅዱሳን	131
ድርሳነ ሚካኤል	247
መጽሐፈ መነኮሳት	203

ጠቢብ ጠቢባን	172
ገድለ ጊዮርጊስ ዘጋሰጫ	50
ሐተታ አሪት ዘዮሐንስ አፈወርቅ	410
ገድለ ቅዱሳን	296
ድርሳነ ሚካኤል	206
አሪት	164
መጽሐፈ ሲኖዶስ	131
ገድለ ቅዱሳን	220
አሪት	171
4ቱ ወንጌል /በ13ኛ ክ.ዘ/ የተጻፈ	198
ተአምረ ማርያም	182
ሲኖዶስ	185
ገድለ እስጢፋኖስ	47
ፍትሐ ነገሥት	221
አርጋኖን	105
አረጋዊ መንፈሳዊ	175
ግጻዊ	131
ገድለ ሰማዕታት	174
ገድለ ኢየሱስ ሞዕ	107
አቡቫክር	84
ድርሳነ ዑራኤል	107
አርጋኖን	150
የጳውሎስና የሌሎች መልእክቶች	186
ሕገ ወሥርዓተ ዘቤተ ክርስቲያን	156
ገድለ ስብስትያኖስ	167
ምሳሌያተ ሰሎሞን	61
የጳውሎስ መልእክቶችና ሌሎች	193
አረጋዊ መንፈሳዊ	186
ሄኖክ	124
ሥርዓተ መነኮሳት	74
ሥርዓተ ቤተ ክርስቲያን	94
ገድለ አረጋዊ	45
ነግሥ	179
የጳውሎስ መልእክትና ሌሎች	215

ለሃ ማርያም	105
ጸሎተ ባስልዮስ	199
ግንዘት	153
መልክዓ ጉባኤ	89
ገድለ አባ አቢብ	102
ገድለ ሐዋርያት	-
ነገረ ማርያም	162
ድጓ	187
ዳዊት	196
ዳዊት	164
ግብረ ሕማማት	179
ተአምረ ኢየሱስ	123
ሃይማኖተ አበው	236
ተአምረ ኢየሱስ	96
ድጓ	180
ስንክሳር	248
4ቱ ወንጌል	168
ተአምረ ማርያም	181
ተአምረ ማርያም	150
ተአምረ ማርያም	218
ድጓ	166
4ቱ ወንጌል	183
መርሐ እውር	139
ጸመ ድጓ	66
ተአምረ ማርያም	163
ግብረ ሐዋርያትና መልእክታት	175
የማቴዎስ ወንጌል ትርጓሜ	152
ግንዘት	166
ዜና አበው	145
ዳዊት	139
ግንዘት	145
ጸመ ድጓ	71
አረጋዊ መንፈሳዊ	167

ምዕራፍ	158
መጽሐፈ ጥምቀት	28
አርኬ	192
ኢርምያስ	121
ዳዊት	164
ጉባኤ መልክ /አርኬ/	150
ገድለ ገብረ መንፈስ ቅዱስ	184
የማቴዎስ ወንጌል ቅርንጫፍ	140
መጽሐፈ ክርስትና	58
መጽሐፈ አርኬ	160

እነዚህ ቅዱሳት መጻሕፍት በአማካኝ በማይክሮ ፊልም ላይ የመታወቂያ ቁጥር ተሰጥቷቸው በአብዛኛው ደግሞ ዓመተ ምሕረታቸው ታውቆ ተመዝግበዋል። ይኸውም ጥንታዊ መጽሐፍ የተባለው በገዳሙ መሥራች በአቡነ ኢየሱስ ሞዐ በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተጻፈው 4ቱ ወንጌላት ሲሆን፤ የመጨረሻው ደግሞ በ1961 ዓ.ም. የተጻፈው እንደ ዚሁ 4ቱ ወንጌላት ናቸው። እንግዲህ እነዚህ ቅዱሳት መጻሕፍት ከ13ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ የተጻፉ መሆናቸውን መረዳት ያስፈልጋል። የእነዚህ መጻሕፍት እዚያ መገኘት ራሱን የቻለ ፍንጭ የምናገኘው ሐይቅ እስጢፋኖስ የተማሪን የእውቀት ጥማት የሚያረኩ መጻሕፍት እንደተከማቹበትና በእነዚህ መጻሕፍት ተጠቅመው ሕይወታቸውን ያፀኑ የቤተ ክርስቲያንን በመንፈሳዊ ሀብት ያስጌጡ ቅዱሳን አባቶች እንዳደጉበት ያስረዳናል። ስለዚህ ነው የመጀመሪያው የአገራችን ቤተ መጻሕፍት ነው በማለት በዚህ ታሪክ መግቢያችን ላይ ያስፈርነው። ሌላው እነዚህ ቅዱሳን መጻሕፍት የሚያስገነዝቡን ነገር ቢኖር በብራና የተጻፉ እንደመሆናቸው መጠን የጉልበት፤ የጊዜ፤ የእውቀት መስዋዕትነት ተከፍሎ ባቸዋል፤ እንደዛሬው የህትመት ማሽን የለም ሆኖም ጊዜ ባፈራው ነገር ተጠቅመው ከፍተኛ የታሪክ ዋጋ ያላቸው መጻሕፍት ተረክበናል።

ክፍል አራት

የገዳማት መስፍፍት በጣና ሐይቅ ዙሪያ

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ገዳማት ከ6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ጀምሮ አሁን እስካለንበት ዘመን ድረስ የሥነ ጽሑፍ፣ የታሪክ፣ የማኅበራዊ ሕይወት፣ የትምህርት በጠቅላላ ላውም የኪነ ጥበብ መገኛዎች ሆነው መገኘታቸው በታሪክ የታወቀ ነው። በዚህ መሠረት በውስጣቸው በያዙት የቅርስ ክምችት፣ በዘመን ብዛታቸው፣ በአካባቢ ውበትነታቸው ኢትዮጵያውያንን ብቻ ሳይሆን የውጭ አገር ተራሰቶችን ሀሊና መስጠው «ምነው ኢትዮጵያዊ ሆኜ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ተከታይ በሆንኩኝ» የሚያሰኙ ገዳማት አሉን። ከእነዚህም ውስጥ በጣና ሐይቅ ዙሪያ የሚገኙ ገዳማት ዋነኞች ናቸው፤ የተመሠረቱት ጥቂቶች በሀፄ ይኩኖ አምላክ ሲሆኑ፤ አብዛኛዎቹ ግን በሀፄ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት ነው። በዚህ አካባቢ የተመሠረቱት ገዳማት ከግራኝ መሐመድ ወረራ በፊት የተተከሉና የገዳም ማኅበራዊ ኑሮ የተመሠረተባቸው፣ ብዙ መምህራን ቤተክርስቲያን የወጡባቸው፣ ልዩ ልዩ ቅዱሳን አፅም ያረፈባቸው ለኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን መስፋፋት ከፍተኛ አስተዋፅኦ ያበረከቱ የበረከት ቦታ ናቸው።

በኢትዮጵያ ውስጥ ከሚገኙት ሐይቆች ትልቁ ጣና ሐይቅ ነው። ስፋቱ 3600 ካሬ ኪሎ ሜትር ሲሆን፤ በውስጡ የሚገኙ ደሴቶችና በዙሪያው በርካታ ገዳማት አሉ። አንዳንዶች ገዳማት ከ7 መቶ ዓመት እድሜ በላይ ያላቸውና፤ ከተለያዩ የአገራችን ክፍሎች የተሰበሰቡ ውድ የታሪክ ቅርሶችና የመካከለኛው ክፍለ ዘመን የአገራችን ነገሥታትን አፅም የያዙና «የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መዚያም» ናቸው ማለት ይቻላል። በዚህ አካባቢ የሚገኙ ገዳማትና አድባራት አብዛኛዎቹ በሀፄ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት የተቋቋሙ ከመሆናቸውም ሌላ ያቀኑትም ከሸዋ ጠቅላይ ግዛት በተለይ

ከመርሐ ቤቴና፤ ከመንዝ የዚህን ዓለም ህብትና ንብረታቸውን ትተው እየመነኩ የሔዱ ሰዎች እንደሆኑ እያንዳንዳቸው የቤተ ክርስቲያን ታሪክና መጽሐፈ ገድላቸው ይመስክርላቸዋል። እነሱም የሚከተሉት ናቸው፤

ገዳማቱን ያቀኑት	የገዳሙ መጠሪያ
1. ታዴዎስ	ደብረ ማርያምን ያቀኑ፤
2. በትረ ማርያም	ገዳም ዘጌን ያቀኑ፤
3. ጊሩተ አምላክ	ዳጋ እስጢፋኖስን፤
4. አቡነ ዮሐንስ	ክብራነ ገብርኤልን፤
5. አሣይ /ሐሳይ/	ገዳመ ምንድባን /ጉርጉራን/፤
6. ዘካርያስ	ገዳመ ገሊላን፤
7. ያፈቅረነ እግዚእ	ጉብጉቤን ገዳም ጉንደር፤
8. ቶማስ	ብርሂዳ ማርያምን፤
9. እንድርያስ	አንጋረ ተ/ሃይማኖትን አቅንተዋል።

ከእነዚህ ውስጥ ያፈቅረነ እግዚእ የትግራይ ተወላጅ ናቸው። እነዚህ እያንዳንዳቸው ጽላትን እየያዙ ወደ ጣና ደሴቶች ገብተዋል።¹ በዚህ ወርቃማ ክፍለ ዘመን የተመሠረቱትን ገዳማት ጥቂቶችን እንደሚከተለው እናያቸዋለን።

ዳጋ እስጢፋኖስ

ከጣና ሐይቅ ደሴቶች ለደቅ ደሴት የሚቀርበው የዳጋ ደሴት ነው። ደሴቱ ከሐይቁ ከፍ ብሎ የሚገኝ በመሆኑ ከማንኛውም የሐይቁ ዳርቻ ሊታይ ይችላል። ዳጋ ጥቅጥቅ ባለ ጫካ የተሸፈነና በውስጡ የእስጢፋኖስን ገዳም የያዘ ነው። ይህ ገዳም በዐፄ ይኩኖ አምላክ በ1268 ዓ.ም. እንደተመሠረተ ይነገራል። ገዳሙን ያቀኑት አቡነ ጊሩተ አምላክ ናቸው። በዚህ ገዳም በአብርሃ ዘመነ መንግሥት በቅድስት ድንግል ማርያም ስም ቤተ ክርስቲያን ታንጾበት ስለነበር እኚህ ጸድቅ ታቦተ ማርያምን እያጠኑ የተባሕትዎ ሥራ

¹ ዜና ቤተ ክርስቲያን 24ኛ ዓመት ቁጥር 38 ገጽ 4።

እየሠሩ እስከ ዐፄ አምደጽዮን ዘመነ መንግሥት ቆይተው በዐፄ አምደጽዮን ፈቃድ ታቦተ ማርያምን በደቅ ውስጥ ከታ በተባለው ቦታ ተከለዋል። ታቦተ ማርያም ወደ ከታ ከሔደች በኋላ ግን ታቦተ እስጢፋኖስ ተብሎ ሲጠራ ኖሯል። ቤተ ክርስቲያኑ የተሠራው በይኩኖ አምላክ ቢሆንም የኋላ ዘመን ነገሥታት ዘርዓ ያዕቆብ፣ ሱስንዮስ፣ ዐፄ ፋሲል ዘመነ መንግሥት የተለያዩ የመሠራትና የእድሳት እድሎችን አግኝተዋል።

በጉንደር የነገሡ ነገሥታት ሁሉ ይህን ገዳም ጉብኝ ተው ከሰው ተለይተው ሦስት ሱባኤ፣ አራት ሱባኤ ያህል ይቆዩ ነበር። ገዳሙን አምሳለ ገነት ብለው ይገምቱት ስለነበር እሑድ እሑድ የገነት ነፋስ ይነፍስበት ነበር ይላሉ። ነገሥታቱ በሕይወተ ሥጋ ሳሉ ብቻ ሳይሆን ከሞቱም በኋላ የዳጋ አየር አይልቀቅን ብለው አዕማቸው ያረፈው በዚሁ ነው። ገዳሙን ልዩ ከሚያደርጉት ነገሮች አንዱ የእነዚህ በመካከለኛው ክፍለ ዘመን የነበሩ የኢትዮጵያ ነገሥታት አዕምሳይ፣ ሳይፈርስ የኢየሩሳሌም መታሰቢያ ድርጅት ባሠራላቸው የመስታወት ሳጥን ውስጥ ተቀምጠው መገኘታቸው ነው።² እነዚህ ነገሥታት፡-

ነገሥታቱ	የነገሡበት ዘመን
ዐፄ ዳዊት	ከ1382 - 1430
ዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ	ከ1434 - 1468
ዐፄ ሱስንዮስ	ከ1607 - 1632
ዐፄ ፋሲል	ከ1632 - 1667

የቤተ ክርስቲያኑ አሠራር በሐይቁ ውስጥ ካሉት ገዳማት የተለየ ነው። በመርከብ ቅርፅ የተሠራ ሲሆን ምሳሌውም በጥፋት ውህ ዘመን የሰው ዘር በኖህ መርከብ አማካኝነት መጽኑን ለማመልከት ነው። ዳጋ እስጢፋኖስ በርካታ መናንያን መነኮሳት የሚገኙበትና ትክክለኛ የገዳም ሕይወት ሥርዓት የሚታይበት ሥፍራ ነው። ደሴቱ የተፈጥሮ ፀጋና

² የኢየሩሳሌም መታሰቢያ ድርጅት 10 ዓመት የሥራ እርምጃ ገጽ 155 160።

መስህብ ብቻ ሳይሆን ያለው፤ በውስጡ ያሉት የመነኮሳት መንፈሳዊ ሕይወትም በጣም የጠለቀ ነው። የቤተ ክርስቲያኑ የሣንቃ መዝጊያዎች ፍፁም ግዙፍና ወፍራም ናቸው። አንዱ ሳንቃ የአምስት ሜትር ቁመትና የ3 ሜትር የወርድ ስፋት አለው። በእቃ ቤቱ በርካታ ንዋየ ቅድሳት ይገኛሉ። መጠናቸው ግዙፍ የሆኑ በጥንት ጊዜ የነበሩ የቅዱሳን አበው ቀለም በጥብጠው ብራና ጃምጠው የጻፏቸው መጻሕፍት በርካታ ናቸው። እንዲሁም ልዩ ልዩ ረጅም ዘመን ያስቆጠሩ ነዋየ ቅድሳት፤ የነገሥታች ቅርሶች፤ የታላላቅ ሰዎች የወግ እቃዎች፤ ይገኛሉ። ከዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ የተበረከቱ የብራና መጻሕፍቶች የወርቅ የነሐስ መስቀሎች፤ ከዐፄ ዳዊት የተበረከቱ የሚከፈትና የሚዘጋ የነሐስ መስቀል የገዳሙ ልዩ ቅርሶች ናቸው።

ዘጌ ደሴት

የጣናን ሐይቅ ከምዕራብ ወደ ምሥራቅ በመግፋት ተንሰራፍቶ የሚታየው ባሕረ ገብ መሬት (ፔኒንሲዮላ) ዘጌ ይባላል። በቅርብ ርቀት ሆነው ሲመለከቱት ከንፍን ዘርግቶ የተቀመጠ አሞራ ይመስላል። ዘጌ ከባሕር ዳር ከተማ 15 ኪ.ሜ. ያህል የሚርቅ ሲሆን በጀልባ 1 ሰዓት ከ30 ደቂቃ ያህል ያስኬዳል። በመኪና ደግሞ 2 ሰዓት ይፈጃል። ርቀቱ 23 ኪ.ሜ. እንደሆነ ይገመታል። በዘጌ ባሕረ ገብ መሬት ላይ 7 የሚሆኑ አብያተ ክርስቲያናት ይገኛሉ። እነኚህም፡- መሐል ዘጌ ጊዮርጊስ፤ አቡነ በትረ ማርያም፤ አዝዋ ማርያም፤ ኡራ ኪዳነ ምሕረት፤ ደብረ ሥላሴ፤ ይጋንዳ አቡነ ተ/ሃይማኖት፤ ፍሬ ማርያም ይባላሉ።

ከመጨረሻዎቹ ሁለቱ በስተቀር ሌሎች ገዳማት አነስተኛ ጀልባዎችን ሊያስጠጉ የሚችሉ ወደቦች አሏቸው። በጣና ሐይቅና በዙሪያዋ የሚገኙ አብዛኛዎቹ ገዳማት 9ኙ ከዋክብት በሚል መጠሪያ ከሚታወቁት የሃይማኖት አባቶች ጋር የተሳሰረ ታሪክ አላቸው። መነሻቸው ከተለያዩ የአገራችን ክፍሎች እንደሆነ የሚነገርላቸው እነዚህ አበው ጳድቃን፡- አቡነ ታዴዎስ ደብረ ማርያምን፤ አቡነ ዘዮሐንስ ክብራነ ገብርኤልን፤ አቡነ በትረ ማርያም ዘጌን፤ አቡነ ጊሩተ አም

ላክ ዳጋ እስጢፋኖስን፤ አቡነ ሐሳይ ምድባን፤ አቡነ ዘካርያስ ደብረ ገሊላን፤ አቡነ ፍቁረ እግዚእ ዮሐንስ ጣና ቂርቆስን እንደገዳሙ እንዳቀኑ ይነገራል።³ እነዚህ ገዳማት በዘጌ ደሴት ውስጥ የሚገኙ እና በዚህ በ5ኛው ወርቃማ ዘመን የተመሠረቱ ናቸው። በደሴቱ ውስጥ የሚገኙትን ገዳማት እንደሚከተለው እናያቸዋለን።

መሐል ዘጌ ጊዮርጊስ

ከዘጌ ገዳማት በእድሜ አንጋፋ እንደሆነ የሚነገርለት የመሐል ዘጌ ጊዮርጊስ ቤተ ክርስቲያን ነው። ቤተ ክርስቲያኑ በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በዐፄ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት የተመሠረተ ሲሆን የመሥራቹን የአቡነ በትረ ማርያም ገድል በመጥቀስ ካህናቱ ይገልጻሉ። አቡነ በትረ ማርያም ከሸዋ ልዩ ስሙ ሙገር ከተባለ አካባቢ እንደ መጡ ይታመናል። በመሐል ዘጌ ጊዮርጊስ ቤተ ክርስቲያን በርካታ ጥንታዊ ቅርሶች ይገኛሉ። ከብረት የተሠራ የአቡነ በትረ ማርያም የጸሎት ልብስ፤ የጥንት ነገሥታት መኳንንት ስጦታዎች፤ የብራና መጻሕፍት ከቅርሶቹ ጥቂቶች ናቸው። ቤተ ክርስቲያኑ በተለያዩ ጊዜ የመፍረስና እንደገና የመሠራት እድል ቢገጥመውም፤ የጥንቱን እደ ጥበብ የሚመለከሩ የእንጨት ቅርሳ ቅርሶች በበሮቹና በመስኮቶቹ ላይ ይገኛሉ።

ጊዮርጊስ ቤተ ክርስቲያን አጠገብ ጥንታዊ ገፅታቸውን ጠብቀው ከቆዩት ቤተ ክርስቲያናት መካከል አንዱ የሆነው የበትረ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ይገኛል። ይህ ቤተ ክርስቲያን አቡነ በትረ ማርያም ካረፉ በኋላ ረዳታቸው የነበሩት በአቡነ በርተሎሜዎስ አማካኝነት በመቃብራቸው ላይ ለመታሰቢያነት የተተከለ ነው። በውስጡ ባማሩ ጥንታዊ ቅዱሳት ሥዕሎች ያሸበረቀውና በክብ ቅርፅ ተሠርቶ በባህላዊ የሣር ክፍክፍ የተከደነው የአቡነ በትረ ማርያም ቤተ ክርስቲያን የጥንቱ ዘመን የቅርፃ ቅርፅ ጥበብ የሚዘክሩ በሮችና መስኮቶች አሉት።

³ የዓማራ ክልል የተረሰ መስህብ ሐብቶች አጭር ቅንት ገፅ 65።

ኩራ ኪዳነ ምሕረት

ይህቺ ቤተ ክርስቲያን በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በዐፄ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት በአቡነ ዘዮሐንስ ተመሠረተች። መስራቹ አቡነ ዘዮሐንስ ከሸዋ መርሐ ቤቴ የመጡ ሲሆን በቀድሞ ደብረ አስቦ ገዳም በአቡነ ሕዝቅያስ እጅ ቅስና እንደተቀበሉ፤ በጣና ሐይቅ ደቡባዊ ምሥራቅ ዳርቻ በደራ ወረዳ ከሚኖቱ ጥቂት ክርስቲያኖች ጋር ቆይታ አድርገው ወደ ክብራነ ገብርኤል ደሴት እንደሌዱ ገድላቸው ይናገራል። ኡራ ኪዳነ ምሕረት በክብ ቅርፅ የተሠራች ጥንታዊት ቤተ ክርስቲያን ናት። የቅኔ ማህሌቱ ከሸንበቆ፤ ቅድስቱና መቅደሱ ከጭቃና ከድንጋይ የተሠሩ ሲሆኑ እስከ ቅርብ ጊዜ ጣሪያው በሳር ክፍክፍ የተሸፈነ ነበር። የመቅደሱ ዙሪያ በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን እንደተሠሩ የሚነገርላቸው ውብ ቅዱሳት ሥዕሎች ያጌጠ ነው። ጥንታዊ የብራና መጻሕፍት፤ የነገሥታት ዘውዶች፤ ካባዎችና መስቀሎች ከታሪካዊ ቅርሶች ጥቂቶች ናቸው። ኡራ ኪዳነ ምሕረት ወንዶችም ሴቶችም ሊገቡበት ይችላሉ።

ደብረ ማርያም ገዳም

ከባሕር ዳር ከተማ የሰሜን ምሥራቅ አቅጣጫን በመያዝ በጀልባ ለ20 ደቂቃ አልያም በእግር ለ30 ደቂቃ በመጓዝ የአባይ ወንዝ በታንኳ በማቀረጥ የደብረ ማርያም ገዳም ወደ ምትገኝበት ደሴት መግባት ይቻላል። አካባቢው በሁለት ተጨማሪ ስሞች ይታወቃል። እነኚህም ጉማሬ ባሕር እና «አባይ ራስ» ይባላሉ። ጉማሬ ባሕር የተባለው በአካባቢው ጉማሬዎች ስለሚገኙ ሲሆን፤ አባይ ራስ የተባለው ደግሞ የአባይ ወንዝ የሐይቁን ውሀ ሰንጥቆ የሚወጣበት ሥፍራ በመሆኑ ነው።

የተለያዩ የታሪክ ቅርሶችን የያዘችው የደብረ ማርያም ገዳም የተመሠረተችው በዐፄ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት 1307-1327 ዓ.ም. ሲሆን፤ ደብሩ እንዳሁኑ ሳይሆን ስመ ጥር

ገዳም እንደነበር ይነገርለታል። የገዳሙ ታላቅነት የሚታወቀው በድሮ ዘመን የደብረ ሊባኖስና የሌሎች ገዳማት ካህናት ስለ ገዳማትና ካህናት የአስተዳደር ሥርዓትና ስለ ሃይማኖት ጉዳይ እንዲመክኩ ወደዚህ ገዳም ተልከው እንደነበር ይታወቃል። ይህን ገዳም ያቋቋሙት አቡነ ታዴዎስ ናቸው። የመጡት ከሸዋ ሲሆን፤ የአባታቸው ስም ሩማንዮስ የእናታቸው ማርታ ይባላል። አስተዳደሯቸው እንደ ሌሎች ሕፃናት ሳይሆን የሚሠሩት ሁሉ እንደ አዋቂ ነበር። ታዝለው ቤተ ክርስቲያን ሲሔዱ ካህናቱ ስብሐተ እግዚአብሔር በሚናገሩበት ወቅት እጃቸውን እየዘረጉ አብረው ይዘምሩ ነበር። የቤተ ክርስቲያን ትምህርት ካጠናቀቁ በኋላ በየቦታው እየዞሩ መንፈሳዊ ሥራዎችን ፈፅመው በ60 ዓመታቸው ከሌሎች ብዙዎች የሥጋ ዘመዶቻቸው ጋር ከአቡነ ተክለ ሃይማኖት ሥርዓተ ምንኩስናን ተቀበሉ። የአቡነ ተክለ ሃይማኖት ረድኦ ሆነው ብዙ ጊዜ በደብረ ሊባኖስ ተቀምጠዋል። ከዚያ ወደ ጣና በመሔድ ይህቺን ገዳም መሠረቱ።⁴

ክብሩና ገብርኤልና ስንጦንስ ገዳም

ከባሕር ዳር ከተማ ሰሜን ምዕራብ አቅጣጫ የ45 ደቂቃ የጀልባ ጉዞ በኋላ ብዙም ያልተራራቁ ደሴቶች ይገኛሉ። ደሴቶቹ የሚገኙት ማራኪ በሆነ ተፈጥሮአዊ የመሬት አቀማመጥ ባለው ደን በተሸፈነ ኮረብታማ ሥፍራ ነው። ደሴቶቹ ክብራነ ገብርኤልና ስንጦንስ በመባል ይታወቃሉ። ክብራነ ገብርኤል የወንድ ስንጦንስ ደግሞ የሴት መናንያን መኖሪያ በመሆን ለብዙ ዓመታት ቆይቷል። ይህን ገዳም ያቀኑት አቡነ ዘዮሐንስ የተባሉ ናቸው።

አቡነ ዘዮሐንስ በመርሐ ቤቴ በሸዋ ተወለዱ፤ በደብረ ሊባኖስ የተማሩና የመነኮሱ ሲሆን ወንጌልን ለማስተማር ወደ ጣና ባሕር አካባቢ አጠገብ ደረሱ። በዚህ ዘመን የነበሩት የደብረ ሊባኖስ 4ኛው እጨጌ ሕዝቅያስ ከአርሳቸው በፊት እንደነበሩት እጨጌ አቡነ ፊሊጶስ የወንጌልን ማስፋ

⁴ ዜና ቤተ ክርስቲያን 24ኛ ዓመት ቁጥር 43 ገጽ 4።

ፋት ከፍተኛ ስሜት ያላቸው መሆኑ ይታወቃል። ይህም አቡነ ዘዮሐንስ ወደ ጣና የተላኩት በዚህ ምክንያት ሳይሆን አይቀርም።

በገድለ ዮሐንስ እንደተመዘገበው ጻድቁ በመጀመሪያ እምብራ ደርሰው ከአንድ ቤተሰብ ቤት አረፉ። የእነዚህ ቤተሰብ ባልዋው ገብርኤል ሚስትየዋ መስቀል ክብራ ይባላል። እዚህ ሆነው የአካባቢውን ሁኔታ ካጠኑ በኋላ እርሳቸው ክብራን ብለው ወጸሰዋል። ደሴት ገብተው ገዳም አቋቋሙ። የገዳሙን ቤተክርስቲያን ታቦተ ገብርኤልን አደረጉ። የመልአኩም ስም ሆነ ደሴቱ እሳይ ጻድቁን ካስተናገዱ ሰዎች ጋር ግንኙነት አለው። ገድሉም ይህን ይደግፋል ይህም፡- «ገብርኤል የመስቀል ክብራ ባለቤት ሥራው አሳማጥመድ ነበር። አቡነ ዘዮሐንስ በገብርኤል ቤት ከተስተናገዱ በኋላ ዓሳ አጥማጁን ከደሴቱ እንዲያደርሳቸው ጠየቁትና አደረሳቸው ደሴቲቱን በሚስቱ ስም ክብራን አሉዋት በደሴቲቱ ታቦተ ገብርኤልን ስለ ወዳጃቸው ፍቅር ብለው ተከሉት» ይላል።

አቡነ ዘዮሐንስ በመሠረቱት ገዳም ማኅበር ሠሩላቸው። መነኮሳትና መነኮሳይያት ከያሉበት ተሰበሰቡላቸው። ግን ወንድና ሴት መነኮሳት በአንድነት መኖር ደግ መስሎ ስላልታያቸው በአጠገቡ የሚገኘውን ደሴት ዛሬ እንጦንስ ተብሎ የሚታወቀውን የሴት ገዳም አድርገው ሴት መነኮሳቱን በሙሉ ወደዚያው አዛወሩላቸው። ከዚህ በኋላ ሴቶች በዚህ ገዳም እንዳይገቡ ከለከሉ። ይህ ደንብ እስከዛሬ እንደፀና ይገኛል። የ፱ኙ ከዋክብት ሐዋርያዊ ተልእኮ ንጉሥ አምደጽዮን የሚደግፈው ስለነበር የመልእክታቸውን ውጤት በቅርብ ይከታተል ነበር። እንዲያውም አንድ ጊዜ ራሱ ወደ ቦታው በመሔድ የሚደርስባቸውን ችግር ለማቃለል ሞክሯል። ዋናው ችግራቸው መገልገያ ቤተ ክርስቲያን ስለነበር እንዲሠሩላቸው አድርጓል። አቡነ ዘዮሐንስም የንጉሥ አምደጽዮን እርዳታ በዚህ መልክ አልተለያቸውም።

የአቡነ ዘዮሐንስ ገዳም በቅንጅት ረገድ የተዋጣለት ሆኗል። የመነኮሳቱ ቁጥር ከዕለት ወደ ዕለት እየጨመረ

ሔጃል፤ በዚያው ልክ የሥራ ክፍፍሉ አምሯል፤ በቤተ እግዚአብሔር አገልግሎት የተሠማሩ የነበሩ ደግሞ በተግባረ እድ ያገለግሉ ነበር፤ የተግባረ እዱ ሲነሣ ጉላ ብሎ የሚታየው የጽሕፈቱ ሥራ ነበር። በጽሕፈት ሥራ የሚያገለግል አንድ የመነኮሳት ቡድን ነበር። የእነርሱ አገልግሎት መጻሕፍትን መገልበጥ ነበርና በዚህ ረገድ ከፍ ያለ አስተዋፅኦ አድርጓል። ክብራን ለየብስ የቀረበ በመሆኑ ለአደጋ የተጋለጠ ነው። ይህም ሆኖ ዛሬ ወደ ሁለት መቶ የሚጠጉ የብራና መጻሕፍት ግማሹ አልጋ ሳይ ተጋድመው፤ ሌሎች ደግሞ በማህደር ገብተው ይገኛሉ። ከእነዚህ በአብዛሃዎቹ ከ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በፊት የተጻፉ ናቸው። በመሐመዳውያኑ አረመኔያዊ ድርጊት (በግራኝ ወረራ) ጊዜ ከጥፋት ድነዋል። ክብራን የትምህርት ማዕከል ስለሆነች አያሌ ምሁራንን አስመርቃለች።

የክብራን ገብርኤል ቤተ ክርስቲያን መጀመሪያ የተሠራው በ፱ ዓምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት ሲሆን በዳግማዊ ዳዊትና በኋላም በአድያም ሰገድ ኢያሱ በድጋሚ እንደተሠራ ይነገራል። ቤተ ክርስቲያኑ በወጉ በተጠረቡ ቀያይ ድንጋዮች የታነፀ ነው። በቤተ መቅደሱ ዙሪያ ከድንጋይ የተጠረቡ 12 ዓምዶች ይገኛሉ። ከመቅደሱ ግድግዳ ጋር ተያይዞ የተሠራ ክፍል ውስጥ የገዳሙ መሥራች የአቡነ ዘዮሐንስ መቃብር ይገኛል። በደሴቱ አናት ሳይ በታነፀው የክብራን ገብርኤል ቤተ ክርስቲያንና እንዲሁም በ፱ ፋሲል እንደተሠራ የሚነገርለት እቃ ቤት ውስጥ በርካታ ታሪካዊ ቅርሶች ይገኛሉ። ከእነዚህም ውስጥ በሉቃስ እንደተሠራች የሚነገርላት ስዕለ ማርያም፤ ከብረት የተሠራ የአቡነ ዘዮሐንስ የጸሎት ልብስ፤ የ፬ኛ ኢያሱ አልጋና ሰይፍ፤ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ተደራራቢ አልጋ፤ ከእንጨት የተሠሩ መቅረዝና አገልግል፤ መስቀሎች፤ የገበታ ሳይ ሥዕሎች፤ እሳይ ያየናቸው በርካታ የብራና መጻሕፍት የገዳሙ ንዋያተ ቅድሳት የኢትዮጵያ ቅርስ ናቸው።⁵

⁵ መለከት መጽሐት 6ኛ ዓመት ቁ. 1 ገጽ 29፤ የቤ/ክ መዝገበ ቃላት ቁ.870 56-59።

ደብረ ሲና ማርያም ገዳም

ከጎረጎራ ወደብ ክብብ በአጥር ብቻ የተለየችውና በጣና ሐይቅ ዳርቻ የምትገኘው ደብረ ሲና ማርያም ቤተ ክርስቲያን በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በዐፄ አምደ ፅዮን ዘመነ መንግስት አባ ኤስድሮስ በሚባሉ ባህታዊ እንደ ተሰራች የቤተክርስቲያኑ ካህናት ያስረዳሉ። አባ ኤስድሮስ አመጣጣቸው ከሸዋ ደብረ ሲና ስለነበር ቤተ ክርስቲያኗም ደብረ ሲና ማርያም ተብላ ተጠራች። በክብ ቅርፅ ከጭቃና ከእንጨት የተሰራችውና ባማረ የሣር ክፍክፍ የተሸፈነችው የደብረ ሲና ማርያም በደሀና ሁኔታ ከሚገኙት ጥንታዊ አብያተ ክርስቲያናት አንዷ ናት።

የቤተ ክርስቲያኗ መቅደስ ዙሪያ እጅግ በሚያስደንቅ መንፈሳዊ ስዕል የተሞላ ነው። ስዕሉ የተሰራው በ17ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ሲሆን ያሰሩትም የዐፄ ፋሲል እህት ወ/ሮ መለኮታዊት ናቸው ይባላል። በ1970ዎቹ በባሕል ሚኒስቴር ባለሙያዎች አማካኝነት ሳይንሳዊ የቅርስ ጥገና እደሳ መርህን በተከተለ መንገድ በተደረጉት የእድሳት እርምጃዎች የቤተክርስቲያኑ ስዕሎች ጥንቲዊ ገፅታቸውን እንደጠበቁ ይገኛል። ስንክሳርና ሃይማኖተ አበው፣ ድን ሌሎች የብራና መጻሕፍት የቤተክርስቲያኗ ጥንቲዊ ቅርጾቿ ናቸው።⁶

ኮታ ማርያም ገዳም

ደቅ በተባለው ደሴት ውስጥ የመጀመሪያዋ ቤተ ክርስቲያን እንደሆነች የሚነገርላት ኮታ ማርያም ናት። ቤተ ክርስቲያኗ ዳጋ እስጢፋኖስ ቤተ ክርስቲያን ባቀደች በአቡነ ጊሩተ አምላክ እንደተመሰረተች የገዳሟ ካህናት ያስረዳሉ። ኮታ ማርያም በክብ ቅርፅ የታነፀች ዙሪያዋ ከእንጨት፣ ከጭቃና ከኖራ የተሰራች ጣሪያዋ በሣር ክፍክፍ የተከደነ ነው። ወለሉ ደግሞ በጥንቃቄ ተሰንጥቀው በጠፈር በተያያዙ ሽንብቆዎች ተሸፍኗል። ጣሪያውን ደግፈው የያዙት 12

ረዥምና ወፋፍራም አምዶች ናቸው። በመቅደሱ ዙሪያ የተገጠሙት መስኮቶች ልዩ የቅርፃ ቅርፅ ጥበብ ይታይ ባቸዋል። በ1978 በ1983 እና በ1984 ዓ.ም አንዳንድ የቤተ ክርስቲያኗ አካሎች በባሕል ሚኒስቴር የቅርስ ጥገና ባለሙያዎች የተወሰነ እድሳት ተደርጎላቸዋል። በመቅደሱ ግድ ግዳ ሳይ የነበሩ ጥንታዊ የቅዱሳን ስዕሎች ግን ከእድሜ ብዛትና ከእንክብካቤ ጉድለት ክፉኛ ተጎድቷል። ኮታ ማርያም ገዳም የተመሠረተችው ከ1268-1337 ዓ.ም ባለው ጊዜ ውስጥ ነው።⁷

አዝዋ ማርያም

በጥንታዊ ቅብ ስዕሎች ከሚታወቁት የዘጌ ገዳማት አዝዋ ማርያም አንዷ ናት በዐፄ አምደ ጽዮን ዘመነ መንግሥት እንደተመሰረተች የሚነገርላት አዝዋ ማርያም በመቅደሷ ዙሪያ ያማሩ የግድግዳ ቅብ ስዕሎች የያዘች ናት። በዘጌ የሚገኙ ሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ስዕሎች የተሠሩት በአዝዋ ማርያም ስለነበር አንዳንድ ጊዜ «ስዕል ቤት» ተብላ ትጠራለች። ይህቺ ቤተ ክርስቲያን ረጅም ዘመን እንዳሳለፈች ዙሪያውን በቅፅረ ቤተ ክርስቲያኑ የተተከሉና ረጅም እድሜን ያሳለፉ አፀዶች ምስክሮች ናቸው። የቤተ ክርስቲያኗ አሰራር ዙሪያ ክብ ሆኖ በሦስት ክፍሎች የተከፈለ ነው። የአዝዋ ማርያም ቤተ ክርስቲያን የግድግዳው እና የጣሪያው ማገር ለማስተሳሰር ይረዳ ዘንድ እንደ ገመድ የተጠቀሙበት የ400 ከብቶችን ቆዳ በመተልተል ነው። የአዝዋ ማርያም ቤተ ክርስቲያን በር የመዝጊያ ቁልፍም ከታቦተ ሕንጋር ከቅድስት አገር ኢየሩሳሌም በአቡነ ዮሐንስ እጅ እንደመጣ ይነገራል።⁸

⁶ የአማራ ክልል የቱሪስት መስህብ ሐብቶች አጭር ቅጽ ገፅ 69።

⁷ ዝኒ ከማሁ ገፅ 69።

⁸ ቅዱሳን ማክናት በኢትዮጵያ ክፍል 1 ገፅ 102።

ምንዳባ ወድታኔሳስም

ይህ ገዳም የሚገኘው በጎረጎራ ወደብ አካባቢ በሚገኝ ቦታ ላይ ሲሆን ግማሽ ጎኑ በውህ የተከበበና ቀሪው የገዳሙ ክፍል ደግሞ ከየብስ ጋር ተያይዞ የሚገኝ ገዳም ነው። ገዳሙ የተመሰረተው በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ሲሆን የገዳሙ አቅኚ አባ አሳይኛ የተባለ አባት ናቸው። እንዲያውም እኚህ ጸድቅ አባት የገዳሙን ሕይወት ገዳማትን ካቀኑ ከፃኙ ከዋክብት ተብለው ከሚጠሩት አንዱ ናቸው። አቡነ አሳይ ወደ ገዳሙ የመጡት በድንጋይ ላይ ቆመው ከእምነታቸው ዕናት የተነሳ ድንጋዩን እንደ ጀልባ ተጠቅመውበት እንደ ነበር መነኮሳቱ የጸድቁን ገድል በመጥቀስ ያስረዳሉ።

ይህ የድንጋይ ጀልባ አሁን ድረስ ከገዳሙ ግቢ በስተ ምዕራብ በኩል በክብር ምእመናን እንዲያዩት ተደርጎ ተቀምጦ ይገኛል። የገዳሙ መጠሪያ ስም የተገኘው ከእኚህ ጸድቅ ግሩም ሥራ የተነሳ ነው። አባ አሳይ በድንጋይ ጀልባ ተቀምጠው በውህ ላይ በሚያስደንቅ ሁኔታ በመመላለሳቸው ምክንያት የተነሳ «ማን እንደ አባ አሳይ» እንደርሳቸው ያለ የለም ተባለ። ከዚህም ጋር የገዳሙ ስም «ማንዳባ መድኃኔ ዓለም ገዳም» ተብሎ ተሰየመ።⁹ እነዚህ እንግዲህ በአብዛኛው በመግቢያው እንዳነሳነው በ13ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የተመሠረቱ ቅዱሳን መካናት ናቸው። ለእነዚህ ገዳማት በበለጠ ለመስፋፋትና ለመደርጀት ምክንያቱ የሕይወት ትምህርት ቤት መመስረት መሆኑን ባለፈው ተመልክተነዋል። እውነተኛ የምንኩስና ሕይወት በተግባር ከሚፈፀም ባቸው የአገራችን ገዳማት ዋነኞቹ የሆኑት እነዚህ በጣና ሕይወት ዙሪያ ያሉት ገዳማት፡-

- ✦ ቅድስናን ገንዘብ ያደረጉ መምህራን ቤተ ክርስቲያን የወጡባቸው
- ✦ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሙዚየም በመሆን እያገለገሉ ያሉ፤
- ✦ የምንኩስና ሕይወት በእጅጉ እንዲበለፀግ አስተዋፅኦ ያደረጉ፤
- ✦ የቅ/ደፊድንና የሌሎች አባቶች ቅርስ የተከማቸባቸው፤
- ✦ የኪነ ጥበባት መገኛ ሆነው የሚታዩ ገዳማት፤
- ✦ በውጭ አገር ተራሰቶች ምድራውያን ገነት የተባሉ፤
- ✦ ገዳማቱ ለብዙ መነኮሳት መውጣት አብነት የሆኑ ናቸው።

⁹ ዝኒ ከማሁ ገፅ 118።

ክፍል አምስት

ሐባ ጊዮርጊስ

አቡነ ኢየሱስ ሞህ ከመሠረቱት ከሐይቅ እስጢፋኖስ ገዳም ከተገኙት አባቶች አንዱ አባ ጊዮርጊስ ነው። አባ ጊዮርጊስ የተወለደው በአሁኑ ጊዜ የአካባቢው ስም ጋስጫ ያለበት ቦረና በሚባለው ወረዳ ውስጥ በ1357 ዓ.ም ነው። ለወላጆቹ አንድ ብቻ ሲሆን፤ አባቱ ከቤተክርስቲያን ሊቃውንት አንዱ የነበረና በቤተ መንግሥትም መምህር ሲሆን ሕዝበ ጽዮን ይባላል። እናቱም የቤተ ክርስቲያን አገልጋይ እና መኪንንት ከሆኑት ከዚያው አገር ሰዎች የተወለደች እምነ ጽዮን ትባላለች። አባቱ በተለይ የድን መምህር እንደነበር የሚያገለግለውም የቤተ መንግሥት ባለሟሎችና ነገሥታት በሚገልገሉባቸው ቦታዎች እንደሆነ ገድለ አባ ጊዮርጊስ ያስረዳል። እናቱ ሃይማኖተኛ ፈሪሃ እግዚአብሔር ያላት መፍቀሪያ እግዚአብሔር ስለነበረች ልጅ በወለደች ጊዜ ስሙን በሰማዕቱ በቅዱስ ጊዮርጊስ ስም ሰየመችው። ይህም የሆነው አንደኛ በሰማዕቱ ፍጡነ ረድኤት ሰማዕተ ልዳ በጊዮርጊስ ምልጃ ልጅ ስለአገኘች ሲሆን፤ ሁለተኛው ደግሞ በእርሱ ስም የሰየመችው እንደሰማዕቱ የእውነት ምስክር መፍቀሬ እግዚአብሔር የተዋህዶ አርበኛ እንዲሆን ስለፈለገች በጊዮርጊስ ዘልዳ ታሪክ ትመስጥ ስለነበር ነው።

በዐፄ ዳዊት ዘመነ መንግሥት /ከ1365-1395/ ዓ.ም የገዳሙ አበምኔት አባ ሠረቀ ብርሃን ገዳሙን በሚያስተዳድርበት ዘመን አባ ጊዮርጊስ ሐይቅ እስጢፋኖስ ገባ። አባ ሠረቀ ብርሃን የተማረ ብቻ ሳይሆን ለቀናች ኦርቶዶክሳዊት ቤተ ክርስቲያን ተቆርቋሪ ጭምር ነው። በእርሱ ዘመን በዚያ መማር መታደል ነበር። አባ ጊዮርጊስን በትምህርት ብቻ ሳይሆን በቀናች ሃይማኖትም ለመቅረፅ መልካም አጋጣሚ ሆኖለታል። ከቅዱስ ያፌድ ቀጥሎ ሁለተኛውን ቦታ የያዘው ታላቅ የቤተ ክርስቲያናችን አባት ለመሆን የበቃው አባ ጊዮርጊስ በሥነ ጽሑፍ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያንን አገልግሏል።

ቀደም ብለን በሐይቅ ገዳም ታሪክ እንደተመለከት ነው አባ ጊዮርጊስ የተማረበት ሥፍራ ሐይቅ በመጽሐፍ የበለፀገ ስለነበር ልዩ ልዩ መጻሕፍትን በማንበብ እውቀትን አዳብሯል። በዘመኑ ከነበሩት ታላላቅ ሊቃውንት ስለ እም ነት ተጠያቂ ከነበሩት አንዱ አባ ጊዮርጊስ ነበር። የትምህርቱን ጥልቀት የተረዳው ህፄ ዳዊት 8 ወንድ ልጆቹንና 1 ሴት ልጁን እንዲያስተምርላት ወደ ቤተ መንግሥት ወሰደው የልጆቹ ስም፡- ቴዎድሮስ፣ ይስሐቅ፣ ቴዎድሎስ፣ እንድርያስ፣ ሀብተ ኢየሱስ፣ ሕዝቅያስ፣ ኢየሱያስ፣ እሌኒ፣ ዘርዐያዕቆብ ናቸው። ሁሉንም የንጉሡን ልጆች በእውቀትና በምግባረ ሠናይ ቀርጿቸዋል። ሁለቱን ብንመለከት የመጀመሪያው ቴዎድሮስና የመጨረሻው ዘርዐያዕቆብ ቅድሚያ አላቸው። ቴዎድሮስ ሕይወቱን በንፁህ ክርስቲያናዊ ሕይወት ከመምራቱም በላይ ቅዱስ ተብሏል፤ መታሰቢያውም ሰኔ 29 ቀን ይከበራል።¹ ዘርዐ ያዕቆብ በይበልጥ በሥነ ጽሑፍ የመምህሩን ፈለግ ተከትሏል። እንደ መምህሩ መጻሕፍትን ደርሷል ይህን እቦታው ላይ ስንደርስ እንመለከተዋለን።

አባ ጊዮርጊስ የዐፄ ዳዊትን ልጆች በቤተመንግሥት በሚያስተምርበት ጊዜ አልመነኮሰም ነበርና ንጉሡ ሴት ልጁን አጋብቶ በከፍተኛ ኃላፊነት ላይ ሊያስቀምጠው ፈለገ። አባ ጊዮርጊስ በምንኩስና መኖርን ስለመረጠ ጋብቻውን አልፈፀመም። ከዚህ በኋላ በዘመኑ ከነበሩት ጳጳስ አቡነ በርተሎሜዎስ ዘንድ ሔዶ ቅስናን ከዚያም አከታትሎ ምንኩስናን

ተቀበለ። ምንኩስናን የተቀበለው በደብረ ጎል በአቡነ በጸሎተ ሚካኤል ገዳም ነው። አባ ጊዮርጊስ እመቤታችንን በጣም ከመውደዱ የተነሳ ስሟን ከአፉ ለይቶ አያውቅም። ይህም በድርሰቶቹ ውስጥ በብዛት ይንፀባረቃል። በገድሉ እንደሚነበው ድርሰት የምታስደርሰውም እርሷ እንደሆነች እንገነዘባለን። አባ ጊዮርጊስ ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በሕይወቱም ሆነ በሠራቸው ሥራዎች የሚከተሉትን ሦስት ነገሮች አበርክቷል።

ሥርዓተ ቤተ ክርስቲያን ስንዳደፍሰስ ጠብቋል

አባ ጊዮርጊስ በሐዋርያዊ አገልግሎቱ ለእውነት የቆመ ሥርዓተ ቤተ ክርስቲያን እንዳይፋለስ ከፍተኛ አስተዋፅኦ አድርጓል። በዘመኑ በቅዳሴ ሥርዓት ንጉሡና ንግሥቲቱ የሚኖሩ ከሆነ ሥጋ ወደሙ ከቆሙበት ቦታ ይሄድላቸው ነበር። አንድ ቀን አባ ጊዮርጊስ ቅዳሴ ገብቶ ሳለ ንጉሥ ዳዊትና ሚስቱ ሊቆርቡ ቆመው ስጋ ወደሙ እስኪመጣላቸው ይጠብቁ ጀመር። እርሱ ግን በድርገት ጊዜ ይዞ መቆም ካለበት በር ላይ ቆመ፤ ንፍቁ ካህንም ወደ ንጉሡና ንግሥቲቱ እንሂድ ሊቀበሉ ይፈልጋሉና አለው። እርሱ ግን አይሆንም አለ። ንፍቁም ንጉሥ እኮ ነው ቢለው ወደ ሥጋ ወደሙ እያመለከተ «ንጉሠ ነገሥት ውእቱ ሥጋ ወደሙ ለክርስቶስ» የንጉሥ ክርስቶስ እውነተኛ ስጋ ወደሙ ነው አለው። ይህም መምህረ ሥርዓት እውነተኛ ሐዋርያ ምድራውያን ነገሥታትን በመፍራት ሕገ እግዚአብሔርን በመጣስ ንጉሠ ሰማይ ወምድር ኢየሱስ ክርስቶስን የሚያሳዝን አለ መሆኑን ያመለክታል።

ብቃት ያለው ሥነ ጽሑፍ ስቅርቧል

አንድ አባት ሊቅ የሚያሰኘው በትምህርት ደረጃው፣ በምርምር ሥራው፣ በሥነ ጽሑፍ አቀራረቡ እንዲሁም በብቃትና በመንፈስ ቅዱስ ሀብት በተቃኘው ሕይወቱ ነው። «ብዕር የአዕምሮ ምላስ ነው» እንደሚባለው በምሥጢር

¹ ቴዎድሮስ ቀዳማዊ ከዓፄ ዳዊት ቀጥሎ በኢትዮጵያ የነገሠ ሲሆን፤ ስሙ ግን በክብረ ነገሥት አልተመዘገበም። በዘመነ መንግሥቱ ገዳማትና እድባራት በርሰት ጉልትነት የያዙትን መሬት ቀምቶ በዚህ ትልቅ ሀብት ሕዝብ /ምስኪኑ/ ይጠቀምበት ብሎ አከፋፍሏል። ለሥልጣንና ለውዳሴ ከንቱ ሳይጓጓ የቤተክነቱን ሔሜትና ወቅጣ ሳይፈራ ደፋር ንጉሥ እንደነበር ያመለክታል አባ ጊዮርጊስ ትምህርትን የመቀበል ችሎታውን ከሌሎች ወንድሞች የላቀ ሆኖ ስላገኘው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ልትከተለው የሚገባትን ዓላማ ያስረዳው ይመስላል። ቴዎድሮስ ቀዳማዊ በሁለት ነገሮች በክብረ ነገሥት ስሙ ሳይመዘገብ ቀርቷል አንደኛው ውዳሴ ከንቱ የማይፈልግ በመሆኑና ጸሐፊ ትዕዛዞችን ባለመመደብ ሲሆን፤ ሌላው ምክንያትን ነገሥታትን ተገን እድርገው ደህውን የሚበድሉ በጊዜው የነበሩ የቤተክህነት ሰዎች ሕዝቡን የሚበዘብዙበትን መረብ ለስበጠሰባቸው እንደከሃዱ ቆጥረው ስሙን በክብረ ነገሥት እንዳይመዘገብ ስለአደረጉ ነው። ግን በቤተ ክህነቱ ፈጽሞ የተጣላ ሰው አልነበረም ፈሪሃ እግዚአብሔር ያደረበት፤ ተደራሲ ሚስት ያላገባ አብያተ ክርስቲያናትን የተከለ በመሆኑ የአረፍት ቀኑን በቅዱሳን ደረጃ መጽሐፍ ሥንክሳር ተመዝግቦለታል /ሰኔ 29 ተመልከት/ የተቀበረውም በእማራ ሳይንት ተድባበ ማርያም ነው [የኢትዮጵያ ታሪክ ክእላ ልብነ ድንግል እስከ ይኩኑ አምላክ ተ.ዓ.መ ፲፱ 124]

ባሕር ይዋኝ የነበረው አባ ጊዮርጊስ ብዙ መጻሕፍትን በመድረስና በማስተላለፍ ከኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን አባቶች ሁሉ ቅድሚያ አለው። በሕይወቱ ከጻፋቸው መጻሕፍት በአሁኑ ጊዜ እስከ 26 የሚሆኑ ታውቀው፤ በግራኝ መሐመድ ከጠፉት ከተረፉት ውስጥ አሉ። እነዚህንም ለማየት እንኳ ባይቻልም በስም መዘርዘር ይቻላል።² እነዚህም፦

- ☐ መጽሐፈ ምስጢር፤
- ☐ መጽሐፈ ሰላታት /የቀን የሌሊት/፤
- ☐ መስንቆ መዝሙር፤
- ☐ መጽሐፈ ብርሃን /የቀን የሌሊት/፤
- ☐ እንዚራ ስብሐት፤
- ☐ መጽሐፈ ድንግል ወይም ሕይወተ ማርያም፤
- ☐ ጥህተ ብርሃን፤
- ☐ ውዳሴ ስብሐት ወሰላምታ፤
- ☐ ውዳሴ መስቀል፤
- ☐ ውዳሴ ማርያም ዘአባ ጊዮርጊስ፤
- ☐ መዝሙረ ማርያም፤
- ☐ መልክአ ሕማማት፤
- ☐ እሴብህ ጸጋኪ፤
- ☐ ቅዳሴ ማርያም መአዛ ቅዳሴ፤
- ☐ ዜና ማርያም፤
- ☐ ቅዳሴ እግዚአ ዘአባ ጊዮርጊስ፤
- ☐ ርቱዕ ሃይማኖት፤
- ☐ አርጋኖን፤
- ☐ መልክዓ ስዕል፤
- ☐ ጸሎተ ፈትቶ፤
- ☐ መልክዓ ኤዶም፤
- ☐ ውዳሴ ሐዋርያት፤
- ☐ ጸሎተ ማዕድ፤
- ☐ ተአምኖ ቅዱሳን፤
- ☐ መልክአ ውዳሴ ናቸው።

² የአባ ጊዮርጊስ ዘጋሰሜ ታሪክ ቅድስት ሥላሴ መንፈሳዊ ኮሌጅ ያልታተመ አነስተኛ ጥንታዊ ጽሑፍ 1993 ዓ.ም።

ከእነዚህ ሌላ ብዙ የማይታወቁ ነገር ግን በቤተ ክርስቲያን በማሕሌት አገልግሎት የሚውሉ አሉ። ለምሳሌ በአባ ሳሙኤል ዘዋልድባ በመቃብሩ ላይ ሔዶ «በሰቀ ጸጉር ገዢ ይሰክብ ሥጋሁ፤ አባ ሳሙኤል ዘምዐዛ ምንኩስናሁ፤ አራዊተ ገዳም ሥዕናሁ፤ ይትጋነዩ ቅዳሜሁ፤ አካለ አንበሳ ግሩም ይመጥን በእዴሁ፤» ትርጉም፦ «ምንኩስናው የእጣን መዐዛ የሆነ አባ ሳሙኤል ሥጋው በወፍራም ፀጉር ማቅ ይተኛል፤ የበረሀ አራዊት በፊቱ ምስጋና ያቀርባሉ የሚያስፈራ አንበሳ አካልን በእጁ ይለካል» እያለ እንደደረደረው፤ በትርጓሜ በጸሎት የምንጠቀምባቸው ድርሰቶች ሲኖሩ የቤተክርስቲያንንም ሥርዓተ ጸሎት (Order of Prayer) የነደፈው እርሱ ነው። የነግህ የሰርክ የመልእክት የሌሊት እያለ ማለት ነው። ለምሳሌ የጸሎት ቅደም ተከተልን ብናይ ከበስመ አብ ከሚለው ጀምሮ እስከ ይዌድስዋ መላእክት ድረስ ቅደመ ተከተላቸውን አስቀምጧል። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ቅዱስ ሲኖዶስና የሊቃውንት ጉባኤ በሌለበት በዚያን ዘመን ብቻውን የጸሎት ቅደም ተከተሎችን ሠርቷል።

በሐይቅ ምን ስደነት ትምህርት ይሰጥ ስንደነበር ድርሰቶች ምንጭ ሆነዋል

በሐይቅ እስጢፋኖስ ምን ዓይነት ትምህርት እንደነበር ምንጭ የሚሰጡን ከላይ የገለጥነው የአባ ጊዮርጊስ ድርሰቶች ናቸው። እነዚህም የዜማ፣ የቅኔ፣ የትምህርት ተብለው በሦስት ሊከፈሉ ይችላሉ። እነዚህ ሦስት የትምህርት ዓይነቶች በድርሰቶቹ ውስጥ በጉልህ ሠፍረው ስለሚታዩ እንደምንጭነት ያገለግላሉ። ስለዚህ በሐይቅ እስጢፋኖስ የዜማ፣ የቅኔ፣ የትርጓሜ መጻሕፍት ትምህርት እንደነበር ለመረዳት እንችላለን።

አባ ጊዮርጊስ የቅዱስ ያፌድን ትምህርት በጥልቀት ከሚያውቁት አንዱ ነው። በዜማ በኩል በያፌድ መስመር ከያፌድ ቀጥሎ ከተነሡት የዜማ መምህር 8ኛው ለመሆን ችሏል። ከሌሎች በተለይ ግን በጉዲት የጠፋውን የቅዱስ

ያሬድን ድን እንደገና ሲጻፍ ከያሬድ በኋላ ለተነሱ ቅዱሳን እስከ እርሱ ድረስ ላሉት ማሕሌት የደረሰ የቅዱስ ያሬድ ዜማ በሁሉ መልኩ ያስፋፋ የድን መምህር ነበር። ይህ ሊቅ በዜማ ረገድ ከያሬድ የወረደውን ዜማ በማስተላለፍ ብቻ አስተዋፅኦው አልተገታም። አዲስ አስተዋፅኦ በማድረግ ለቤተ ክርስቲያን መገልገያ አዲስ ድርሰትና ዜማ በማፅከል አቅርቧል። ይህንኑ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን እስከ ዛሬ ትገለገልበታለች። ይኸውም የማዕልትና የሌሊት ሰአታት ነው።

የቅኔ ትምህርቱ የሚለካው ደግሞ ውዳሴ መስቀል፣ ውዳሴ ሐዋርያት፣ መጽሐፈ ስብሐት የሚባሉት በግጥም የተጻፉት ድርሰቶቹ ናቸው። የመጽሐፍ ትምህርቱ የሚለካው እንደዚሁ ድርሰቶቹ ሲሆኑ፤ በተለይ መጽሐፈ ምሥጢር የሚባለው መጽሐፍ የእውቀቱን ስፋት፣ ጥልቀት አጉልቶ ያሳያል እነዚህ መጽሐፍቶቹ ግማሹን ሐይቅ ሌላውን በጋስጫ የሚገኘው ገዳሙ እንደጻፈው ይታማናል።

የሐባ ጊዮርጊስ ስረፍት

ሐባ ጊዮርጊስ በተወለደ በ60 ዓመቱ ሐምሌ 7 ቀን 1417 ዓ.ም አርፏል። በሰሙ የሚጠራው ገዳም በወሎ ክፍለ አገር በቦረና አውራጃ ይገኛል። እዚህ ሐባ ጊዮርጊስ ከቋጥኝ አንድ ቤተ ክርስቲያን ሠርቷል። የተቀበረውም በዚሁ ገዳም ሲሆን ቤተ ክርስቲያኑ የተሰራው በሀፄ ይስሐቅ ዘመን ከ1399-1414 ዓ.ም ሲሆን፤ ይህን ገዳም በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ግራኝ አቃጥሎት ነበር።³ ሐባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ በሞት ጊዜ ደቀ መዛሙርቱ መሪር ኀዘን አዝነዋል። የተወሰኑትን ኀዘናቸው የሚከተለው ነበር።

³ አማርኛ የቤተክርስቲያን መዝገበ ቃላት ቁጥር 7 ገጽ 83።

- ⇒ አ መዝገበ የውኃት ወትራህርሆት አይቴኑ ጎድገነ፤
የየወህት መዝገብ ሆይ ለማን ተውከን፤
- ⇒ አ ቀላየ መጽሐፍት ወምንሐረ ድርሳናት አይቴኑ ጎለፍከ፤
የመጽሐፍት ወንዝና የድርሳናት ምንጭ ሆይ ወደየት አለፍከ፤
- ⇒ አ ፍካሬ ሀቡአት ወፀባቴ ሐቲ መለኮት አይቴኑ ፈለስከ
እማዕከሌነ፤
የተሰወፋትን የምትተረጉምና አንዲት መለኮትን የምትመረምር ሆይ! ከመካከላችን ወደየት አለፍከ፤
- ⇒ አባ አባ አፍሆሙ ለነቢያት ወልሳኖሙ ለሐዋርያት፤
ብርቱ አባት ሆይ! የነቢያት አፋቸው የሐዋርያት እንደበታቸው ነበርከ፤
- ⇒ አባ አባ እፎ ያንቀለቅል ልበ ወየሃውከ አመዐቱ ወዝከረ ሞትከ፤
ብርቱ አባት ሆይ የሞትህ መታሰቢያ በገባ ጊዜ ምንኛ ልብን ያንዋውዋል ያውካል፤
- ⇒ አባ አባ አፈወርቅ ሐዲስ እፎ ተገደፍቀ ውስተ ገጸ ምድር፤
ብርቱ አባት ሐዲስ አፈወርቅ ሆይ በምድር መቃብር ውስጥ እንዴት ተግለህ፤
- ⇒ አባ አባ ብዕሲ ሰማያዊ ወመልአከ ምድራዊ
ብርቱ አባት ሆይ! ሰማያዊ ሰውና ምድራዊ መልአከ ነበርህ፤
- ⇒ አባ አባ ፀሀይ ብሩህ ዘበሔረ አግአዚ ወገህህ ወርህ ምሉዕ ዘዕልመተ ሌሊት፤
ብርቱ አባት ሆይ! ብሔረ አግአዚት የተባለች ኢትዮጵያ በሩህ ፀሀይና የሌሊት ጨለማ የምሉዕ ጨረቃ ብርሃን ነበርህ፤
- ⇒ አባ አባ ተቅዋመ ማህቶት ለቤተ ክርስቲያን ዘያበርህ ዕልመተ ህሊናሆሙ ለውሉዳ፤
ብርቱ አባት ሆይ ለቤተ ክርስቲያንና ለልጆቿ ሀሳብ ጨለማን የምታበራ የመብራት መቅረዝ ነህ፤

ይህን የመሳሰለውን ለቀሶ እያለቀሱ እንዳዘኑ ገድሉ ይጽፋል። ከዚህና እዚህ ላይ ካልተጻፉት የደቀመዛሙርቱ ኀዘን የምንረዳው ነገር ቢኖር አባ ጊዮርጊስ የሁሉም ነገር መምህር መሆኑን ነው።